

1

EMIGANI

Enshokolezi

Ecitabu c'Emigani lwo lwiganyo lwinja bwenêne omu bitabu by'obumanye. Eco citabu cibâmwo enyigîrizo z'amango ga ngasi lubero, ga mîra. Ecigabi ca mîra bwenêne cibâmwo bihimbi bibirhi (10-22; 25-29) byâyandikagwa na Salomoni. Ye walolagwa ensiku zoshi nka muntu mwirhônzi kulusha abantu b'omu Israheli boshi. Cibâmwo n'eyindi migani yayandikagwa n'abandi bantu bashinganyanya na birhônzi; ci amazîno gabo garhadesirwi (22, 17-24, 34). Ecitabu c'Emigani cifundisirwe n'enyimbo z'okukuza omukazi mutagatifu (31, 10-31).

Eci citabu ciyigîriza oku Nyamuzinda ahêmba obworhere bwinja bw'okuli, obuzigire, obucese bw'iroho n'obwirhônze. Ci kwone anahane ngasi bijiro bibi bilwisa obwo bwinja. Obwo bwirhônzi kuli kuderha kurhi? Kuli kukenga Nyamuzinda n'okumuyegemera yenene.

Rhwanâbone Obwirhônzi bucîderhera n'okucîkuza nka bwago bwago. Bwirhônzi bwa bene obwo buli bwa bûmvikane ekarhî kabwo bwone haguma na Nyamuzinda kurhenga ensiku zoshi, bwârhabire Nyamuzinda okulema igulu (8, 22-31). Bwo burhanzi rhwabona omu Bibliya ebyo binwa byarhola obwirhônzi nka muntu nkana.

Buzira kuhabuka ciru n'ehitya, enyigîrizo z'eyo migani zirhalushiri ezi rhwâhabirwe na Yezu Kristu, bulya ye «Bwirhônzi bwa Nyamuzinda». Rhurhayibagiraga kandi oku idini ly'okunali lirhankaj'enyanya n'okuhimana nka lirhayimangiri oku muntu mukêngwa. Liguma liguma Endagâno Mpyahya ekolesa emigani ya muli eco citabu. Co cirhumire ngasi mukristu ayumvirhize anakenge ezo ngerêrezo z' abirhônzi b'omu Israheli ba mîra.

EBIRIMWO

1. Mahano g'oburhimanya: cigabi 1-9.
2. Emigani mikulu ya Salomoni: c. 10, 1-22, 16 .
3. Emigani y'abandi birhônzi: c. 22, 17-24, 22 .
4. Eyindi migani y'abanya-bwenge bunji: c. 24, 23-34 .
5. Emigani ya Salomoni yayandikagwa n'abantu ba mwâmi: c. 25-29.
6. Ebinwa bikulu bya Aguri: c. 30 .
7. Emigani y'okuganja: c. 30, 15-33 .
8. Ebinwa n'amahano ga Lemuweli: c. 31, 1-9 .
9. Irengi ly'omukazi mwinja: c. 31, 10-31

Izino ly'ecitabu

1

¹ Migani ya Salomoni, mwene Daudi, mwâmi w'Israheli:

² oku kumanya oburhimanya n'ihano, oku kuyumva bwinja ebinwa bizibu;

³ oku kumanya abigîrizibwa n'abalenga, okushinganyanya, okuba ntagengwa n'okurhondêza;

⁴ okuhereza abagûnda obulenga, n'omwana w'obusole obumanye n'obulenga bw'amakengu.

⁵ Omurhimanya ayumve, anayushûlemwo obulenga bwâge, n'omuntu mukengwa akûlemwo obulenga bw'okurhegeka;

⁶ amanyiyumva ebinwa bizibu n'emigani, ebinwa by'abarhimanya n'emigani yabo.

⁷ Okurhinya Nyamuzinda, gwo murhondêro gw'oburhimanya, basirhe bwo barhakwirirwa burhimanya, barhakwirirwa n'ihano.

I. Enshula-mwanzi: Amahano gw' oburhimanya

Omurhimanya kuyâka ayâka abîra babi

- ⁸ Yumva mwana wâni, ihano lya sho, orhahîraga okagaya akanwa nyoko akubwira,
⁹ ciri cimanè ca kukwânana irhwe lyâwe, gali magerha omo igosi lyâwe.
¹⁰ Mwana wâni, erhi abanya-byâha bakalonza okukushumika, orhayêmêraga!
¹¹ Erhi bakakubwira mpu: «oyishe rhugende rhweshi, rhucibundike rhubulage omuko buzira igwarhiro, rhucifulike rhulinge omweru-kwêru:
¹² mpu rhubamiranguse kula okuzimu kunajira, rhubamire baguma-guma nka kula banayandagalira omu nshinda.
¹³ Mpu rhwabona ebinja-binji, enyumpa zirhu rhwazibûmba munyago,
¹⁴ Mpu wayêsha ecigole haguma nirhu obone ogwâwe mwânya, nshoho nguma rhwakazibîkira rhweshi».
¹⁵ Mwana wâni, orhahîra okabakulikira omu njira bali, oyerekeze amagulu gâwe kuli n'enjira balimwo,
¹⁶ bulyala amagulu gabo buhanya gayerekire, galibirhîre okugendibulaga omuko,
¹⁷ na bulyala kuli kurhamira busha, okulambûlira akasirha^a omu masù g'akanyunyi.
¹⁸ Abôla bonene bacîrhega, buhanya bwâbo bayunja-yunja.
¹⁹ Kwo azinda ali ntyo oli magene gw'okuzimba, amagene kuyisa gayisa oyu gamahândira.

Okuyumva amahano g'oburhimanya

- ²⁰ Oburhimanya budwirhe bwayakûliza^b omu njira, bulengezize izù omu ngô ziri emuhânda.
²¹ Aha mashanga-njira kuhamagala budwirhe bwahamagala, aha nyumvi z'olugô^c, bugwerhe emyanzi.
²² Mpu «mmangaci mwaleka obuhwinja bwinyu ebi bingolo-ngolo? na ba-cinya-masheka kuhika mangaci erhi bâsheka? n'abahwinja, kuhika mangaci erhi bayânga obumanye?
²³ Muyerekere amahano gâni, nkola nâmmubwira ogûndi emurhima, nâmmumanyisa ebinwa ngwerhe.
²⁴ Kulya kuba nâhamagîre, kulya kuba nâlengezize okuboko na ntaye wâshibirire,
²⁵ Kulya kuba mwâgayaguzize amahano gâni goshi, murhanayemiri mmubwire,
²⁶ Nani nkola nashekera obuhanya bumulikwo, nâsheka hano mujâmwo ecikângo.
²⁷ Hano entemu emurhibukira nka nkuba ya cihônzi, hano obuhanya bwinyu buyisha nka mpûsi ya kalemêra, amango ebidârhi, n'ebibâmba byâmurhibukira.
²⁸ Ago mango bâmpamagala ci ntadumizè, bânnonza barhânambonè.
²⁹ Balahire obumanye, babula kwacîshoga okurhinya Nyakasane.
³⁰ Barhalonzagya ihano lyâni, bâgayire ebi nâbabwiraga byoshi:
³¹ Bakolaga bâlya amalehe gw'obuhabusi bwâbo, bâyigurha amahano bâcihaga bône.
³² Bulya obuhûrha bw'omuhwinja bunamuyirhe, n'oburhashibirira bw'ebingolo-ngolo bunabihezè.
³³ Ci kwone onyumva yehe âyôrha adekerire, anarhulûle buzira kuyôboha buhanya buci».

Proverbs 1

- ¹ מְשָׁלִי שְׁלֵמָה בֶן-דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל:
² לְדַעַת חֲכָמָה וּמוֹסֵר לְהַבִּין אִמְרֵי בִינָה:
³ לְקַחַת מוֹסֵר הַשְּׂכָל צְדָק וּמִשְׁפָּט וּמִיִּשְׁרָיִם:
⁴ לְתֵת לְפִתְאִים עֲרָמָה לְנַעַר דַּעַת וּמִזְמָה:
⁵ יִשְׁמַע חָכָם וְיוֹסֵף לְקַח אֲנָבוֹן תַּחְבֻּלוֹת יִקְנֶה:
⁶ לְהַבִּין מִשְׁלַל וּמִלִּיצָה דְבַרֵי חֲכָמִים וְחִידוֹתָם:
⁷ יִרְאֶת יְהוָה רֵאשִׁית דַּעַת חֲכָמָה וּמוֹסֵר אֲוִילִים בָּזֹז:
⁸ שְׁמַע בְּנֵי מוֹסֵר אֲבִיךָ וְאַל-תִּטְּשׁ תּוֹרַת אִמְךָ:
⁹ כִּי לֹא-תָנוּחַ הֵם לְרֵאשִׁיךָ וְעֵנְקִים לְגִרְתֶּיךָ:
¹⁰ בְּנֵי אִם-יִפְתּוּךָ חֲטָאִים אֶל-תִּבְּא:
¹¹ אִם-יֹאמְרוּ לְכֵה אֲתָנוּ נֶאֱרָבָה לְדָם נִצְפָנָה לְנֶקֱי חָגָם:
¹² וְבָלְעָם כֶּשֶׁאֱוִל חַיִּים וְתַמִּימִים כְּיוֹרְדֵי בֹר:
¹³ כִּלְיָהוּן יִקָּר נִמְצָא נִמְלָא בְּתֵינֵי שְׁלָל:

^a1.17 «akarhonde karhafa oku bulêmbo» halî ebinyunyi birhegwa n'akasirha, ebindi bulya biri byênge bicîyakire bibona oku byamarhegwa.

^b1.20 Burhimanya kwo adesire nka muntu, nka mulêbi (Yer 7, 2; 5, 1).

^c1.21 Olugô lwa mîra e Bulaya n'e Buyahudi, lwâlikwo ecôgo cizibu.

14 גִּוְרְלָךְ תִּפְּיֵל בְּתוֹכְנוּ כִּי־סֵאֲדוֹ יְהִי־לְכָלֵנוּ:
 15 בְּנֵי־אֵל־תֵּלַךְ בְּדֶרֶךְ אֲתֶם מִנְעֵ רִגְלֶךָ מִנְּתִיבֵתֶם:
 15 כִּי־רָגְלֵיהֶם לָרַע יִרְצוּ; וְיִמְהָרוּ לְשִׁפְּרֵ־דָם:
 17 כִּי־חֲנָם מִזֶּרֶה הִרְשֵׁת בְּעֵינַי כָּל־בַּעַל כְּנָף:
 18 וְהֵם לְדָמָם יִאָּרְבוּ; וְצַפְּנוּ לְנַפְשֵׁתֶם:
 19 כֹּן אֲרָחוֹת כָּל־בַּצֵּעַ בַּצֵּעַ אֶת־נַפְשׁ בְּעֵלְיוֹ יִקָּח:
 20 פִּדְקָמוֹת בְּחוּץ תִּרְנֶה בְּרַחֲבוֹת תִּתֵּן קוֹלָה:
 21 בְּרֹאשׁ הַמַּיִוֹת תִּקְרָא בְּפִתְחֵי שְׁעָרִים בְּעִיר אֲמַרְיָה תֹאמַר:
 22 עַד־מֵתִיו פִּתְיִם תִּאָּהָבוּ פִּתֵי וְלִצִּים לְצוֹן חִמְדוֹ לָהֶם וְכִסִּילִים יִשְׁנֹאוּ־דַעַת:
 23 תִּשְׁוֹבוּ לְתוֹכְחֵתִי הִנֵּה אֲבִיעָה לָכֶם רוּחִי אֹדִיעָה דְבַרִי אֶתְכֶם:
 24 יַעַן קָרָאתִי וְתִמְאַנּוּ נְטִיתִי יְדִי וְאִין מִקְשִׁיב:
 25 וְתִפְרָעוּ כָל־עֲצָתִי לְתוֹכְחֵתִי לֹא אֲבִיתֶם:
 26 גַּם־אֲנִי בְּאִידְכֶם אֲשַׁחֵק אֶלְעַג בְּבֹא פִחְדְכֶם:
 27 בְּבֹא כְּשִׂאָה פִחְדְכֶם וְאִידְכֶם כִּסּוּפָה יִאָּתֶה בְּבֹא לְעֵלְיָם צָרָה וְצוּקָה:
 28 אֲזִי יִקְרָאנִי וְלֹא אֶעֱנֶה; שִׁחַרְנִי וְלֹא יִמְצָאנִי:
 29 תִּחַת כִּי־שִׁנְאוּ דַעַת וְיִרְאֵת יְהוָה לֹא בָחְרוּ:
 30 לֹא־אָבּוּ לְעֲצָתִי נִאֲצוּ כָל־תוֹכְחֵתִי:
 31 וְיֹאכְלוּ מִפְּרֵי דָרְכָם וּמִמַּעֲצֵתֵיהֶם יִשְׂבְּעוּ:
 32 כִּי מִשׁוֹבֵת פִּתְיִם תִּהְרָגֶם וְשִׁלְוֹת כִּסִּילִים תִּאָּבְדֶם:
 33 וְשִׁמְעֵ לִי יִשְׁכַּן־בְּטַח וְשִׁאָּנּוּ מִפְּחַד רַעָה: פ

2

Obwihônzi bunalange omuntu oku bîra babi

- ¹ Mwana wâni, erhi wankayankirira ebinwa byâni, okanabîkirira amarhegeko gâni oku murhima gwawe,
- ² Okanarhega oburhimanya okurhwiri, onayerekezagye omurhima ebwa makengu.
- ³ Neci, erhi wankadôsa emirhima, erhi wankalakira obukengêre,
- ⁴ Erhi wankabulongereza kula balongereza ensaranga erhi wankabusikimba kula bahûmba obuhirhi,
- ⁵ Ago mango wanayumva okurhinya Nyakasane kwo kuderha kurhi, wanabandâna okurhinya Nyakasane.
- ⁶ Nyamuzinda ye hâna oburhimanya, Omu kanwa kage mwo murhenga obumanye n'obûmva.
- ⁷ Abashinganyanya bo abîkîre obucire bwâge, yene ye mpênzi ya balya basêza obudahemuka,
- ⁸ Yene ye mulanzi w'enjira z'obushinganyanya, ye mulanzi w'enjira z'abemezi bâge.
- ⁹ Ago mango wanamanya kurhi omuntu ashinganyanya, Kurhi abâ ntagengwa na kurhi arhondêza! Njira za bucire ezo zoshi.
- ¹⁰ Amango omurhima gwawe gwâjâmwo oburhimanya, n'obumanye bushagaluse omurhima gwâwe
- ¹¹ Ago mango, obwihônzi bwanakulânga, n'obûmva bwânakubîka.
- ¹² Kuderha mpu bakuyâse njira mbi, bakuyâse omuntu w'ebinwa by'obulyâlya,
- ¹³ Bakuyâse balya bakâlekêrera enjira nnûngêdu; balya baja baûinda-bûnda omu njira z'omwizimya;
- ¹⁴ Balya bayumva basîmire okukola amaligo, banunirwe n'okubêra omu mahabwe.
- ¹⁵ Enjira zabo zibâ za binzôngo-nzôngo, n'emikâba bayishamwo erhaba eshongîre.
- ¹⁶ Obwihônzi bwâkulanga oku mukazi w'embuga^d, oku mukazi mugênzi n'oku binwa byage by'olubohôlolo;
- ¹⁷ Olya wâlesire owabo bâkulaga bo naye, àyibagire eciragâne ca Nyamuzinda wâge.
- ¹⁸ Enyumpa yage ehengemire ebwa lufû, n'enjira zâge yo ziyerekire ebwa mpehema.
- ¹⁹ Abaja emunda ali boshi barhalimwo ôgaluka, barhacifâ bâlabasire omu njira z'akalamo.
- ²⁰ Ntyo kwo walambagira omu njira y'abantu nkana, kwo walanga enjira y'abashinganyanya.
- ²¹ Bulyala abantu bashinganyanya bo bâyishirya ecihugo^e, entagengwa zo zâyishicibêramwo;
- ²² Ci abaminyâ bôhe kukûlwa bayishikûlwa omu cihugo. Endyâlya kukagwa zâyishicikagwâmwo.

^d2.16 «omukazi w'embuga» ko kuderha: muka bene. Eci cigabi cirhanzi cishubulwire kanji kanji eryo ihano ly'okucilanga oku bulala (sinza Mig 5, 2-10; 6, 23-25; 7, 5-27)

^e2.21 Eco cihugo c'Israheli eco, mw'ogu mugani. Ahâli h'okuderha olubaga lwishogwa n'agandi mashaanja, omwandisi agabire olubaga lwishogwa mwo mpiriri ibirhi: abarhimanya n'enkola-maligo erhi entagengwa n'abaminyâ.

Proverbs 2

1 בְּנֵי אִם־תִּקַּח אִמְרֵי אִמְצוֹתַי תִּצְפֹּן אֶתְךָ:
 2 לְהִקְשִׁיב לְחִכְמָה אֲזַנְךָ תִּשָּׂה לְבָבְךָ לְתַבּוּנָה:
 3 כִּי אִם לְבִינָה תִקְרָא לְתַבּוּנָה תִתֵּן קוֹלְךָ:
 4 אִם־תִּבְקֹשֶׁנָּה כִּכְסֹף וְכַמְטָמוֹנִים תִּחְפְּשֶׁנָּה:
 5 אֲזַ תִּבְוֶן יְרֹאת יְהוָה וְדַעַת אֱלֹהִים תִּמְצָא:
 6 כִּי־יְהוָה יִתֵּן חִכְמָה מִפִּיּו דַעַת וְתַבּוּנָה:
 7 וְצִפֹּן לְיִשְׂרָאֵל תּוֹשִׁיָה מִגֵּן לְהִלְכֵי תָם:
 8 לְנֹצֵר אַרְחֹת מִשְׁפָּט וְדֶרֶךְ חִסְדוֹ יִשְׁמֵר:
 9 אֲזַ תִּבְוֶן צִדִּיק וּמִשְׁפָּט וּמִיִּשְׂרָאֵל כָּל־מַעְגַל־טוֹב:
 10 כִּי־תִבּוֹא חִכְמָה בְּלִבְךָ וְדַעַת לְנַפְשְׁךָ יִנְעַם:
 11 מִזְמָה תִשְׁמֵר עֲלֶיךָ תַבּוּנָה תִנְצַרְכָּה:
 12 לְהִצִּילְךָ מִדֶּרֶךְ רָע מֵאִישׁ מִדְּבַר תִּהְפְּכֹת:
 13 הַעֲזָבִים אַרְחֹת יִשְׂרָאֵל לִלְכֹת בְּדַרְכֵי־חֶשֶׁךְ:
 14 הַשְּׂמִחִים לַעֲשׂוֹת רָע יִגְלִילוּ בְתִהְפְּכֹת רָע:
 15 אֲשֶׁר אַרְחִיתִיהֶם עֲקָשִׁים וְנִלְזָזִים בְּמַעְגְלוֹתָם:
 16 לְהִצִּילְךָ מֵאִשָּׁה זָרָה מִנְכָרְתָּה אִמְרֵיהֶּ הַחֲלִיקָה:
 17 הַעֲזָבֹת אֶלֹךְ נְעוּרֶיהָ וְאֶת־בְּרִית אֱלֹהֶיהָ שִׁכְחָה:
 18 כִּי שָׁחָה אֶל־מֹות בֵּיתָהּ וְאֶל־רְפָאִים מַעְגְלֶתֶיהָ:
 19 כָּל־בְּאִיָּה לֹא יִשׁוּבוּן וְלֹא־יִשְׁיגוּ אַרְחֹת חַיִּים:
 20 לְמַעַן תִּלַּךְ בְּדֶרֶךְ טוֹבִים וְאַרְחֹת צַדִּיקִים תִּשְׁמֵר:
 21 כִּי־יִשְׂרָאֵל יִשְׁכְּנוּ־אֲרָץ וְתִמְיָמִים יִתְרוּ בָּהּ:
 22 וְרָשָׁעִים מֵאֲרָץ יִכְרְתוּ וְבוֹגְדִים יִסְחוּ מִמֶּנָּה: פ

3

Ogwerhe oburhiranya erhi anagwerhe ec'agwerhe

- 1 Mwana wani, ebinwa nkubwizire obibikire emurhima, N'amarhegeko nkuhire, ogasêze, ogahire emurhima
 2 Bulyala nsiku byakuyushûlira, n'emyaka y'akalamo n'omurhûla.
 3 Obukûnda-lulema n'obudahemuka birhakujâga kulî! obiyambalire omu igosi, obiyandikire oku lwâsi lw'omurhima gwawe.
 4 Wâbona oku warhona onabe n'obuhashe omu masù ga Nyamuzinda n'ag'abantu.
 5 Oyêgemere Nyamuzinda n'omurhirna gwawe gwoshi, orhanahîraga okayêgemera obwenge bwawe wenene.
 6 Omu mirimo yawe yoshi orhahîraga okamuhaba, Wâbona oku ayumanyanya enjira zawe.
 7 Orhacikebagwa mpu okola oli murhimanya: okazirhinya Nyakasane onayâke amabi;
 8 Okwôla kwaciza omubiri gwawe, kunabômbeze orhuvuha rhwawe.
 9 Okazikenga Nyakasane omu kumurhûla ebi ogwerhe, haguma n'ebirhanzi-rhanzi by'omu misi yawe^f;
 10 Ago mango enguli zawe zanayunjula ngano, n'emikenzi yawe yanayunjulirana irivayi lihyahya.
 11 Mwana wâni, orhakengulaga obuhane bwa Nyakasane, Orhanayumvagya kubi okakalihirwa
 12 Bulya Nyakasane kwo akalihira oyu asîma, nka kula omulume akalihira omugala arhonya. Iragi ly'omurhimanya
 13 Ali muntu muny'iragi obona âhika oku burhimanya, omuntu obona ahika oku makengu.
 14 Bulya aha omuntu ankabona amagerha, ankabona oburhimanya: Obugwerhe ye yûnguka kulusha ogwerhe amasholo.
 15 Bulushire amagerha citwiro; mw'ebi omuntu acifinja byoshi nta kantu kabuhisirekwo.
 16 Bufumbasire omu kulyo, omwandu gw'ensiku, n'omu kulembe obuhirhi bw'irenge!
 17 Enjira bugera mwo ziri njira za masîma, n'emikâba bugeza mw'omuntu, ebwa murhûla^g ehêka.
 18 Bubâ murhi gwa kalamo oku muntu obufumbasire; n'obugwerhe anashube muntu obêrîrwe.

^f3.9 Omwaka muhyahya, omwana wa burhanzi, enterekwa y'omuntu, lyâli irhegeko okurhûla Nyakasane omwaka muhyahya omu kushénga omushigo n'okuvuga omûnkwa (sinza Mib 18, 12-13; Lush 14, 28-29).

^g3.17 Omurhûla cirhali cidêkêrera kwonene c'okuba nta mbaka zihali ci kuli kuhashirya bwinja ehyawe buzira bihamba bici, go mango baderha eno mwirhu, mpu: arhaganya buligo arhanabulânga (sinza Mig 8, 18) n'ornu Ndagâno Mpyahya, omurhûla bubâ. bwinja buli endalâla omu murhima gw'omuntu, ngalo ya Mûka Mwimâna.

- 19 Nyakasane bushinganyanya àlemagamwo igulu, àyimanika amalunga n'obukengêre.
 20 Emisima bumanye bwâge bwâyihûmbaga, n'olumè bitù bikazilurhoza.
 21 Mwana wàni, ebi byombi obisêzekwo amasù: obike ihano, olange n'obwirhônzi;
 22 Byo byabâ buzine bw'omurhima gwawe, bunabe bulimbi bw'igosi lyawe.
 23 Ago mango wanashûrha enjira yawe buzira bwôba n'okugulu kwawe kurhasârhalè.
 24 Aha kugwishira orhâyumve còbà, n'amango okola ogwishire, irô lyawe lyâbâ linunu.
 25 Orhâyôbohe cikângo, orhâyôbohè kurherwa n'abaminya.
 26 Bulya Nyakasane abâ burhwâli bwawe, acinga okugulu kwawe oku mirhego.
 27 Orhalahiraga ecijiro cinja oku muntu ocikwanine, nk'ogwerhe obuhashe bw'okucijira.
 28 Orhahîraga okabwîra omulungu, mpu: «genda, ogere lundi lusiku», erhi, mpu: «irhondo nâkuhâ»,
 n'obwo kalya kântu kali omu nfone zawe.
 29 Orhahîraga okasingira omulungu obulyâlya, n'obwo yehe acikwikubagire.
 30 Orhagwarhiraga omuntu oku lûnu wamulôngôza, na nta kubî akujirire,
 31 Orhayagalagwa n'omuntu w'embaka, orhanahîraga okacishoga enjira zâge.
 32 Bulyala abahalanjisi Nyakasane arhababâkwo, abantu nkana bwo arhonya.
 33 Enyumpa y'omumînya eba ehehêirwe na Nyakasane, enyumpa y'abashinganyanya ôohe eba
 ngishe.
 34 Ayishishekera ba-cinya-masheka, ci abagûnda kurhona bârhona emwâge.
 35 Irengé gwo mwânya gw'abarhimanya, ebingolo-ngolo byôhe okukobwa kokabo *kashâmbala*.

Proverbs 3

- 1 בְּנֵי תוֹרָתִי אֶל-תִּשְׁכַּח מִמְצוֹתַי יֵצֵר לִבֶּךָ:
 2 כִּי אֶרְךָ יָמִים וְשָׁנוֹת חַיִּים וְשִׁלּוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ:
 3 חֶסֶד וְאֱמֻנָה אֶל-יַעֲזֹבֶךָ קִשְׁרָם עַל-גַּרְגְּרוֹתֶיךָ כְּתָבָם עַל-לִיחַ לִבֶּךָ:
 4 וּמִצְאֵתָן וְשִׁכְלֵ-טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם:
 5 בְּטַח אֶל-יְהוָה בְּכָל-לֵבְךָ וְאַל-בִּינְתוֹךָ אֶל-תִּשְׁעֵן:
 6 בְּכָל-דְּרָכֶיךָ דַּעְוָה וְהוּא יִישֹׁר אֲרָחֹתֶיךָ:
 7 אֶל-תִּהְיֶה חֵכֶם בְּעֵינֶיךָ יָרָא אֶת-יְהוָה וְסוּר מֵרַע:
 8 רַפְאוֹת תִּהְיֶה לְשִׁבְרֵךָ וְשִׁקּוּי לַעֲצָמוֹתֶיךָ:
 9 כַּבֵּד אֶת-יְהוָה מֵהַנּוֹרָא מֵרֵאשִׁית כָּל-תְּבוּאֹתֶיךָ:
 10 וְיִמְלֵאוּ אֶסְמֶיךָ שִׁבְעַת יְתִירוֹשׁ יִקְבְּרֶיךָ יִפְרֹצוּ:
 11 מוֹסֵר יְהוָה בְּנֵי אֶל-תִּמְאָס וְאַל-תִּלְקֹץ בְּתוֹכָהֶן:
 12 כִּי אֵת אֲשֶׁר יֶאֱהָב יְהוָה יוֹכִיחַ וְיִכָּאֵב אֶת-בְּנֵי יִרְצָה:
 13 אֲשֶׁר־אָדָם מִצָּא חֲכָמָה וְאָדָם יִפִּיק תְּבוּנָה:
 14 כִּי טוֹב סָחָרָה מִסְחָר־כֶּסֶף וּמִסְחָרוֹץ תְּבוּאֹתֶיךָ:
 15 יִקְרָה הֵיא מִפְנֵי חַיִּים וְכָל-חֲפֹצֶיךָ לֹא יִשׁוּ-בָהּ:
 16 אֶרֶךְ יָמִים בִּימִינָה בְּשִׂמְאוֹלָה עֲשֵׂר וְכָבוֹד:
 17 דְרָכֶיךָ דְרִכֵּי-נֶגַע וְכָל-נִתְיַבּוּתֶיהָ שְׁלֹם:
 18 עַץ-חַיִּים הֵיא לְמַחְזִיקִים בָּהּ וְתִמְכֶיהָ מֵאֲשֶׁר:
 19 יְהוָה בְּחֲכָמָה יִסַּד-אֶרֶץ כּוֹנֵן שָׁמַיִם בְּתְבוּנָה:
 20 בְּדַעְתּוֹ תְּהוֹמּוֹת נִבְקַעוּ וְשִׁחֲקִים יִרְעִפוּ-טַל:
 21 בְּנֵי אֶל-יִלְזוּ מֵעֵינֶיךָ נִצֵּר תִּשְׁיֶה וּמִזְמָה:
 22 וְהָיוּ חַיִּים לְנַפְשֶׁךָ וְחַן לְגַרְגְּרוֹתֶיךָ:
 23 אַז תִּלְךָ לְבִטַח דְרָכֶךָ אֲרַגְלֶךָ לֹא תִגּוֹף:
 24 אִם-תִּשְׁכַּח לֹא-תִפְחָד וְשִׁכְבֹתְךָ וְעַרְבָה שְׁנִתֵּךָ:
 25 אֶל-תִּירָא מִפְחַד פְּתָאֵם וּמִשְׂאֵת רַשָׁעִים כִּי תִבָּא:
 26 כִּי-יְהוָה יְהִיֶה בְכִסְלֶךָ וְשִׁמְרֵךָ רִגְלֶךָ מִלִּקְדָּ:
 27 אֶל-תִּמְנַע-טוֹב מִבְּעַלְיוֹ בְּהִיּוֹת לְאֵל יְדִיךָ לַעֲשׂוֹת:
 28 אֶל-תֵּאמַר לְרַעֲיֶךָ לָךְ וְשׁוֹב וּמִתָּר אֲתוֹן וְיֵשׁ אֶתֶךָ:
 29 אֶל-תִּתְרַשׁ עַל-רַעֲוֶךָ רַעְוָה וְהוּא-יֹשֵׁב לְבִטַח אֶתֶךָ:
 30 אֶל-תִּרְוֹב עִם-אָדָם חָגֵם אִם-לֹא גְמַלְךָ רַעְוָה:
 31 אֶל-תִּקְנֵא בְּאִישׁ חֲמָס וְאַל-תִּבְחָר בְּכָל-דְרָכָיו:
 32 כִּי תוֹעֵבֶת יְהוָה נְלוֹז וְאֶת-יִשְׂרָאֵל סוֹדוֹ:
 33 מֵאֶרֶת יְהוָה בְּבֵית רַשָׁע וּנְוָה צְדִיקִים יִבְרָךְ:
 34 אִם-לְלַצִּים הוּא-יִלְיֵץ וְלַעֲנִיִּים יִתֵּן-חֵן:

4

Okucîshoga oburhimanya

- ¹ Bana bàni, yumvi enyigîrizo za sho, murhege okurhwiri lyo mumanya obwenge.
- ² bulya nyigîrizo nyinja nâmuhâ: murharhibaga akanwa kâni.
- ³ Nâli muburhe: mugala wa lârhâl nâli mwinja na murhonyi omu masù ga nyâmâ.
- ⁴ Nâbwine Lârha akazimbwira, erhi: Omurhima gwâwe gusâze ebinwa byâni, osêze amarhegeko gâni wâlama.
- ⁵ Oyanke oburhimanya, oyanke obwenge, orhayibagiraga, orhacihambûlaga oku mahano gâni.
- ⁶ Orhabusigaga nyuma, bwâkulanga, oburhonye bwakubîka.
- ⁷ Omurhondêro gw'oburhimanya; kuyanka oburhimanya kuguza ebi ogwerhe byoshi obone amakengu^h.
- ⁸ Obushamâmbire, bwakuhira enyanya, bwâshuba irenge Jyawe okubuhôbera,
- ⁹ Oku irhwe lwâwe bwâdekerezakwo ecimanè cikukwanine bwâkuhêreza ecimanè c'irengeⁱ.

Okucîlanga oku bantu babi

- ¹⁰ Yumva mwana wâni, yumva ebinwa nâkubwira; wâbona oku emyaka y'akalamo kawe yâluga
- ¹¹ Njira ya burhimanya nkuyeresire, omu njira nnungedu nkugezize.
- ¹² Omu kulambagira amagulu gawe ntaco câgahanza, ciru wankakûla omulindi, orhâsarhalè.
- ¹³ Ogwarhe enyigîrizo orhazirhibaga, ozilange, ko kalamo kawe.
- ¹⁴ Orhageraga omu njira z'abaminyà, orhayishaga omu njira z'abantu babi.
- ¹⁵ Okaziziyâka orhazigeragamwo, onagere kuli orhaluke.
- ¹⁶ Bulya barhaja irô barhanajikola amaligo, barhabona irô nka barhacijira enkûmba;
- ¹⁷ na bulya mugati gwa buminya balya, n'irivayi banywa lya buhagwè.
- ¹⁸ Enjira y'abashinganyanya kw'eri nka bucè bwa lubûngu-bûngu, bwo buyisha bwakula kalinde kaba kasirahinga.
- ¹⁹ Enjira y'abaminyà kwo eyôrha nka mwizimya, Abarhamanya bici bibasarhazize.

Okucîrhega-rhega

- ²⁰ Mwana wâni yûmva bwinja ebinwa byâni, emyanzi nâkubwira oyirhege okurhwiri.
- ²¹ Erhafulumukaga isù lyawe, oyibikire oku nyômvu y'omurhima.
- ²² Kulya kuba kali kalamo oku muntu wamâyihikakwo, ganali magala oku mubiri gwoshi.
- ²³ Olange omurhima gwâwe, kulusha ebindi byoshi, gwo guba nshôko y'obuzine.
- ²⁴ Akanwa kaderha ehigalu-galu okacîke karhakulirânaga, n'omunwa gubêsha, gurhakugeragaho.
- ²⁵ Amasù gâwe gakazilola embere, n'obusù bwâwe bukaziyerekera embere zâwe.
- ²⁶ Okaziyumanyanya emikâba wâgera-mwo, n'enjira zawe zoshi zikazibâ zikomire.
- ²⁷ Orhadungiraga ekumoshô erhi ekulyo, okugulu kwaze okuyâse obubi.

Proverbs 4

- ¹ שְׁמַעוּ בְּנִים מוֹסֵר אֲבִי הַקְּשִׁיבוּ לְדַעַת בִּיגָה:
- ² כִּי לֵקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אֶל־תַּעֲזְבוּ:
- ³ כִּי־בֵן הָיִיתִי לְאָבִי רַךְ אִחִיד לִפְנֵי אִמִּי:
- ⁴ וְיָרַנִּי נִיאָמַר לִי יִתְמַר־דְּבָרִי לְבָרַךְ שְׁמֵר מִצּוֹתַי וְחַיָּה:
- ⁵ קִנְיָה חֲכָמָה קִנְיָה בִּיגָה אֶל־תִּשְׁכַּח וְאֶל־תֵּט מֵאֲמָרַי־פִּי:
- ⁶ אֶל־תַּעֲזֹבָה וְתִשְׁמַרְהָ אֶהְיֶה וְתִצְרָךְ:
- ⁷ רַאשִׁית חֲכָמָה קִנְיָה חֲכָמָה וּבְכֹל־קִנְיָךְ קִנְיָה בִּיגָה:
- ⁸ סֹלְסֵלָה וְתִרְוַמְמָה תִּכְבֹּדְךָ כִּי תִחַבְּקֶנָה:
- ⁹ תִּתֵּן לְרֵאשִׁיךָ לְיִיתֶחַן עֲטֹרַת תְּפִאֲרַת תִּמְגְּלָךְ:
- ¹⁰ שְׁמַע בְּנֵי וְקַח אֲמָרַי וְרַבּוּ לְךָ שָׁנוֹת חַיִּים:
- ¹¹ בְּדָרְךָ חֲכָמָה הִרְתִּיךָ הִדְרִכְתִּיךָ בְּמַעְגְּלֵי־יֵשׁוּר:

^h4.7 Nka kulira omurhondéro gw"okuyoga kuli kuja omu mishi ly'omuntu amanyiyòga, n'okwo kuja omu mishi kuligi kurhenga eburhambi bwago.
ⁱ4.9 Binwa ishe akazagimubwiriza.

בְּלִקְתָּהּ לֹא-יֵצֵר צַעֲדָהּ וְאִם-תִּרְוֹץ לֹא תִכְשַׁל: ¹²
 הַחֲזֵק בְּמוֹקֵר אֶל-תִּרְרָף נִצְרָה כִּי-הִיא חַיִּיָּה: ¹³
 בְּאַרְחַ רְשָׁעִים אֶל-תֵּבֵא וְאֶל-תֵּאֲשֵׁר בְּדֶרֶךְ רָעִים: ¹⁴
 פְּרָעֶהוּ אֶל-תַּעֲבֹר-בּוֹ שִׁטָּה מֵעַלְיוֹ וְעֲבֹר: ¹⁵
 כִּי לֹא יִשְׁנוּ אִם-לֹא יָרְעוּ וְנִגְזְלָה שְׁנָתָם אִם-לֹא יִכְשֻׁלוּ: ¹⁶
 כִּי לֹחֲמוֹ לֹחֵם רָשָׁע וְיֵין חֲמִסִּים יִשְׁתּוּ: ¹⁷
 וְאַרְחַ צְדִיקִים כְּאֹר גְּגֵה הוֹלֵךְ לְאֹר עַד-נִכּוֹן הַיּוֹם: ¹⁸
 דֶּרֶךְ רְשָׁעִים כְּאֹפֶלֶה לֹא יִדְעוּ בְמָה יִכְשֻׁלוּ: ¹⁹
 בְּנֵי לְדַבְרֵי הַקְּשִׁיבָה לֹא מְרִי הִט-אֲזָנָיִךְ: ²⁰
 אֶל-יִלְיָזוּ מֵעֵינֶיךָ שְׂמֵרֹם בְּתוֹךְ לִבְבְּךָ: ²¹
 כִּי-חַיִּים הֵם לִמְצֵאֵיהֶם וְלִכְלֵ-בִשְׂרֹן מִרְפָּא: ²²
 מְכַל-מִשְׁמֵר נִצֵּר לִבְךָ כִּי-מִמֶּנּוּ תוֹצֵאוֹת חַיִּים: ²³
 הִסֵּר מִמֶּךָ עֵקֶשׁוֹת פֶּה וְלִזְוֹת שִׁפְתֵיךָ הִרְחֵק מִמֶּךָ: ²⁴
 עֵינֶיךָ לִנְכַח יִבִּיטוּ וְעַפְעֹפֶיךָ יִישְׂרוּ נִגְדָּךְ: ²⁵
 פֶּלֶס מֵעַגְל רִגְלֶךָ וְכָל-דְּרָכֶיךָ יִכְנוּ: ²⁶
 אֶל-תִּטְּ-יָמִין וּשְׂמֹאלוֹ הִסֵּר רִגְלֶךָ מִרַע: ²⁷

5

Omanyè omukazi mugênzi

- ¹ Mwana wâni, yumvirhiza oburhimanya bwâni, rhega ihano lyani okurhwiri.
- ² Ly'omanyilanga enkengêro zâwe, lyo n'akanwa kâwe kamanyibîka emyanzi, omukazi w'ecishûngu orhahîra okamukonolera amasû¹.
- ³ bulyala akanwa k'omugênzi, bûci bwa muke kâgegeña, n'ebinwa byâge byo biyêngûla kulusha amavurha.
- ⁴ Ci kwone binazînde^k erhi kwo byalula nka mutuzo, kwo binayôjiha nka ngôrho ya môji abirhi.
- ⁵ Amagulu gâge yo garhandalikira ebwa lufû, n'igenda lyâge yo lihêka ekuzimu.
- ⁶ Lirhayerekera omu njira y'akalamo, ci libâ igênda lyadûnga-dûnga burhashîbirira bici.
- ⁷ Yumvagya nkubwire, mwana wâni, orhazigaga hajira ebyakuyibagiza ebinwa by'oku kanwa kâni:
- ⁸ enjira yâwe erhâgeraga bofi naye, orhanahiraga okalirâna olumvi lw'enyumpa yâge.
- ⁹ Ehyâwe byankanatweza ab'embuga, n'ehy'omu misi yâwe hiribwe nabâgera;
- ¹⁰ wakazînda erhi okola wayâma, obone bamâkulya amagala n'akabale,
- ¹¹ Wakazînda erhi okola wayâma, obona bamakulya amagala n'akabale,
- ¹² onayakûze, erhi: «oku nâbwine nagayaguza amahano, n'oku nabwine omurhima gwâni gwarhenguha obuhanûzi;
- ¹³ erhi ntayumvagya izû lyâbakazagimbwiriza, n'abâkazaginyigiriza ntabayumvirhizagya;
- ¹⁴ mpu hindi hitya ntahanyagalira aha ngombe¹, omu ndêko y'abashamuka.
- ¹⁵ Kazi onywe amîshi g'omu mugomero gwâwe, mîshi gârhenga omu iriba lyâwe.
- ¹⁶ Amîshi g'amaliba gâwe garhakazagihululira embuga, n'enyîshi zâwe zirhajaga omu ngô z'emubânda.
- ¹⁷ Ziyôrhe ziri zâwe wene, ci murhazishângiraga n'abâgera!
- ¹⁸ Enshôko yâwe ekayâgirwa! Osîme mukâwe w'eburho.
- ¹⁹ Kashafu kazigirwa, mutwira gwa kashafu, ayôrhe akuganiza; n'ibêre lyâge likazikuhiramwo orukara, onakaziyôrha orhonya okurhonya akurhonya.
- ²⁰ Mwana wâni cankarhuma warhebwa n'omukazi mugenzi, cankarhuma wâziga wâyêgemera ecifuba c'omugera wâgera?
- ²¹ Omanyè oku amasû ga Nyakasane kubona gabona omuntu, kulolêreza galolêreza igênda lyâge.
- ²² Omuminya anagwarhwe omu mirhego y'amabi gage, anashwekerwe n'omu migozi y'ecâha câge yenene.
- ²³ Kufâ anafâ bulya arhabwirwa, n'isirhe lyâge kubabula lyânamubabule.

¹5.2 Vulgata (Bibliya ya cilatini) yo rhuankire-kwo okuhindula eci cinwa ntya.
^k5.4 Omwenda nka gwacirbwa erhi guli mununu, nebyâha kwo na kuguma. 5, 11: Omu kuderha: obone wamahwêrwa n'omubiri gw'eminyafu.
¹5.14 Omu ngombe mwo bahanira enkola maligo (sinza Lev 24. 16; Lush 17, 7; Burh 1, 30).

Proverbs 5

- בְּנֵי לְחֻמַּתִּי הִקְשִׁיבָה לְתַבּוּנָתִי הַט־אֲזַנְךָ: ¹
 לְשֹׁמֵר מִזְמָוֹת יִדְעֵת שְׁפָתֶיךָ יִנְצָרוּ: ²
 כִּי נֹפֶת תִּטְפֹּנָה שְׁפָתֶיךָ זָרָה וְחֶלֶק מִשְׁמֵן חֶכְמָה: ³
 וְאַחֲרֵיהֶּ מָרָה כִּלְעִגָּה חֲדָה כְּחֶרֶב פְּיֹת: ⁴
 רַגְלֶיהָ יִרְדּוּ מוֹת שְׂאֹל צְעָדֶיהָ יִתְמַכּוּ: ⁵
 אֲרַח רַגְלֶיךָ מִן־תְּפִלִּס נְעוּ מִעֲגֻלְתֶּיהָ לֹא תִדְעֶ: ⁶
 וְעֵתָה רַגְלֶיךָ שִׁמְעוּ לִי וְאַל־תִּסְוּרוּ מֵאִמְרֵי־פִי: ⁷
 הִרְחַק מֵעֲלִיהָ דַרְכְּךָ וְאַל־תִּקְרַב אֶל־פֶּתַח בֵּיתָהּ: ⁸
 כִּי־תִתֵּן לְאַחֲרֵיהֶּ הוֹדֵךְ וְשִׁנְתֶיךָ לְאַכְזָרִי: ⁹
 כִּי־יִשְׁבְּעוּ זָרִים כְּחֶרֶךְ אֶעֱצֹבֶךָ בְּבֵית נָכְרִי: ¹⁰
 וְנִהְיֶתָה בְּאַחֲרֵיתָהּ בְּכָלוֹת בְּשֶׁרְךָ וְשֵׂאֲרֶךָ: ¹¹
 וְאַמְרָתָּ אֵיךְ שָׂנְאֵתִי מוֹסֵר וְתוֹכַחַת נֶאֱצָ לְבִי: ¹²
 וְלֹא־שִׁמְעֵתִי בְּקוֹל מוֹרִי וְלִמְלַמְדִּי לֹא־הִטִּיתִי אָזְנִי: ¹³
 כְּמַעַט הֵיִתִּי בְּכָל־רַע בְּתוֹךְ קֹהֵל וְעֵדָה: ¹⁴
 שְׂתֵה־מִיָּם מִבּוֹרֶךְ וְנִזְלִים מִתּוֹךְ בְּאֵרֶךְ: ¹⁵
 יִפּוּצוּ מַעֲיֵנֶיךָ חוּצָה בְּרַחֲבוֹת פְּלִגֵּי־מַיִם: ¹⁶
 יִהְיוּ־לְךָ לְבַדֶּךָ וְאֵין לְזָרִים אֶתָּךְ: ¹⁷
 יִהְיֶי־מִקּוֹרֶךָ בְּרוּךְ וְשִׁמְח מֵאִשְׁתְּ נְעוּרֶךָ: ¹⁸
 אֵילַת אֶהְבִּים וְיַעֲלֶת־חַן דַּדֶּיהָ יִרְוֶךָ בְּכָל־עֵת בְּאַהֲבָתָהּ תִּשְׁגָּה תִמִּיד: ¹⁹
 וְלִמָּה תִשְׁגָּה בְּנֵי בַזָּרָה וְתִחַבֵּק חֶק נְכָרִיָּה: ²⁰
 כִּי נִכְחַח עֵינֵי יְהוָה דְּרָכֵי־אִישׁ וְכָל־מַעֲגַלְתּוֹ מִפְּלוֹס: ²¹
 עוֹנוֹתָיו יִלְכְּדוּ אֶת־הַרְשָׁע וּבְחַבְלֵי חֵטְאָתוֹ יִתְמָךְ: ²²
 הוּא יְמוֹת בְּאֵין מוֹסֵר וּבְרַב אוֹלָתוֹ יִשְׁגָּה: ²³ פ

6

Okucîhâna cikinja

- ¹ Mwana wâni, omunyage ecirondo bulyala acîhanyire ncungura oku w'ihanga, na kuli oyu orhamanyiri omuhûnekwoye ecikinja.
² erhi ankaba wàcîshwesire n'ebinwa wâderhaga wene, erhi ankaba wàgwasisirwe omu binwa byawe wenene;
³ alaga oku wajira mwana wâni: ocirikûze, obwola wàcîhanyire omu nfune z'omulungu^m: onakanye otule omulungu wâwe,
⁴ amasù gâwe orhagahaga irò, n'engohe zâwe orhazirhamûlaga.
⁵ Ocîrikûze nka kashafu omu murhego, nka kulya akanyunyi kafulumuka omu lusi.

Omwôlo n'ebinyegere

- ⁶ Genda olole ebinyegere oyu mwôlo! Sinza engeso zabyo, oyigirekwo oburhimanya:
⁷ hirhajira murhambo, birhajira mulezi, birhajira obiyimangire omu mukolo.
⁸ Cânda birheganya ebiryo byabyo, n'amango g'okusârûla lyo bihaka olwîko lwâbyo.
⁹ Oyu mwôlo-mwôlo wêki, ogwishire kuhika mangaci? Mangaci warhengamwo eri irò lyâwe?
¹⁰ Mpu: «warhangihûnga hitya», mpu: «warhangibâ nka wahira olugobe oku lundi, mpu: «warhangibâ nka waheba okuboko oku kwabo ocîhêngeke!»
¹¹ Oku obuligo bwahanda aha mwâwe nka mubalama, n'ecizômba cikutulisirekwo amatumu!

Endyâlya erhamera ngohe

- ¹² Endyâlyaⁿ, muntu wa busha! egenda ehêngwire akanwa wâni!
¹³ eje yagohya gohya erhânayimusa kugulu, enabulija yashâsa eminwe!
¹⁴ Murhima mugalu-galu ogurhahiga agarhali maligo, gurhanahwa gurhâzûsa mmanja.
¹⁵ Kuhera gwanahere buzira kulâlira, gurhibuke gurhakanabukwa.

Ebikabulirwa

^m6.3 Sinza Vulgata: nk'omuntu analire omwenda gwa bene, anagujuhe duba, ciru bwankayira.

ⁿ6.12 Endyâlya erhamera ngohe: «endyâlya erhaganian goshhi erhacikubagirwa bulya arhali muntu nkana.

- ¹⁶ Ebi Nyakasane ashomba biri ndarhu, n'ebi omurhima gwâge gurhabonakwo biri nda:
¹⁷ Amasù gw'omuntu ogayana, olulimi lw'omunywesi enfune zibulaga omukô gw'omuntu mwêru-kwêru;
¹⁸ Omurhima guhizire emihigo mibi, amagulu gakanyize mpu gajikola amaligo:
¹⁹ Omuhmirizi wahimiriza obunywesi, na cishombanya washombanya abaguma.

Amahano gw'omuzire mushamuka

- ²⁰ Mwana wâni, kazi olange amahano ga sho, orhanarhibaga amahano ga nyoko.
²¹ Okaziyorha ogasêgize oku murhima, okazigayambalira omu igosi.
²² Gakazikuhabûla omu njira zâwe, gakuyimangire amango oli irô, gakuganîze amango watulûka.
²³ Bulyala irhegeko kabâ kamole, n'enyigîrizo bubâ bumoleke; okukalihirwa n'okuyigîrizibwa eri njira ya kalamo^o.
²⁴ Kuderha mpu bakulange oku mukazi w'ecirala, n'oku lubohôlolo lw'omukazi mugênzi.
²⁵ Omurhima gwâwe gurhâgalagwa n'iranga lyâge, omanyè wankarhebwa n'okukoma-komya kw'engohe zâge.
²⁶ Bulyala omukazi w'ecishûngu^p hihimbi hya mugati alonza, mukâ bene yehe kunyaga anyaga omuntu akalamo, n'obwo kali ka citwîro cidârhi.
²⁷ K'omuntu ankayâkiza (kufulika) omuliro oku ndâ, n'emishangi ayâmbirhe ebule bwabôyôka?
²⁸ K'omuntu ankalabarha oku mäsêsê anabule bwahîra omu lushândo?
²⁹ Kwo abâ ntyo omuntu oyiguza mukâ owâbo, owamâhumakwo mukâ bene arhayêra.
³⁰ Omuntu ozimbira enda nk'ashalisire, arhatumuzibwa.
³¹ Ci kwone akagwarhwa, anagalule kali nda kalushire, ciru ahane n'ebiri omu mwâge byoshi.
³² Omuntu wâhusha yehe eri mbula-murhima, ôkola ebiri ntyo erhi mûhera.
³³ Gucîlerhere empimbo n'amasheka, n'ishêmbô gucihira-kwo ntyo, lirharhenga.
³⁴ Bulyala emitula n'obukali bw'iba wa nyamukazi, birhamuzigira ababalira ahâi h'okocîhôla.
³⁵ Arhâyêmêre ciru empôngano nguma, arhayêmêre bici ciru bakaluzâ empyûlo.

Proverbs 6

- ¹ בְּנֵי אִם-עֲרֵבֶת לְרַעַךְ תִּקְעֶת לְזָר כְּפִירִי:
² נִקְשֶׁת בְּאִמְרֵי-פִירִי לְלִדְדֹת בְּאִמְרֵי-פִירִי:
³ עֲשֵׂה זֹאת אִפְּוֹא בְּנֵי וְהִנְצֵל כִּי בָאת בְּכַף-רַעַךְ לָךְ הִתְרַפֵּס וְרַתֵּב רַעַךְ:
⁴ אֶל-תִּתֵּן שְׁנֶה לְעֵינֶיךָ וְתִנוּמָה לְעַפְעוֹפֶיךָ:
⁵ הִנְצֵל כַּצְּבִי מִיַּד אִכְצַפּוֹר מִיַּד יְקוּשׁ: פ
⁶ לָךְ-אֶל-נִמְלָה עֲצֵל רְאֵה דְרָכֶיהָ וְחֻקָּם:
⁷ אֲשֶׁר אֵין-לָהּ קֶצֶין שְׁטֵר וּמִשָּׁל:
⁸ תִּכְיִן בְּקִיץ לַחֲמָה אֲגַרְהָ בְּקֶצֶיר מֵאֲכָלָהּ:
⁹ עַד-מֵתִי עֲצֵלוּ תִשְׁכַּב מֵתִי תִקּוּם מִשְׁנֶתֶךָ:
¹⁰ מַעֲט שָׁנוֹת מַעֲט תִּנוּמוֹת מַעֲטוּ חֻבֵּק יְדֵים לִשְׁכָב:
¹¹ וּבֹא-כִמְהֵלֶךְ רֵאשֶׁךָ אִמְחַסְרֶךָ כְּאִישׁ מִגֵּן:
¹² אָדָם בְּלִיעַל אִישׁ אֲוֹן הוֹלֵךְ עֵקֶשׁוֹת פֶּה:
¹³ קֶרֶץ בְּעִינוֹ מִלֵּל בְּרַגְלוֹ מֵרָה בְּאַצְבָּעֵתָיו:
¹⁴ תִּהְפְּלוֹתוֹ בְּלִבּוֹ חֲרָשׁ רַע בְּכָל-עֵת מְדַנִּים יִשְׁלַח:
¹⁵ עַל-כֵּן פְּתָאם יָבוֹא אִידוֹ פֶּתַע אֲשַׁבֵּר וְאֵין מִרְפָּא: פ
¹⁶ שִׁשְׁ-הֵנָּה שָׁבָא יְהוָה אֲשַׁבַּע תוֹעֲבוֹת נִפְשׁוֹ:
¹⁷ עֵינַיִם רְמוֹת לִשׁוֹן שֶׁקֶר יִלְדִים שִׁפְכוֹת דָּם-נְקִי:
¹⁸ לֵב חֲרָשׁ מִחֲשָׁבוֹת אֲוֹן רִגְלִים מִמְהָרוֹת לְרוּץ לְרַעָה:
¹⁹ יִפִּיחַ קְזָבִים עַד שֶׁקֶר וּמִשְׁלַח מְדַנִּים בֵּין אַחִים:
²⁰ וְצָר בְּנֵי מִצְוֹת אֲבִיךָ וְאֶל-תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אִמְךָ:
²¹ קִשְׁרָם עַל-לִבֶּךָ תִּמְיִד עֲבֹדִם עַל-גְּרָגְרֶתֶךָ:
²² בְּהִתְלַקְּלוּ תִנְחָה אֶתְךָ בְּשִׁכְבְּךָ תִּשְׁמַר עֲלֶיךָ אֶהְקִיצוֹת הִיא תִּשְׁחָךְ:
²³ כִּי גַר מִצְוָה וְתוֹרָה אֲוֹר וְדָרָךְ חַיִּים תוֹכְחוֹת מוֹסֵר:
²⁴ לִשְׁמֶרְךָ מֵאֲשֶׁת רַע מִחֲלֻקֶת לִשׁוֹן נִכְרִיָּה:

^o6.23 Okayumva mpu mwene lebe ayengeha, erhi ajira ecibwiriza.

^p6.26 Nka kula rhunaderha omu mashi, mpu: omukazi mugênzi ye <tulye twende>) gwârhi abazihi b'akashâra, kukenya akenya ocirhegaye. Muka-bene acirigi mudârhi kulusha.

אל־תִּמְדוּ יְפוּיָה בִּלְבָבְךָ וְאַל־תִּקְדֹּחַ בְּעַפְיֹתֶיךָ: 25
 כִּי בַעַד־אִשָּׁה זֹנֶה עַד־כֹּכַר לֶחֶם וְאִשֶּׁת אִישׁ נֹפֶשׁ יִקְרָה תִצְדֹּד: פ 26
 הַיְחַתֶּה אִישׁ אֶשׁ בְּחִיקוֹ וְיִבְגְדוּ לֹא תִשְׁרָפְנָה: 27
 אִם־יִהְיֶה אִישׁ עַל־הַגְּחִלִּים וְרָגְלָיו לֹא תִכְוֶינָה: 28
 כֵּן הִבָּא אֶל־אִשֶּׁת רַעְיוֹ לֹא יִנָּקֶה כָּל־הַנִּגְעָה בָּהּ: 29
 לֹא־יִבּוֹזֵזוּ לִגְנֹב כִּי יִגְנוֹב לְמִלָּא נִפְשׁוֹ כִּי יִרְעֵב: 30
 וְנִמְצָא יְשָׁלֵם שְׂבַע־תַּיִם אֶת־כָּל־הָוֶן בֵּיתוֹ יִתֵּן: 31
 נֶאֱרָף אִשָּׁה חֲסֵר־לֵב מִשְׁחִית נִפְשׁוֹ הוּא יַעֲשֶׂנָה: 32
 נִגְעָה־יִקְלֹוּן יִמְצָא חֲרָפְתּוֹ לֹא תִמְחָה: 33
 כִּי־קִנְיָה חֲמַת־גְּבֹר וְלֹא־יִחַמְלוּ בְיוֹם נִקְמָה: 34
 לֹא־יִשָּׂא פְנֵי כָל־כֹּפֵר וְלֹא־יֵאָזֵה כִּי תִרְבֶּה־שְׂחָד: פ 35

7

Omukazi mugênzi arhankacîshingikwa

- 1 Mwana wâni olange bwinja ebinwa nkubwizire obîkirire amarhegeko nkuhire.
- 2 Olange amarhegeko gani gakuciza, amahano gani gabe nka mbonyi y'amasu gâwe.
- 3 Amahano ogashwêkere oku minwe yâwe, ogayandike oku lwâsi lw'omurhima gwâwe.
- 4 Obwire oburhimanya erhi: we mwâli wirhu n'obwenge obubwire, erhi: we mwîra wâni
- 5 Lyo bakucînga oku mukazi mugênzi, oku mukazi w'ebinwa by'olubohôlolo.
- 6 Aha idirisha ly'enyumpa yâge ayêgemera, akazilola omu ngô y'emuhanda.
- 7 mpu ahali ankabona omu bana bahunyi omurhabana (mwinja) muhwinja.
- 8 Lero muguma anacigera omu muhanda, aha irhwêrhwè lyago, hofi n'enjira y'enyumpa ya nyamukazi
- 9 bwamanajinga omwizimya gûkola guli, obudufu bwacîbulwire n'ehizimya erhi ho ndi aho.
- 10 Nyamukazi kwo kuja emunda nyamwana ali, nyamukazi ayambîrhâge nka mbaraga, anacibwikîre obusu n'omushângi.
- 11 Oku arhahusa buderha, kwo arhânadêkerera haguma; amagulo gâge garhabêra omu nyumpa.
- 12 Nk'arhali omu mihanda erhi mwo ali omu ngô z'emuhânda, erhi arhegîre ah'irhwêrhwè ly'omuhânda.
- 13 Nyamukazi kwo kugarha olya mwana, amuhôbera, àmubwira buzira nshonyi:
- 14 Erhi «nali wa kurherekêra enterekero ya nyabuholwe^q, ene lyo nanashalaga ecihângo.
- 15 Bwo bula nyishire cmunda oli, nti nyishikulônza namanakushingâna!
- 16 Ecibwarhalo cani nacibûmbire bibwîkwa, nalambûlirakwo amalîkâni g'e Misiri
- 17 Encingo yâni nayishahulîzekwo amavurha g'akisûnunu, amavurha ga alowesi^r na cinamumu.
- 18 Yishaga, amasîma rhugalaluke bulinde buca, oleke rhyumve ebinuna.
- 19 Omulume nn'emwâni arhali aha kâ; âgenzire, àbalamire ekuli.
- 20 Ahêsire enshoho yâge y'amâgerha, okugaluka aha mwâge erhi omwezi gukola mukulu!»
- 21 Nyamukazi àmuhima n'orhwanzi rhunji-rhunji, amushisha-shisha n'obulimirhizi, àmuhêka.
- 22 Nyamwana omu buhunyi bwâge àmukulikira, kula enkâfu enakulikira odwirhe akêre; kula akashafu kagarhwa omu murhego,
- 23 empiru erînde ekarhula obudiku. Kula akanyunyi kanahenekera obulembo, karhanamanyiri oku kufâ kâjifià!
- 24 Yumvagya nkubwire mwana wâni, yumvirhiza ebinwa nâkubwira:
- 25 Omanyè omurhima gwâwe gwankanahabukira emunda ow'ecishungu ali. Orhanahabukiraga omu njira zâge,
- 26 bulyala enkûmba âjizire zirhali nyi, ciru nabali bazibu-zibu abalambika.
- 27 Enyumpa yâge njira y'ekuzimu^s, mwandagalo guja omu lugò lw'abafire.

Proverbs 7

^q7.14 Enterekêro ya nyabuholwe, yo nterekêro y'omurhûla (Lev 7. 15-16). Enyama y'eyo nterekêro egwerhe omwânya gwa Nyamuzinda, ogw'abadâhwa, n'eyindi nyama byânalirwa ebijûmbu ko kalêmbu k'owahanaga enterekêro. Hali ezindi nyama zalikwanine zilâle na buca zibe lyo zihânwa nterekêro kandi erhi lundi lusiku (Lev 7, 15-17).

^r7.17 Mira, alowêsi na cinamomi: ebâ mirhi y'e Buharahu enakazirhengakwo amalâshi.

^s7.27 Mw'eci cigabi ca kali-munani n'eca kali-mwenda mwo muli omurhima gw'enyigîrîzo ziyerekire oburhimanya omu nyigîrîzo z'emigani. -Oburhimanya ciri cigabi cinene ca kalamo omuntu yeshi ankahashicifinja (Ayu 28; Bar 3, 9-4, 4) -Ako kantu kinja kanaderhwe nka kulya omuntu waja wahamagala bugenda-jira (sinza Mig 1, 20-33 ; 3, 16-19; 8-9. Anaja aganira amaburhwa gâge n'oku âli aha bâlemaga igulu (8, 22-36).

בְּנֵי שֹׁמֵר אֲמַרְי אִמְצוֹתַי תִּצְפֹּן אֶתְךָ: ¹
 שֹׁמֵר מִצְוֹתַי וְחַיָּה לְתוֹרָתִי כְּאִישׁוֹן עֵינָיִךְ: ²
 קִשְׁרָם עַל־אֲצַבְעֵתְיָךְ כְּתַבָּם עַל־לִוּם לִבְךָ: ³
 אָמַר לְחִכְמָה אֶחָתִי אֶת אִמְדַּע לְבִיגָה תִקְרָא: ⁴
 לְשִׁמְרָךְ מֵאִשָּׁה זָרָה מִזְכָּרָהּ אֲמַרְיָה הַחֲלִיקָה: ⁵
 גִּי בְחִלּוֹן בֵּיתִי בְעַד אֲשַׁנְבִּי נִשְׁקֶפְתִּי: ⁶
 וְאָרָא בְּפִתְאִים אֲבִינָה בְּבָנִים גַּעַר חֲסֵר־לֵב: ⁷
 עֵבֶר בְּשׁוֹק אֲצִל פָּנָה וְדֶרֶךְ בֵּיתָה יִצְעַד: ⁸
 בְּגִשְׁף־בְּעֵרֵב יוֹם בְּאִישׁוֹן לַיְלָה וְאִפְלָה: ⁹
 וְהִנֵּה אִשָּׁה לִקְרֹאתוֹ שִׁית זְוֹנָה וְנִצְרַת לֵב: ¹⁰
 הַמֵּינָה הִיא וְסִרְרַת רַב־בֵּיתָה לֹא־יִשְׁכְּנוּ רַגְלֶיהָ: ¹¹
 פַּעַם בְּחוּץ פַּעַם בְּרַחֲבֹת וְאֲצִל כָּל־פָּנָה תִאָּרֵב: ¹²
 וְהַחֲזִיקָה בּוֹ וְנִשְׁקָה־לּוֹ הַעֲזָה כְּנִיָּה וְתֹאמַר לוֹ: ¹³
 זָבַחְתִּי שְׁלָמִים עָלַי הַיּוֹם שְׁלַמְתִּי נְדָרִי: ¹⁴
 עַל־כֵּן יִצְאֵתִי לִקְרֹאתְךָ לְשַׁחַר כְּנִיָּךְ וְאִמְצֹאֲךָ: ¹⁵
 מְרַבְדִּים רַבְדֹּתַי עַרְשֵׁי חֲטָבוֹת אֶטוּן מִצָּרִים: ¹⁶
 גִּפְתִּי מִשְׁכָּבִי מֵר אֶהְלִים וְקִנְמוּן: ¹⁷
 לָקַח נֶרְוָה דָּדִים עַד־הַבֶּקֶר נִתְעַלְטָה בְּאֵהָבִים: ¹⁸
 כִּי אֵין הָאִישׁ בְּבֵיתוֹ הֵלֶךְ בְּדֶרֶךְ מִרְחוּק: ¹⁹
 צְרוּר־הַכֶּסֶף לִקְחַח בְּיָדוֹ לַיּוֹם הַלְּפֹא יָבֵא בֵּיתוֹ: ²⁰
 הִטְתּוֹ בְּרֵב לִקְחָה בְּחֶלֶק שְׁפִתֶיהָ תִדְיַחְנוּ: ²¹
 הוֹלֵךְ אַחֲרֶיהָ פְּתָאֵם קְשׁוּר אֶל־טֶבַח יָבֹא וְכַעֲס אֶל־מוֹסַר אָוִיל: ²²
 עַד יִפְלַח חֵץ כְּבָדוֹ כְּמַהֲרָ צִפּוֹר אֶל־פֶּחַח וְלֹא־יִדַּע כִּי־בִנְפֹשׁוֹ הוּא: ²³
 וְעַתָּה בָּנִים שְׁמַעוּ־לִי וְהִקְשִׁיבוּ לְאִמְרֵי־פִי: ²⁴
 אֶל־יִישׁוּב אֶל־דְּרָכֶיהָ לִבְךָ אֶל־תִּתַּע בְּתִיבוֹתֶיהָ: ²⁵
 כִּי־רַבִּים חֲלָלִים הִפְלִיָה וְעֲצָמִים כָּל־הַרְגָּה: ²⁶
 דְּרָכֶי שְׂאוּל בֵּיתָה לְרִדּוֹת אֶל־חֲדָרֵי־מָוֶת: ²⁷

Yûmva kurhi Burhimanya ayakûza

- ¹ K'arhali kuyakûza okwo oburhimanya budwirhe bwayakûza? K'arhali kuhamagala okwo obûmva bwahamagala
- ² Oku busongerwe bw'entondo, omu mulimbwa, aha mashanganjira ho butwirire ccirâlo;
- ³ aha mihango y'olugo, aha bagerera baja omu lugo ho bayâkûlîze.
- ⁴ Mpu: «mwe mbwizire mwe balume, mwe nyakûzize mwe muburhwa n'abantu.
- ⁵ Mwe bagûnda muyige obulênga, ninyu mwe bahwinja mujâge mwayengeha.
- ⁶ Muyumve, bulya mwanzi-nyalyanzè nâderha, na bulya binwa bya bushinganyanya byârhenga omu kanwa kâni
- ⁷ Binwa by'oku akanwa kâni kâderha, obulyâlya burhambâ ekanwa.
- ⁸ Ebinwa by'ekanwa kâni byoshi bibâ bya bushinganyanya, birhabâmwo burhebanyi birhabâmwo nzônza.
- ⁹ Byoshi bibâ bishinganine oku muntu oyûmva bibâ bishongêze oku muntu ogwerhe obumanye.
- ¹⁰ Murhonye ihano ahâli ha amagerha, Obumanye erhi bwo ahâli h'amasholo.
- ¹¹ Bulyala oburhimanya bwo bukulu, aha magerha, nta kantu wankabugerera kwo. Yûmva oku oburhimanya bwacivuga
- ¹² Niene Burhimanya, nie Nn'obulenga, nie nâsingaga obulenga, nasînga n'amakengu.
- ¹³ Okurhînya Nyakasane kwo kushômbe obubi; oku nshômbe okucibona kwo nshômbe n'okugayana, obworhere bubî n'akanwa kanywesi.
- ¹⁴ Nie njira ihano, nie njira okukoza omu binwa nie nn'obukengere, nie nn'obuhashe.
- ¹⁵ Nie mbwiriza abami oburhegesi, n'abagula nie mbabwiriza okujira amarhegeko.
- ¹⁶ Nie mbwiriza abarhambo kurhi bârhambula olugaba, n'abazuzi kurhi bâtwa emmanja.
- ¹⁷ Nsîma abânsîma, abannôngereza banambone.
- ¹⁸ Obugale n'irenge emwani bishûndwa, ebinja-binja n'obushinganyanya kwo na kwo.
- ¹⁹ Amalehe nyâna, go makulu aha masholo gacire obushanja bwani bwo bukulu oku marhale mishogwa.

- ²⁰ Mwo nyisha omu njira z'obushinganyanya, omu njira z'amarhegeko,
²¹ nka nalônza ngaze balya bansîma, nka nalônza mbûmbe enshoho zabo.

Burhimanya bukola byoshi

- ²² Nyakasane àli angwerhe emurhondêro gw'emikolo yâge, embere ajire emikolo yâge mirhanzi-rhanzi.
²³ Kurhenga ensiku n'amango erhi ndi muleme, kurhondêrera emurhondêro, embere igulu lirhangire.
²⁴ Amango enyênga erhâli ecihaba naburhwa, erhi enshôko zahulula zirhacihabâ.
²⁵ Embere entondo zigwikwe nâburhwa, erhi n'orhushozi rhurhacishongêra amango rhwâhabâ.
²⁶ Arhâli acijira igulu n'amashwa, nisi erhi orhujuma rhurhanzi-rhanzi rhw'akatulo k'igulu?
²⁷ Amango àyimanikaga amalunga erhi ho ndi; amango àtwaga eciriba oku nyanya z'omuhengere,
²⁸ amango àsezagya ebitù by'emalunga, amango àyumanyanyagya enshôko z'enyênga,
²⁹ amango àtwiraga enyanja olubibi, n'amîshi garhatwe olwo lubibi.
³⁰ Ho nâli aha burhambi bwâge erhi ndwirhe nabirhondekeza byoshi, nakazimushasa ngasi lusiku, nakazisharhira ngasi mango omu masù gâge.
³¹ Nkola n'ârhabira oku igulu, nâkazisîma okukômerana n'abana b'abantu. Oyûmva ye lyâ n'entânda
³² Muyumvaye bana bâni: bali bany'iragi abalanga enjira zâni.
³³ Muyumvirhize enyigîrizo lyo mubâ barhimanya, murhazigayaguzagya.
³⁴ Ali muny'iragi omuntu wanyûmva, omuntu oyîza ngasi lusiku aha nyumvi zâni.
³⁵ Bulyala ombwine erhi abwine akalamo, kurhona ârhona omu masù ga Nyamubâho;
³⁶ Ci ongayisize erhi iroho lyâge akolire buligo: ngasi yeshi onshômba erhi lufu arhonyize.

Proverbs 8

- ¹ הלא־חכמה תקרא ותבוזה תתן קולה:
² בראש־מרומים עלי־דרך בית נתיבות נצבה:
³ ליד־שערים לפי־קרת מבוא פתחים תרנה:
⁴ אליכם אישים אקרא וקולי אל־בני אדם:
⁵ הבינו פתאים ערמה וכסילים הבינו לב:
⁶ שמעו כי־נגידים אדבר ומפתח שפתי מי־שרים:
⁷ כי־אמת יהגה חפי ותועבת שפתי רשע:
⁸ בצדק כל־אמרי־פי אין בהם נפתל ועקש:
⁹ כלם גלחים למבין וישרים למצאי דעת:
¹⁰ קחו־מוסרי ואל־קספו ודעת מחרוץ נבחר:
¹¹ כי־טובה חכמה מפניגים וכל־הפצים לא ישוו־בה:
¹² אני־חכמה שכנתי ערמה ודעת מזמות אמצא:
¹³ ראת יהוה שנאת רע גאה וגאון ודרך רע ופי תהפכות שנאתי:
¹⁴ לי־עצה ותושיה אני בינה לי גבורה:
¹⁵ בי מלכים ימלכו ורוזנים יחקקו צדק:
¹⁶ בי שרים ישרו ונדיבים כל־שפטי צדק:
¹⁷ אני אהביה אהב ומשחרי ומצאני:
¹⁸ עשר־וכבוד אתי הון עתק וצדקה:
¹⁹ טוב פרי מחרוץ ומפז ותבואתי מכסף נבחר:
²⁰ בארח־צדקה אהלך בלחך נתיבות משפט:
²¹ להנחיל אהביו יש ואצרתיהם אמלא:
²² יהוה קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז:
²³ מעולם נסכתי מלאש מקדמי־אריך:
²⁴ באין־תהומות חוללתי באין מעינות נכבדי־מים:
²⁵ בטרם הרים הטבעו לפני גבעות חוללתי:
²⁶ עד־לא עשה ארך וחוצות וראש עפרות תבל:
²⁷ בהכינו שמים שם אני בחוקו חוג על־פני תהום:
²⁸ באמצו שחקים ממעל בעוז עינות תהום:
²⁹ בשומו ליסו חקו ומים לא יעברו־פיו בחוקו מוסדי אריך:
³⁰ ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשעים יוסו יום משחקת לפניו בכל־עת:
³¹ משחקת בתבל ארצו וישעשעי את־בני אדם פ:
³² ועתה בנים שמעו־לי וישרי דרכי ישמרו:

שְׁמַעוּ מוֹרָר וְאַל-תִּפְרְעוּ: ³³
 אֲשֶׁר־יֵאָדָם שָׁמַעְ לִי לְשִׁקֹּד עַל-דַּלְתֵי יוֹם, יוֹם לְשֹׁמֵר מִזִּזְת פְּתָחַי: ³⁴
 כִּי מִצְּאֵי מִצְּאֵי חַיִּים וַיִּפֶּק רָצוֹן מִיְהוָה: ³⁵
 וְחִטָּאֵי חִמֹּס נִפְשׁוּ כָל-מְשֻׁנְאֵי אֲהָבוּ מוֹת: פ ³⁶

9

Burhimanya abâzire

- ¹ Burhimanya àjire aho^t ayûbaka enyumpa yâge, àyigwikira mitûngo nda^u;
- ² Abâga ebimasha byâge, àkanda irivayi anarheganya ameza gâge.
- ³ Ajire aho àrhuma abambali-kazi, mpu bâgendiyakûza omu irângo oku lugo:
- ⁴ Mpu: «ndi orhagwerhi kwâge? mpu ayishe emunda ndi» n'omusirhe, kwo Burhimanya amubwizire:
- ⁵ erhi: «yisha olye oku mugati gwâni, onywe n'oku irivayi nâkandaga».
- ⁶ Erhi «muleke isirhe mwabona akalamo, mugere omu njira y'okuli»

Nyânga oshekera abandi

- ⁷ Ohakanya omugambanyi anacishômbanye, okalihira enkola-maligo anacîjaciè.
- ⁸ Orhahakanyagya omugambanyi mwankanashômbana, ohakanye omurhimanya akusîma
- ⁹ Ohe omurhimanya, abâ murhimanya kulusha; obwirize omushinganyanya: àyushûla obumanye bwâge.
- ¹⁰ Omurhondêro gw'obushinganyanya kuba kurhinya Nyakasane: Obumanye bw'abatagatifu^v bwone bwenge.
- ¹¹ Bulyala niene nâkulugiza ensiku, nie nâkuyushûlira emyaka wâlama.
- ¹² Okabâ murhimanya obûnguke buli bwâwe, okabâ mugambanyi wene kwânababaza.

Nyamusirhye w'omukazi

- ¹³ Nyamusirhye w'omukazi arhadekerera, ali muhwinja arhanayishi bici.
- ¹⁴ Atamire aha luso lw'omu mwâge, oku ntebe omu irango ly'olugo,
- ¹⁵ Mpu ahamagale àbâgera, àbali omu njira yabo.
- ¹⁶ Mpu: «ndi ociri cirhaba?», «agere eno munda» n'omulume musirhe ye nyâma wâni abwizire,
- ¹⁷ Erhi: «amîshi mazimbano^w go ganuna!» n'omugati gw'ebirhangâzo gurhahimwa manyunyà.
- ¹⁸ Na kuziga nya-mulume arhishi oku aho hali empehema, n'oku abalâlîke ba nyamusirhye w'omukazi, omu rhubanda rhw'ekuzimu bali.

Proverbs 9

1 נְקֻמוֹת בְּנֵתָה בֵּיתָה חֲצֵבָה עִמּוּדֶיהָ שְׁבַעָה: ¹
 2 טְבַחְהָ טְבַחְהָ מִסְכָּה יִיגָה אֶף עָרְכָה שְׁלֹחָה: ²
 3 שְׁלֹחָה נְעֻרְתֶּיהָ תִקְרָא עַל-אֶפְי מְרַמֵּי קָרָת: ³
 4 מִי־פֹתֵי יַסֵּר הִנֵּה חֲסֵר-לֵב אֶמְרָה לּוֹ: ⁴
 5 לָכוּ לַחֲמוּ בְלַחְמֵי אִשְׁתּוֹ בֵּינֵן מִסְכָּתֵי: ⁵
 6 עֲזְבוּ פְתָאִים וְחַיּוֹ אֲשֶׁרוּ בְדֶרֶךְ בִּיגָה: ⁶
 7 יִסְרוּ לָץ לֶקַח לּוֹ קִלְוֹן וּמוֹכִיחַ לְרַשָּׁע מוּמוֹ: ⁷
 8 אֶל-תִּזְכַּח לָץ פֶּן-יִשְׁנֹאֵךְ הוֹכַח לְחֹכֵם וַיֵּאֱהָבֶךָ: ⁸
 9 תֵּן לַחֲכָם וַיִּחְכַּם-עוֹד הוֹדַע לְצַדִּיק וַיִּוֹסֶף לֶקַח: ⁹
 10 תַחֲלֵת חֲכָמָה יִרְאֵת יְהוָה וְדַעַת קְדוֹשִׁים בִּיגָה: ¹⁰
 11 כִּי-בִי יִרְבוּ יַמִּיד וַיִּוֹסִיפוּ לָךְ שְׁנוֹת חַיִּים: ¹¹
 12 אִם-חֲכָמָתְךָ חֲכָמָתְךָ לֵךְ לִלְצֵת לְבַדְדָךְ תִּשָּׂא: ¹²
 13 אֲשֶׁת כְּסִילוֹת הִמְיָה פְתִיזוֹת וּבִל-יִדְעָה מָה: ¹³
 14 וַיִּשְׁבָּה לְפִתְחַ בֵּיתָה עַל-כֹּסֵא מְרַמֵּי קָרָת: ¹⁴
 15 לִקְרָא לְעַבְרֵי-דֶרֶךְ הֵמִישְׁרִים אֶרְחוּתֵם: ¹⁵

^{9.1} Burhimanya ali nka mukazi wa mbuguma, nna-bàna erhi nna-munene.
^{9.1} Mitûngo nda: "ciri cimanyiso ca buhirhi, bugale bw'eyo nyumpa". «Nda» ciba cimanyiso c'obwimâna emw'Abayahudi.
^{9.10} Obumanye bw'abatagatifu: aha, *Vulgata* rhukulikire; Ebibliya y'e Yeruzalemu kw'edesire mpu «obumanye bw'omutagatifu ».
^{9.17} Omu bihugo Palestina na Israheli, «amîshi» garhali ga cilugè ogahisirekwo kubika anabika bwinjinja, ntyo ciru omushâmbo anayishigazimba nka nngao arhagabisiri bwinja.

II. Ecitabu cinene c'emigani yayandikagwa na Salomoni

Oburhimanya n'obuhwinja

- ¹ Migani ya Salomoni. Omwana murhimanya ye mushagalusa^x w'ishe. Omwana musirhe burhè anajira nnina.
- ² Eby'obushambo birhaciza, obushinganyanya bohe bunakûle omuntu omu lufu.
- ³ Nyakasane arhaziga omushinganyanya afà n'ishali, ye na zigulula amagene g'enyankola-maligo.
- ⁴ Njingo zihozire, buligo afulusa, njingo zikanyire bugale afulusa.
- ⁵ Ohaka cânda ye mwenge, oj'irô amango basârûla ye bya-nshonyi.
- ⁶ Omugisho gwa Nyakasane oku irhwe ly'omushinganyanya kufà murho kurhuma enkola-maligo yâgokôla.
- ⁷ Izino ly'omushinganyanya irenge lija, izino ly'enkola-maligo cibolwe.
- ⁸ Mwenge oyemêra bamurhegeke, omuhwinja w'akalimi kuhera anahera.
- ⁹ Oshûrha enjira yâge kwone, âgenda arhimûsirwe, oja ayahuka arhabula cishobesire.
- ¹⁰ Olola ayûbisire amasù, analîse owundi n'amagala, ci okalihira omuntu anamulola omu masù, anamushubize omurhima omu nda.
- ¹¹ Akanwa^y kw'omushinganyanya nshôko ya buzine, akanwa k'enkola-maligo kôhe, ntambala kabâ kabwikire.
- ¹² Enshombo kadali ezûsa, n'obuzigire bunabwikire obubi bwoshi.
- ¹³ Akanwa kw'omugula, burhimanya bubâ-mwo, oku mugongo gwendyâlya mibâmbu ekubâ,
- ¹⁴ Barhimanya babîka Obumanye, akanwa kw'omusirhe kôhe:ye côkeza, Oburhimanya n'obugale
- ¹⁵ Obugale bw'omuhirhi, lwo lwakiro lwâge, obubi bw'omugûnda, bunali bulya bukenyi bwâge.
- ¹⁶ Ikola ly'entagengwa kuciza liciza, ci obûnguke bw'enkola-maligo kuheza buheza.
- ¹⁷ Njira ya kalamo, okubika ihano wâhabagwa, ntadûndwa yehe kuhabuka anahabuka. Okuderha kubi n'okuderha kwinja
- ¹⁸ Akanwa kashinganine kanafunge entambala, ôderha akanwa kabi erhi muhwinja.
- ¹⁹ Oderha bwenêne arhabula ah'akubîze^z, ôlanga akanwa kâge erhi mwirhônzi.
- ²⁰ Olulimi lw'entagengwa gaba marhale gacire, omurhima gw'enkola-maligo gurhagwerhi citwiro cinganaci!
- ²¹ Akanwa k'entagengwa kanashalûle rubannda, ci abakenyi omu bukenyi banafira. Entagengwa n'omuminya
- ²² Mugisho gwa Nyakasane gugaza omuntu, emisi yone-yone erhajira cici.
- ²³ Omusirhe asîma abulage omuko, omuntu wabona yehe akûnda âgendekere oburhimanya.
- ²⁴ Omuminya ebi arhinya byo anabona, omushinganyanya naye oku acifinjire kwo anabona.
- ²⁵ Erhi entambala ehwa erhi nanta muminya ocihali, ci omushinganyanya erhi ye kola oyimanzire kulya kw'ensiku n'amango.
- ²⁶ Kula enkalishi eyôrha omu mino, n'omugi omu masù kwo n'omwôlo ayôrha omu masù gw'owamurhumaga
- ²⁷ Okurhinya Nyakasane kunayushulire omuntu ensiku emyaka y'omuminya yôhe kunyihya bayinyihya.
- ²⁸ Okulinda kw'abarhimanya gubâ mwishingo, ebi abaminya bacikubagira kufânânda binafânânda.
- ²⁹ Nyakasane abâ Côbohwa c'enkola-maligo, abâ Lwakiro lw'entagengwa
- ³⁰ Nta mango omushinganyanya ankadûndagana, enkola-maligo zohe zirhâyûbake omu cihugo.
- ³¹ Akanwa k'omushinganyanya burhimanya karhengamwo; olulimi lubi kushugulwa lwâshugulwe.
- ³² Akanwa k'omushinganyanya binja karhengamwo; n'akanwa k'enkola-maligo, maligo

^x10.1 Ah'oburhimanya buli kuyinjira hayinjira, kusîmîsa hanasîmîsa.

^y10.11 Omu kanwa murhengwa: munarhenge ebinwa byaciza, murhenge nakakayirha erhi kalogorhere lebe, kagayise omuntu.

^z10.19 Omwana oderha bwenêne anaderhe ah'ishe alire omwênda (mugani gwa Bashi).

Proverbs 10

1 משלי שלמה פבן חכם ישמח־אב ובן כֹּסִיל תוגת אמו:
 2 לא־יועילו אוצרות רשע וצדקה תציל ממות:
 3 לא־ירעיב יהוה נפש צדיק והוה רשעים יהדף:
 4 ראש עשה כפ־רמיה ויד חרוצים תעשיר:
 5 אגר בקיץ בן משקיל נרדם בקציר בן מביש:
 6 ברכות לראש צדיק ופי רשעים יכסה חמס:
 7 זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב:
 8 חכם־לב יקח מצות ואויל שפתיים ילבט:
 9 הולך בתם ילה בטח ומעקש דרכיו ידע:
 10 קרץ עין יתן עצבת ואויל שפתיים ילבט:
 11 מקור חיים פי צדיק ופי רשעים יכסה חמס:
 12 שגאה תעורר מדגים ועל כל־פ־שעים תכסה אהבה:
 13 בשפתי גבון תמצא חכמה ולבט לגו חסר־לב:
 14 חכמים יצפנו־דעת ופי־אויל מחתה קרבה:
 15 הון עשיר קרית עזו מחתת דלים רישם:
 16 פעלת צדיק לחיים תבואת רשע לחטאת:
 17 ארח לחיים שומר מוסר ועוזב תוכחת מתעה:
 18 מכסה שגאה שפתי־שקר ומוצא דבה הוא כסיל:
 19 ברב דברים לא יחדל־פ־שע וחשה שפתיו משקיל:
 20 כסף גבחר לשון צדיק לב רשעים כמעט:
 21 שפתי צדיק ירעו רבים ואוילים בחסר־לב ימותו:
 22 ברפת יהוה היא תעשיר ולא־יוסף עצב עמה:
 23 כשחוק לקסיל עשות זמה וחסמה לאיש תבונה:
 24 מגורת רשע היא תבואנו ותאות צדיקים יתן:
 25 כעבור סופה ואין רשע וצדיק יסוד עולם:
 26 כחמץ לשנים וכעשן לעינים כן העצל לשלחיו:
 27 ראת יהוה תוסף ימים ושגות רשעים תקצרנה:
 28 תחלת צדיקים שמחה ותקנת רשעים תאבד:
 29 מעוז לתם דרך יהוה ומחיתה לפעלי און:
 30 צדיק לעולם בל־ימוט ורשעים לא ישכנו־ארץ:
 31 פי־צדיק יגוב חכמה ולשון תהפכות תקרת:
 32 שפתי צדיק ידעו רצון ופי רשעים תהפכות:

11

Obushinganyanya kwago n'obulyâlya kwago

- 1 Kuli Nyakasane, omunzâni gusherire binali bikabulirwa, ci kwone omunzâni guyumanîne gwo gurhona emunda ali.
- 2 Aha akagayo kajire erhi cihemu cinahajire, aha obwirhohye bwajire erhi burhimanya bunahajire.
- 3 Abashinganyanya murhima gwa budahemuka gubalangûla enjira: enkola maligo bulyâlya bwazo bunazihabula.
- 4 Olusiku lw'omutula, obugale burhâjire bici, Obushinganyanya bôhe bunakûle omuntu omu lufu.
- 5 Obushinganyanya bw'omuntu nkana bunamukâbûlire enjira, oku omuminya ashaya omu buminya bwâge.
- 6 Entagengwa bushinganyanya bwazo buziciza, enkonola-masù mwo zinagwa omu mirhego yazo.
- 7 Omuminya erhi afa, n'obulangelire bwagc bunahirigirhe, okulinda kw'ababî kufânanda kufananda.
- 8 Omushinganyanya anafume entânya. n'enkola-maligo ebe yo ezigwamwo.
- 9 Akalimi k'endyâlya kanagayîse abalungu, n'obumanye bw'abashinganyanya bubalikûze!
- 10 Abashinganyanya bakabêrwa, olugo lunasîme, enkola-maligo ekabâ buligo, banacishînge.
- 11 Mugisho gwa bashinganyanya guzûsa olugo, n'akanwa k'enkola-maligo kalushâbe.

- ¹² Omuntu ogaya owabo erhi muhwinja, omwenge yehe anacihulikire.
¹³ Ow'akalimi anabase amahwe, oku omwikubagirwa afulisire omwanzi gwa bene.
¹⁴ Aharhali murhambo, abantu kuhona banahona, obwôloloke bunali omu kujira abahanûzi.
¹⁵ Kulengana analengana omuntu ocikubagira ecigolo omuntu ocilanga oku mirhego arhabà kurhi.

Orhugani-gani

- ¹⁶ Omukazi mwinja liba irenge ly'iba, ci omukazi oshomba obushinganyanya anabonese omuntu nshonyi.
¹⁷ Obâ lukogo minja acîjirira yenene, omuntu ohâna erhi kucîbikira acîbikire yene, ci omuntu ominya erhi yene ocimînyize.
¹⁸ Enkola-maligo enabone oluhembo lwayirheba, omuntu omîra obushinganyanya yehe, oluhembo lwâge ho luli.
¹⁹ Omuntu mushinganyanya kalamo acîfulukiza, okuhenekera amaligo kubâ kucîhêka ebwa lufû.
²⁰ Omu masû ga Nyakasane emirhima mibî bibâ bikabulirwa, bo arhonya abw'olugêndo nkana
²¹ Okuli! Omubi arhâbule buhanwa. obûko bw'abashinganyanya bôhe kucira bwacira.
²² Mulinga gwa masholo oku izûlu ly'engulube: mukazi mwinja buzira bwenge.
²³ Omwifinjo gw'abashinganyanya ebwa kucira guba guyerekire, omulangaliro gw'enkola-maligo gôhe guba gwa busha.
²⁴ Hali abagaba ebyabo babuligala, abandi balunde ebirugu oku bindi, banabulikena.
²⁵ Omurhima gujira aminja gwabêrwa, odômera abandi naye âyishidômerwa.
²⁶ Oyôrhana engano yâge kubehêrerwa ahehêrerwa n'olubaga, ci omuntu oguliza abandi engano kusîmwa asîmwa.

Mpara-magara arhabula kuguma àbîre

- ²⁷ Olwira obwinja kurhona alonza olwira obubi abubona.
²⁸ Ocikubagira obugale abushâyamwo, abashinganyanya kwo bajinîrira nka buhasi.
²⁹ Oleka aha mwâge bashûbuka mpûsi asigalana, omuhwinja âzinda erhi àbarhulira omushinganyanya.
³⁰ Emburho y'obushinganyanya yo emerakwo omurhi gw'akalamo enkola-maligo zâhêkwa n'amango garhahihika.
³¹ Erhi omushinganyanya ahemberwa hanola igulu, omumînya n'omunya-byâba bôhe kurhi byâyishibâ?

Proverbs^a 11

מֵאֲזַנִּי מִרְמָה תוֹעֵבֶת יְהוָה וְאֶבֶן שְׁלֵמָה רְצוֹנוֹ ⁸
בֶּאֱ-זָדוֹן וַיָּבֵא קֶלֶן וְאֶת-צְנוּעֵי־חֲכָמָה ⁹
תִּמְתּוּ יִשְׂרָאֵל תִּנְחָם וְסֹלֶף בּוֹגְדִים וְשֹׁדֵם וְשֹׁדֵם ¹⁰
לֹא-יִוָּעֵיל הוֹן בְּיוֹם עֲבָרָה וְצִדְקָה תִּצְיֵל מִמּוֹת ¹¹
צִדְקַת תְּמִים תִּישֶׁר דְּרָכּוֹ אֲבִר־שִׁעְלוֹ יִפֹּל רָשָׁע ¹²
צִדְקַת יִשְׂרָאֵל תִּצְיֵל אֲבִהוֹת בּוֹגְדִים יִלְכְּדוּ ¹³
בְּמוֹת אָדָם רָשָׁע תֵּאבֵד תִּקְוָה וְתוֹחֲלֹת אוֹנִים אֲבָדָה ¹⁴
צְדִיק מִצָּרָה נִחְלָץ וַיָּבֵא רָשָׁע תַּחְתּוֹ ¹⁵
בְּפֹה חֲנֹף יִשְׁחַת רַעְיוֹ אֲבִדְעַת צְדִיקִים יִחְלְצוּ ¹⁶
בְּטוֹב צְדִיקִים תַּעֲלֶץ קִרְיָה וּבִאֲבֹד רָשָׁעִים רָגָה ¹⁷
בְּבִרְכַּת יִשְׂרָאֵל תִּרְוֹם קִרְתּוֹ וּבְפִי רָשָׁעִים תִּהְרָס ¹⁸
בְּזִלְרַעְיוֹ חֲסֵר-לֵב וְאִישׁ תְּבוֹנֹת יִחְרִישׁ ¹⁹
הוֹלֵךְ רַכִּיל מִגְלֵה-סוֹד וְנֹאמְן-רוֹם מְכַסֶּה דְבָר ²⁰
בְּאֵין תַּחֲבֹלוֹת יִפְלֶעֶם וְתִשׁוּעָה בְּרַב יוֹעֵץ ²¹
רַע-רוּעַ כִּי-עֲרַב זָר וְשָׂגָא תִקְעִים בּוֹטֵחַ ²²
אֲשֶׁת-חַן תִּתְמַךְ כְּבוֹד וְעֵרִיצִים יִתְמַכּוּ-עִשָׂר ²³
גָּמַל גִּפְשׁוֹ אִישׁ חֲסֵד וְעֹכֵר שְׂאֵרוֹ אֲכַזְרִי ²⁴
רָשָׁע עֹשֶׂה פְעֻלַּת-שֹׁקֵר וְזָרַע צִדְקָה שֹׁכֵר אֵמֶת ²⁵
כִּן-צִדְקָה לִסְיִים וּמִרְדָּף רַעְיוֹ לְמוֹתוֹ ²⁶
תוֹעֵבֶת יְהוָה עֲקֹשׁ-יֵלֶב אֲרֻצוֹנוֹ תְּמִימֵי דֶרֶךְ ²⁷

^a11.31 Source du texte hébreu: Tanakh online https://www.chabad.org/library/bible_cdo/aid/16382/jewish/Chapter-11.htm

יד לֹדֵי לֹא־יִנְקָה רַע וְזָרַע צְדִיקִים נִמְלֵט ^א:
 נָזַם זָהָב בְּאֶף חֲזִיר אִשָּׁה יְזָה וְסָרַת טַעַם ^ב:
 תִּאֲנֹת צְדִיקִים אֲר־טוֹב תִּקְוֹת רְשָׁעִים עֲבָרָה ^ג:
 יֵשׁ מִפֶּזֶר וְנוֹקָף עוֹד וְחוֹשֶׁךְ מִיֶּשֶׁר אֲר־לִמְחֹסוֹר ^ד:
 נִפְש־בְּרָכָה תִּדְשֹׁן וְמִרְזָה גַם־הוּא יוֹרָא ^ה:
 מִנְעַע בָּר יִקְבְּהוּ לְאוֹם וְבִרְכָה לְרֹאשׁ מִשְׁבִּיר ^ו:
 שִׁחַר טוֹב יִבְקֹשׁ רָצוֹן וְדָרַשׁ רַעִיָה תְבוֹאָנוּ ^ז:
 בּוֹטַח בְּעֶשֶׂר הוּא יִפֹּל וְכַעֲלָה צְדִיקִים יִפְרָחוּ ^ח:
 עוֹכֵר בֵּיתוֹ יִנְחַל־רֵיחַ וְעַבְדֵי אֲוִיל לְחֻכְמֵי־לֵב ^ט:
 פְּרִי־צְדִיק עֵץ חַיִּים וְלִקְחֵם נִפְשׁוֹת חֲכָם ^י:
 הֵן צְדִיק בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אִף כִּי־רָשָׁע וְחוֹטֵא ^{יא}:

Mahugûlo bwîri kuli cino cigabi

11, 4: *Omu bitabu by'Abalebi, olusiku lw'omutula, lwo lusiku Nyamuzinda acihôla ahane amashanja goshi n'ecahirà. Omu citabu c'Oburhimanya côhe, lwo lusiku ngasi muntu adôsibwa kwâge kwâge, atumuzibwe erhi asimirwe ikola (mikolo) lyâge. 11, 7: Sinza IO, 25; Burh 5, 14-15.*

11, 9: *Okumany'iderha kw'omulume kunamugeze.*

11, 14: *Engabo erhagwerhi murhambo erhish'ihinda 11, 15: Akarhonde karhafa oku bulembo.*

11, 16: *Omukazi nkana ali wa kukungwa (sinza 5, 15-20; 31, 10-31). 11, 18: Amanye mpu amalya entânda n'obwo bilôrho. Omushambo nka arhacigwarhwa erhi asimire, erhi agwarhwa acigaye.*

12

Ehinja erhi na hinja, ehibi erhi na hibi

¹ Osîma bamubwirize asîma amanye, ci oshomba okukalihirwa erhi muhwinja.

² Omuntu okola bwinja, anacilerhere okurhonyibwa na Nyakasane, ci omuntu ocîkubagira enkengêro zâge yene, erhi nkola-maligo.

³ Nta muntu obubi buzibuhya, omushinganyanya yehe aba kadûndu-ntashugulwa.

Enyumpa zifulika binji

⁴ Omukazi nkana irenge ly'îba, omukazi mûmaguza ciba cibolwe omu rhuvuha.

⁵ Emihigo y'abashinganyanya ebâhya budahemuka, ci emihigo y'enkola-maligo eba ya kurhebana.

⁶ Ebinwa by'enkola-maligo: mirhego ya kuyirha bantu, ci akanwa k'abashinganyanya kanakazihaza mpu bakanagwa mw'eyo mirhego.

⁷ Enkola-maligo ekaja oku idaho, erhazûka, enyumpa y'abashinganyanya yôhe eyôrha eyimanzire.

⁸ Omulume adulirwa obwirhônzi bwâge, ow'omurhima gurhashinganini yehe kugaywa anagugayirwa.

⁹ Omuntu ogwerhe omushizi wâge ye mukulu, ahâli h'omuntu ocikuzwa yene agali bula omugati.

¹⁰ Entagengwa ebâ egendêrîre ebintu byayo, omurhima gw'enkola-maligo gôhe gubâ muminya.

¹¹ Ohinga ishwa lyâge anakûlemwo omugati ayigurha, ci okulikira ebilôrho erhi musirhe.

Olulimi cibâ côi

¹² Bigalu-galu enkola-maligo zicîfinja, ci kwone emizi y'abantu bashinganyanya eri omu idaho linja.

¹³ Enkola-maligo enagwarhwe omu murhego erhi kalimi kayo karhuma, omushinganyanya yehe acîrhenze ahabi.

¹⁴ Oku mukolo gw'akanwa kâge, omuntu anayigurhe ebinja, n'oku omuntu àkozire kwo anahêmbwa.

¹⁵ Omusirhe mpu enjira yâge eshinganine. omurhimanya yehe anarhangidôsa ihano.

¹⁶ Omuhwinja anayêrekane oburhe bwâge ho na halya, omwenge yehe anabe nk'arhali ye bajizire burhe (bagayisize).

¹⁷ Okuderha okunali kuba kuhamiriza obushinganyanya, na cali-ho c'obunywesi, erhi wundi munywesi.

¹⁸ Omuntu oderha duba, kwo ayagazanya nka ngôrho, ci olulimi lw'abashinganyanya kufumya lufumya.

¹⁹ Olulimi luderha oku binali luba lusêzire ensiku zoshi, ci olulimi lunywesi, ensimiko yalwo ya hisanzi hisungunu hyône.

²⁰ Cigadu cizinda omu murhima gwabagerereza amaligo, oku abaja-nnâma b'omurhûla bôhe bâsigalana obusîme.

²¹ Omushinganyanya nta buhanya bumurhibukira, enkola-maligo zôhe buhanya zifulusa.

²² Nyakasane arhakwirirwa akanwa kabêsha bo arhonya abaderha okunali.

- .²³ Omuntu mwenge anafulike ebi ayishi, omurhima gw'omuhwinja gwône gwône gfulûla isirhe lyago.
²⁴ Kuboko kulenga ye warhegeka, kuboko kuhozire ashige owâbo.
²⁵ Omutula omu murhima gw'omuntu njingo guvuna, akanwa kinja kwôhe kushagalusa kashagalusa
²⁶ Omuntu ohala amagala erhi mwira wâge orhumire eri ntagengwa, endyâlya zôhe njira yazo ezihabula.
²⁷ Omwôlo arhashushagiza hisîmba, obugale bw'omuntu bunali bukômbedu bwâge.
²⁸ Omu njira y'obushinganyanya mwo akalamo kabâ, enjira y'emihabuka yôhe ebwa lufu ehêka.

Proverbs 12

- ¹ אֱהָב מוֹסֵר אֶהָב דַּעַת וְשָׂנֵא תוֹכַחַת בְּעַר: ² טוֹב יִפְיֶק רָצוֹן מִיְהוָה וְאִישׁ מִזְמוֹת יִרְשִׁיעַ: ³ לֹא יִזְנוּ אָדָם בְּרָשָׁע וְשָׂרֵשׁ צַדִּיקִים בְּלִימוֹט: ⁴ אֲשֶׁת־חַיִל עֹטֶרֶת בַּעֲלָהּ וְכִרְקֵב בַּעֲצָמוֹתָיו מִבִּישָׁה: ⁵ מִחֻשְׁבוֹת צַדִּיקִים מִשְׁפָּט תִּחְבְּלוֹת רָשָׁעִים מִרְמָה: ⁶ דַּבְּרֵי רָשָׁעִים אֲרֻב־דָּם וְפִי יִשְׂרָיִם יִצִּילֵם: ⁷ הַפֹּךְ רָשָׁעִים וְאִיגָם וּבֵית צַדִּיקִים יַעֲמֵד: ⁸ לִפְי־שִׁקְלוֹ יְהַלֵּל־אִישׁ וְנִעְוָה־לָב יִהְיֶה לְבוֹז: ⁹ טוֹב גִּקְלָה וְעֶבֶד לֹא מִמֵּתִכְבֵּד וְחֹסֵר־לֶחֶם: ¹⁰ יוֹדַע צַדִּיק גֹּפֶשׁ בְּהִמְתּוֹ וְרוּחַמִי רָשָׁעִים אֲכַזְרִי: ¹¹ עֶבֶד אֲדַמְתוֹ יִשְׁבַּע־לֶחֶם וּמְרַדֵּף רֵיקִים חֹסֵר־לֵב: ¹² חֵמֵד רָשָׁע מִצֹּדוֹ רַעִים וְשָׂרֵשׁ צַדִּיקִים יִתֵּן: ¹³ בְּפֹשֶׁעַ שְׁפָתַיִם מוֹקֵשׁ רַע וַיֵּצֵא מִצִּרָה צַדִּיק: ¹⁴ מִפְּרִי פִי־אִישׁ יִשְׁבַּע־טוֹב וּגְמוּל יִדִי־אָדָם יִשׁוּב לּוֹ: ¹⁵ דֶּרֶךְ אֱוִיל אֱוִיל יִשָּׂר בַּעֲיָגוֹ וְשִׁמְעַע לַעֲצָה חֲכָם: ¹⁶ אֱוִיל בַּיּוֹם יוֹדַע כַּעֲסוֹ וְכֹסֶה קִלְיוֹן עָרוֹם: ¹⁷ יִפְיֹחַ אַמוּנָה יְגִיד צֶדֶק וְעַד שִׁקְרִים מִרְמָה: ¹⁸ יֵשׁ בֹּטָה כְּמִדְקָרוֹת חֶרֶב וּלְשׁוֹן חֲכָמִים מִרְפָּא: ¹⁹ שְׁפַת־אֵמֶת תִּכְלוֹן לַעֲד וְעַד־אַרְגִּיעָה לְשׁוֹן שִׁקְרָה: ²⁰ מִרְמָה בְּלִב־חֶרֶשִׁי רַע וְלִיעֲצֵי שְׁלוֹם שְׂמִחָה: ²¹ לֹא־יֵאָנֶה לְצַדִּיק כָּל־אֵנוֹן וְרָשָׁעִים מְלֹאוּ רַע: ²² תוֹעֵבֶת יְהוָה שְׁפַת־שִׁקְרָה וְעֹשֵׂי אַמוּנָה רְצוּנוֹ: ²³ אָדָם עָרוֹם לִסֹּה דַעַת וּלֵב לִסִּילִים יִקְרָא אֱוִיל: ²⁴ יִד־חֲרוּצִים תִּמְשׁוּל רִמְיָהּ תִּהְיֶה לְמָס: ²⁵ דֹּאגָה בְּלִב־אִישׁ יִשְׁחָנָה וְדִבְרֵי טוֹב יִשְׁחָנָה: ²⁶ יִתֵּר מִרְעָהוּ צַדִּיק וְדֶרֶךְ רָשָׁעִים תִּתְעַם: ²⁷ לֹא־יִחַרֵּךְ רִמְיָהּ צִידוֹ וְהוֹן־אָדָם יִקֵּר חֲרוּץ: ²⁸ בְּאַרְח־צִדְקָה חַיִּים וְדֶרֶךְ נְתִיבָה אֵל־מָוֶת:

Mahugûlo bwiri

- 12, 1: «Ye ntabôsa oyo! ye na ntabwirwa. Ntabôsa ayankira Ntabwîwa, lero baburha Nj'ôbone!»
 12,9: Omugati biryo bikêngwa, bya ngasi lusiku emw'Ahayahudi.
 12, 14: Idcrha linja linahise omuntu oku luhêmba, bulya hali iderha omuntu ahêmba.
 12, 18: Iderha libi kubabaza libabaza, iderha linja lyôhe kuciza liciza.
 12, 26: Vulgata rhuyankirekwo obuhindule bw'aha.
 12, 27: Orhamala bushiru, oyôboha olumê lw'esêzi arhahiva, co cinarhuma arhashushagiza nsimba.

13

Omwana oderha bwenêne

- ¹ Omwana mwenge asima bamubwirize, oshekasheka arhûmva amango bamamukalihira.
² Oku mukolo gw'akanwa kâge, omuntu analume oku hinja, ci amâgene g'endyâlya ntambala egabuka.
³ Olanga akanwa erhi mûka gwâge alanzire, oderha bwenêne kuhera anahera.

Okumanyikolesa eburugu

- ⁴ Omwôlo hw'alingira aha ali, ci birhacîlerha byône, ba bushiru babiyigurha.

- ⁵ Entagengwa erhakwirirwa binwa bya bunywesi, camaganwa oku abêsherana kw'anahemulana.
⁶ Bushinganyanya bubika enjira y'obudahemuka, obwamaganwa kushûbula bushûbula nnabwo.
⁷ Hali oba arhajira cici, abulihimba amagale, hali n'oba ali nnabyo abulinaba mukenyi.
⁸ Ecicûngula omuntu, biba birugu byâge; omukenyi yehe arhayumva nka ye shimbirwe.
⁹ Akamole kabashinganyanya kaba kakolire, erhi n'itara ly'abâmaganwa lyâzima. ¹⁰ Akagayo, nnôngwe katula; aha bakengana ho oburhimanya bushûndwa.
¹¹ Obugale buyisha duba kuyônda buja bwayônda; oburhondera hitya, bwo buja bwakula.
¹² Okulangalira ehi omuntu arhahikakwo, kulîsibwa n'amagala, murhi gwakalamo okubona ehi omuntu acîfinja.
¹³ Ogaya ihano erhi muhera, okenga irhegeko ye wanacira.
¹⁴ Ihano ly'omukulu nshôko ya kalamo, bulyo bwa kubona aha walufû arhegîre. ¹⁵ Obwirhônzi bw'omuntu w'amakêngu bunarhume arhona; enjira y'abarhebanyi ebâ nzibu.
¹⁶ Omuntu wabona yeshi erhi ajâ eruhya, erhi amarhangidôsa ihano; omuhwinja yehe acîbirindike n'isirhe lyâge.
¹⁷ Ntumwa mbî erhuma omuntu ajâkwo obuhanya, entumwa nkana mugisho.
¹⁸ Buli buhanya zinali nshonyi okurhiba ihano, omuntu okuyemêra ahanûlwa buli bwâmi .

Oluhembo lw'oburhimanya

- ¹⁹ Okuhikakwo ehi omuntu acîfinjaga, kunashagaluse omurhima. Abasirhe barhakwirirwa okuyaka amabî.
²⁰ Okômera abagula naye anabe mugula, okômera abahwinja anashube wundi ²¹ Obuhanya buba bukulikire lumino-mino omunya-byâha, abashinganyanya bwôhe oluhembo lwabo guli mugisho: munene.
²² Omugula, binjikulu, asigira akashambala kâge, ebi abahwinja basiga, mushinganyanya obiyîmamwo.
²³ Ishwa lyomukenyi likahîngwa linashalûle, haligi nâbafâ erhi kubula bushinganyanya kurhuma.
²⁴ Obîkiriza ehirhi hyâge, erhi omugala anashômba, omusîma bwenêne amukubûla.
²⁵ Omushinganyanya alya anayigurhe, endâ y'enkola-maligo erhahwa kulalikira ishali.

Proverbs 13

- ¹ בן חכם מוסר אב אֵלֶיךָ לֹא־שָׁמַע גְּעֵרָה:
² מִפְּרִי־פִי־אִישׁ יֹאכַל טוֹב וְנֹפֶשׁ בְּגֵדִים חָמָס:
³ נֹצֵר פִּי וְשֹׁמֵר נִפְשׁוֹ פֹּשֵׁק שְׁפָתָיו מִחַתָּה־לוֹ:
⁴ מִתְאַוֶּה וְאִין נִפְשׁוֹ עֵצֶל וְנֹפֶשׁ חֲרָצִים תִּדְשֵׁן:
⁵ דְּבַר־שֹׁקֵר יִשְׁגָּא צְדִיק וְרָשָׁע יִבְאִישׁ וְיִחְפֹּיר:
⁶ צְדִיקָה תִצָּר תִּם־דְּרָךְ וְרָשָׁעָה תִסְלַף חֲטָאת:
⁷ יֵשׁ מִתְעַשֵּׂר וְאִין לֹל מִתְרוֹשֵׁשׁ וְהוֹן רַב:
⁸ כֹּפֵר נֹפֶשׁ־אִישׁ עֲשֵׂרָו וְרָשׁ לֹא־שָׁמַע גְּעֵרָה:
⁹ אֹרֶ־צְדִיקִים יִשְׁמַח וְגַר רָשָׁעִים יִדְעָר:
¹⁰ רַק־בְּזִדּוֹן יִתֵּן מִצָּה וְאֶת־גּוֹעֲצִים חֲכָמָה:
¹¹ הוֹן מִהֶבֶל יִמְעַט וְקִבְּץ עַל־יַד יִרְבֶּה:
¹² תוֹחֵלֶת מִמֶּשְׁכָּה מִחֲלֵה־לֵב וְעֵץ חַיִּים תִּאֲוֶה בָּאָה:
¹³ בֶּזֶל דְּבַר יִחַבֵּל לוֹ וִירָא מִצָּה הוּא יִשְׁלָם:
¹⁴ תוֹרַת חָכָם מְקוֹר חַיִּים לְסוֹר מִמֶּקְשֵׁי מוֹת:
¹⁵ שִׁכְל־טוֹב יִתֵּן חֵן וְדֶרֶךְ בְּגֵדִים אֵיתָן:
¹⁶ כָּל־עֲרוֹם יַעֲשֶׂה בְדַעַת אֶכְסִיל יִפְרֹשׁ אֲוֵלֶת:
¹⁷ מִלְּאָךְ רָשָׁע יִפֹּל בְּרַעַ וְצִיר אֲמוֹנִים מִרְפָּא:
¹⁸ רֵישׁ וְקִלּוֹן פּוֹרַע מוֹסֵר וְשׁוֹמֵר תּוֹכַחַת יִכְבֹּד:
¹⁹ תִּאֲוֶה גְּהִיָּה תִעַרְבַּ לְגֹפֶשׁ וְתוֹעֲבַת כְּסִילִים סוֹר מִרַע:
²⁰ הַלוֹךְ אֶת־חֲכָמִים וְחָכָם וְרַעָה כְּסִילִים יִרְעוּ:
²¹ חֲטָאִים תִּרְדֹּף רַעָה וְאֶת־צְדִיקִים יִשְׁלַם־טוֹב:
²² טוֹב יִנְחִיל בְּנֵי־בָנִים וְצַפּוֹן לְצְדִיק חֵיל חוֹטָא:
²³ רַב־אֶכְל נִיר רֹאשִׁים וְיֵשׁ נֹסְפָה בְּלֹא מִשְׁפָּט:
²⁴ חוֹשֵׁךְ שִׁבְטוֹ שׁוֹנֵא בְּגוֹ אֲהַבּוֹ שִׁחְרוּ מוֹסֵר:
²⁵ צְדִיק אֶכְל לְשֶׁבַע נִפְשׁוֹ וְגִבְטוֹן רָשָׁעִים תִּחְסֹר: פ

Mahugûlo bwiri

13, 1: *Okayumva mpu mwene lebe ayengeha, erhi ajira ecibwiriza.*

14

Oburhimanya lwago n'obuhwinja lwago

- ¹ Burhimanya yene ocîyûbakira, omusirhe yene ocîshâbira.
² Okulikira enjira nnungêdu akenga Nyakasane, n'oshômba enjira zâge amugayaguza.
³ Omu kanwa komusirhe muba enzônza y'obucibone, abarhimanya bôhe kanwa kabo kababîka.
⁴ Aharhali mpânzi zahinga erhi na nta ngano, âhali empânzi nzibu-nzibu ho n'omwaka guluga.
⁵ Câlîho c'okunali arhabêsha, câliho w'obwihâmbi kubêsha abêsha.
⁶ Omugambanyi anacihâmbe mpu ashimba oburhimanya, okuyigîrira kw'omurhimanya kurhabâ kuzibu.
⁷ Okaziyâka omusirhe, wakanahaba iderha ly'abalenga.
⁸ Oku muntu mwenge, okucilanga-langa buli burhimanya, ci isirhe ly'abahwinja kunali kurhebana kwône.

Hali enjira y'abenge n'ey'abahunyi

- ⁹ Endyâlya kushekera Nyamuzinda azishekera, entagengwa zôhe kurhonya azirhonya.
¹⁰ Omurhima guyishi burhe bwago, n'orhali nnagwo arhashângîra busime bwagwo.
¹¹ Enyumpa y'endyâlya kuhya yânahye, oku ecihândo c'entagengwa cayôloloka.
¹² Hali enjira eboneka nnungêdu, ebulizinda erhi yahêka ekuzimu.
¹³ Amasheka ganayishemwo oburhe, n'obusîme buzinde erhi eri mirenge.
¹⁴ Omurhima mugalu-galu gunayumve gusîmire enjira zagwo, n'omuntu nkana anayumve asîmire omukolo gwâge.
¹⁵ Idâga lyo liyêmêra ngasi oku banalibwizire, omwenge yehe anakazilola bwinja ah'âgera.
¹⁶ Omurhimanya arhahimwa kurhinya n'okuyâka obubî, omuhwinja yêhe aburhûngane mpu ali ntwâlî.
¹⁷ Obâ burhe duba anakole ebigalu-galu, omurhimanya yêhe binji alêmbera.
¹⁸ Isirhe gwo mwânya gw'idâga, abalenga bôhe, obulenga co cimanè cabo.
¹⁹ Enkola-maligo zâcihwere oku idaho, ziharamye entagengwa, n'abaminye basengerere aha lumvi lw'omushinganyanya.

Omukenyi n'omugale

- ²⁰ Omukenyi ciru n'omulungu anamushombe, omugale yêhe abira bâge babâ banji.
²¹ Okushomba omukenyi bulenzi, muny'iragi obêra abakenyi bwonjo.
²² K'okukola amaligo kurhali kuhaba? lukogo na burhonya oku muntu omalira ebinja obushiru.
²³ Ngasi mukolo gujira obûnguke, ow'akalimi cizômbo ayunguka.
²⁴ Ecimanè c'abarhimanya: obulenga bwabo, ishûngwe ly'abahwinja: isirhe lyabo.
²⁵ Câlîho orhabêsha anagalukire omûka gw'omuntu, ci enderha-kubirhi, bunywesi enaderha.
²⁶ Okurhinya Nyakasane kwanayêgemerwa, kunabe lwâkiro lw'abana bâge.
²⁷ Okurhinya Nyakasane: nshôko ya buzine nshôko ya kufumya omuntu emirenge y'olufû.
²⁸ Irengelya mwâmi kuba na ngabo nyinji; muhona oku muluzi abantu bakamunyahira.

Omurhimanya ye na mwirhônzi

- ²⁹ Omuntu orhûza, bwirhônzi acirhegeka-mwo, ci omukali erhi musirhe.
³⁰ Amagala gw'omuntu erhi omurhima gudêkerire, ci obwagalwa cibolwe omu rhuvuha.
³¹ Okulibuza omugûnda kubâ kugayisa Owamulemaga; ci okubonera omukenyi obwonjo, kukuza Omulemi wâge.
³² Omumînya buminya bwagc bunamulâmbika, omushinganyanya yehe omu budahemuka mwo ashânga olwakiro.
³³ Omu murhima gw'obwirhônzi mwo oburhimanya bubêra, ci burhimbwa omu murhima gw'abahunyi.
³⁴ Bushinganyanya burhuma ishânja lyayôloloka, okukola amaligo kwo kubonesa amashânja nshonyi.
³⁵ Omushizi mwirhônzi ye rhona ebwami, n'okulângalira kwâge kunamucinge arhagitumula.

Proverbs 14

1 חֲכָמֹת רָשִׁים בְּנֵתָהּ בֵּיתָהּ אֵלֶּלֶת בְּיַדֶּיהָ תִּהְיֶה רִסְוֹנָהּ:

הוֹלֵךְ בְּיִשְׂרָאֵל וְרָא יְהוָה וְנִלְוֹז דְרַכָּיו בּוֹזְהוּ: ²
 בְּפִי־אֵוִיל חֹטֵר גִּאָהָה וְשִׁפְתֵי חֲכָמִים תִּשְׁמוּרָם: ³
 בְּאֵין אֲלֵפִים אֲבוּס בְּרַ וְרִב־תְּבוּאוֹת בְּלֶחַ שׁוֹר: ⁴
 עַד אֲמוּנִים לֹא יִכָּזֵב וְיִפִּיחַ כְּזָבִים עַד שֶׁקֶר: ⁵
 בְּקֶשֶׁלֶץ חֲכָמָה וְאֵין וְדַעַת לְנִבּוֹן נִקְלָה: ⁶
 לֶךְ מִנְּגֵד לְאִישׁ כְּסִיל וּבִלְ־דַעַת שִׁפְתֵי־דַעַת: ⁷
 חֲכָמַת עָרוּם הִבִּין דְרָגוֹ וְאוֹלֵת כְּסִילִים מִרְמָה: ⁸
 אוֹלִים יְלִיץ אֲשָׁם וּבִין יִשְׂרָיִם רְצוֹן: ⁹
 לֵב יוֹדַע מִתְּנֵי נִפְשׁוֹ וּבִשְׁמַחְתּוֹ לֹא־יִתְעַרֵב זָר: ¹⁰
 בֵּית רִשְׁעִים יִשְׁמַד וְאֶהֱלֵ יִשְׂרָיִם יִפְרִיחַ: ¹¹
 יֵשׁ דְרָגָה יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי־אִישׁ וְאַחֲרֵיתָהּ דְרַכ־מֹת: ¹²
 גַּם־בִּשְׁחֹק וְכַאֲב־לֵב וְאַחֲרֵיתָהּ שִׁמְחָה תוֹגָה: ¹³
 מִדְרַכָּיו יִשְׁבַע סוּג לֵב וּמַעֲלִיו אִישׁ טוֹב: ¹⁴
 פֶּתִי יֵאֱמִין לְכָל־דְבָר וְעָרוּם יִבִּין לְאֲשָׁרוֹ: ¹⁵
 חֲכָם יִרָא וְסָר מִרְעָה וְכֹסִיל מִתְעַבֵּר וּבּוֹטָח: ¹⁶
 קֶצֶר־אֵפִים יַעֲשֶׂה אֲוֹלֵת וְאִישׁ מְזַמְזוֹת יִשְׁנָא: ¹⁷
 נִחְלוּ פִתְאִיִם אֲוֹלֵת וְעָרוּמִים יִכְתְּרוּ דַעַת: ¹⁸
 שְׁחוּ רְעִים לִפְנֵי טוֹבִים וְרִשְׁעִים עַל־שַׁעֲרֵי צְדִיק: ¹⁹
 גַּם־לְרַעְהוּ יִשְׁנָא רָשׁ וְאֶהְיֶ עֲשִׂיר רָבִים: ²⁰
 בְּז־לְרַעְהוּ חוֹטָא וּמְחֻנֵן עֲנִיִים אֲשָׁרִיו: ²¹
 הִלּוּא־יִתְעוּ חֲרָשֵׁי גַע וְחֶסֶד וְאֵמֶת חֲרָשֵׁי טוֹב: ²²
 בְּכָל־עֵצָב יִהְיֶה מוֹתֵר וּדְבַר־שִׁפְתֵי־אֶה־לְמַחְסוֹר: ²³
 עֵטְרַת חֲכָמִים עֲשֶׂרָם אֲוֹלֵת כְּסִילִים אֲוֹלֵת: ²⁴
 מִצִּיל נִפְשׁוֹת עַד אֵמֶת וְיִפֹּחַ כְּזָבִים מִרְמָה: ²⁵
 בְּרִאֵת יְהוָה מִבְּטַח־עַז וְלִבְזִיו יִהְיֶה מַחְסֵה: ²⁶
 יִרְאֵת יְהוָה מְקוֹר חַיִּים לְסוֹר מִמִּקְשֵׁי מוֹת: ²⁷
 בְּרַב־עַם הַדְרַת־מֶלֶךְ וּבְאֶפְסֵ לֵאֵם מִחֲתַת רְזוֹן: ²⁸
 אֶרֶךְ אֵפִים רַב־תְּבוּגָה וְקֶצֶר־רוּחַ מְרִים אֲוֹלֵת: ²⁹
 חַיִּי בְּשָׂרִים לֵב מִרְפָּא וְרִקֵב עֲצָמוֹת קִנְאָה: ³⁰
 עֲשֶׂק־דֵל חֲרָף עֲשָׂהוּ וּמִכְבְּדוֹ חֲנֵן אֲבִיוֹן: ³¹
 בְּרַעְתּוֹ יִדְחָה רִשְׁעָה וְחֶסֶה בְּמוֹתוֹ צְדִיק: ³²
 בְּלֵב גְבוֹן תְּנוּחַ חֲכָמָה וּבְקֶרֶב כְּסִילִים תִּנְדַּע: ³³
 צְדִיקָה תְלוּמִם־גְּיוֹ וְחֶסֶד לְאֵמִים חֲטָאת: ³⁴
 רְצוֹן־מֶלֶךְ לַעֲבָד מִשְׁכִּיל וְעִבְרָתוֹ תִהְיֶה מִבִּים: ³⁵

Mahugûlo-bwiri

14, 4: *Birhaja ekanwa k'oyashamire, birhanarhenga aharhali nfuka.*

14, 8: *Vulgata, yehe kwo adesire, erhi: «isirhe kuhabula lihabula nnalyo». Kwo kunaciri kuguma, bulya omusirhe kubarâduka abarâduka arhanamanyiri olunda aja, n'ah'ayerekire.*

14, 16: *Obwikêbwe burhaba bwôba.*

14, 18: *Nka kula rhunaderha mpu: omukali ye muhwinja, eyi migani nayo edesire oku omushinganyanya ye mwenge, n'omuhwinja ye musirhe.*

14, 19: *Vulgata rhukulikire omu kuhindula aho.*

15

Hali akanwa kinja, hali n'akanwa kabi

- ¹ Okushuza kwinja kunarhûze oburhe, ci okushuza kubî kunazûse embaka.
- ² Akanwa k'abarhimanya bishinganine kaderha, ci akanwa k'ebingolo-ngolo bya bunganyi kaderha.
- ³ Ngasi hoshi amasù ga Nyakasane gali, gali ebulâbi bw'abinja n'ababî.
- ⁴ Olulimi lurhûliriza abandî: murhi gwa kalamo ci akalimi kabî kubabaza kababaza omurhima
- ⁵ Muhwinja ogayaguza ihano ly'ishe ci oyemêra bamuhakanya erhi mwenge.
- ⁶ Enyumpa y'omushinganyanya eluza ebinja, ci ebi endyâlya efulusa biluza emmanja.
- ⁷ Bumanye akanwa k'omurhimanya kamira, ci omurhima gw'omubwinja, nanga.
- ⁸ Kuli Nyakasane enterekêro y'enkola-maligo, bishweka, ci omusengero gw'entagengwa bwenêne agurhonya.

- ⁹ Kuli Nyakasanc olugendo lubi bikabulirwa, ci okulikira obushinganyanya, ye rhona emund'ali.
¹⁰ Omuntu ocirhenza omu njira ali wa kukalilirwa bwenêne, omuntu orhûmva ihano yehe kufâ anafâ.
¹¹ Erhi abaga ekuzimu n'enyenga biri omu masù ga Nyakasanc, (lero) omurhima gw'ababurhwa n'abantu, gohe kurhi?
¹² Omugambanyi arhakwirwa bamudûnde, arhanayerekera ahali abagula.
¹³ Omurhima gushagalusire gushesa obusù, murhima ali burhe bikûbi abanda.
¹⁴ Omurhima gw'oburhimanya gukûnda ihano, akanwa k'ababwinja kohe isirhe likanunira.
¹⁵ Kâlibwire arhajira lusiku lwinja, kashagali yehe ngasi lusiku erhi na lukulu.

Enkomedu nyinja

- ¹⁶ Ebinyi birikwo okurhinya Nyakasane, byo bikulu aha buhirhi bulikwo entanya.
¹⁷ Ennambi y'ebishogo-shogo haguma n'obuzigire, yo nkulu aha mpanzi eshushagire enalikwo enshômbô.
¹⁸ Omuntu osîma okukunira anazûse ennongwe, omuntu mwirhônzi yehe ayirhûze.
¹⁹ Enjira y'omwolo eba eyunjwire mishûgi, enjira y'obushinganyanya gubâ mulimbwa mugali?
²⁰ Omwana murhimanya ye mushagalusa w'ishe, muhwinja ogaya nnina.
²¹ Isirhe, Iyo omuhwinja asîma, oku omwenge ashfrha enjira yâge.
²² Aharhali buhabftzi, emihigo kufananda efanânda, ci ahali abahabftzi banji, emihigo kuyunjula eyunjula.
²³ Omuntu asima alike akanwa kinja, ci kandi bwenêne kulusha asima akoze omu kushuza.
²⁴ Enjira y'akalamo enahise omwirhônzi enyanya, emuyase enjira yâja ekuzimu.
²⁵ Nyakasane kushâba ashâbira abagambanyi, ci olubibi lw'omukana kuyumanyanya aluyumanyanya.
²⁶ Nyakasane ashômba emihigo y'obulyâya ci akanwa kinja, kalya k'obukenge, kurhonya akarhonya.
²⁷ Osîma eby'obushambo anacishâbire enyumpa, olahira okuhêmbwa yehe kucira acira.
²⁸ Omurhima gw'abashinganyanya binjinja gugerereza, akanwa k'endyâlya kôhe kaluzagye ebigalu-galu.
²⁹ Nyakasane aba kuli n'endyâlya, abashinganyanya bôhe anayumve omusengcro gwabo.
³⁰ Okulolwa bwinja kushagalula kushagalula omurhima, omwanzi mwinja gunasêze amavuha haguma.
³¹ Okurhwiri kuyumvirhiza owakukalihira, kwanabêra ekarhi kabarhimanya.
³² Owâleka ihano erhi kugaya acigayire, oyumva owamukalihira anarhôle obwenge.
³³ Okurhinya Nyakasane, kunayigîrize oburhimanya, obwirhohye bubâ bushokolire irenge.

Proverbs 15

- ¹ מִעֲנַה־רֶךְ יִשְׁיב חֲמָה וְדַבֵּר-עֶצֶב יַעֲלֶה-אָף:
² לְשׁוֹן חֲכָמִים תִּיטִיב דַּעַת וְפִי כְסִילִים יִבִיעַ אֲוִלַת:
³ בְּכָל-מָקוֹם עֵינֵי יְהוָה לְצֹפֹת רַעִים וְטוֹבִים:
⁴ מִרְפָּא לְשׁוֹן עֵץ חַיִּים וְסֹלֶף בָּהּ נִשְׂבֵּר בְּרוּחַ:
⁵ אֲוִיל יִנְאֵץ מוֹסֵר אֲבִיו וְשֹׁמֵר תּוֹכַחַת יַעֲרֹם:
⁶ בֵּית צְדִיק חֶסֶן רַב וּבֵתבוֹאֵת רָשָׁע נִעְכָּרַת:
⁷ שִׁפְתֵי חֲכָמִים יִזְרוּ דַּעַת וְלֵב כְּסִילִים לֹא-יִכֵן:
⁸ זָבַח רָשָׁעִים תּוֹעֵבַת יְהוָה וְתַפְלֹת יִשְׁרָיִם רְצוּנוֹ:
⁹ תּוֹעֵבַת יְהוָה דְּרֹךְ רָשָׁע וּמִרְדֵּף צְדָקָה יֶאֱהָב:
¹⁰ מוֹסֵר רֵעַ לַעֲזֹב אֲרַח שׁוֹנֵא תּוֹכַחַת יָמוּת:
¹¹ שְׂאוּל וְאַבְדּוֹן נִגְדָּה יְהוָה אֵף כִּי-לִבּוֹת בְּנֵי-אָדָם:
¹² לֹא יֶאֱהָב-לֶץ הוֹכֵחַ לוֹ אֶל-חֲכָמִים לֹא יִלֶּךְ:
¹³ לֵב שֹׁמֵחַ יִיטֵב פְּנִים וּבַעֲצֹב-לֵב רוּחַ נִכְאָה:
¹⁴ לֵב גְּבוּן יִבְקֶשׁ-דַּעַת וְפִי כְסִילִים יִרְעֶה אֲוִלַת:
¹⁵ כָּל-יָמָיו עֵינֵי רַעִים וְטוֹב-לֵב מִשְׁתַּה תָּמִיד:
¹⁶ טוֹב-מַעַט בִּירְאֵת יְהוָה מֵאוֹצַר רָב וּמִהוֹמָה בּוֹ:
¹⁷ טוֹב אֲרַחַת יֶרֶק וְאַהֲבַה־נֶשֶׁם מִשׁוֹר אֲבוֹס וּשְׂנֵאֶה-בוֹ:
¹⁸ אִישׁ חֲמָה יִגְרֶה מִדּוֹן וְאַרְךְ אֲפָיִם יִשְׁקִיט רֵיב:
¹⁹ דְּרֹךְ עֲצַל כְּמִשְׁכַּת חֲדָק וְאַרְח יִשְׁרָיִם סִלְלָה:
²⁰ בֵּן חֲכָם יִשְׁמַח-אֲב וְכִסִּיל אֲדָם בּוֹזֵה אָמוֹ:
²¹ אֲוִלַת שְׂמִחָה לְחִסְר־לֵב וְאִישׁ יִתְבוֹזֵה יִישַׁר-לִקְתָּ:
²² הַפֵּר מִחֻשְׁבוֹת בְּאֵין סוֹד וּבְרָב יוֹעֲצִים תִּקְוֹם:

23 שְׁמַחָה לְאִישׁ בְּמַעֲנֵה־פָּיִו וְדָבַר בְּעֵתוֹ מֵה־טוֹב.
 24 אָרַח רַגְלֵי לְמַעַלְהָ לְמַשְׁכֵּל לְמַעַן טוֹר מִשְׂאוֹל מְטָה:
 25 בֵּית גְּאִים יִפְחוּ יְהוָה וְיִצְבּ גְּבוּל אֶל־מִנְהָ:
 26 תוֹעֵבֶת יְהוָה מִחֻשְׁבוֹת רָע וְטֹהָרִים אִמְרֵי־נֶעֱמִ:
 27 עֲכָר בֵּיתוֹ בּוֹצֵעַ בָּצַע וְשׂוֹנֵא מִתְּנַת יְהוָה:
 28 לֵב צְדִיק יְהוָה לַעֲנוֹת וְפִי רָשָׁעִים יִבְעֵ רַעוֹת:
 29 רְחוּק יְהוָה מִרְשָׁעִים וְתִפְלַת צְדִיקִים יִשְׁמַע:
 30 מְאוּר־עֵינַיִם יִשְׁמַח־לֵב שְׂמוּעָה טוֹבָה תִּדְשֵׁן־עַצְמוֹ:
 31 אֲזֵן שְׁמַעַת תוֹכַחַת חַיִּים בְּקֶרֶב חֲקָמִים תִּלְוִן:
 32 פּוֹרַע מוֹסֵר מוֹאֵס נִפְשׁוֹ וְשׁוֹמֵעַ תוֹכַחַת קוֹנֵה לֵב:
 33 יִרְאֵת יְהוָה מוֹסֵר חֲקָמָה וְלִפְנֵי כְבוֹד עֲנָה:

Mahugûlo-bwiri

15, 3: *Ko kuderha oku Nyamuzinda ali hoshi hoshi, anayishi byoshi (15, 11).*

15, 10: *"Orhûmva ishe na nnina ayumva muguma wa ngûnga".*

15, 11: *Nyamuzinda ayishi byoshi, oku abona ebiri ekuzimu erhi omu nyenga kwo anabona n'ehiri omu murhima gwa ngasi muntu, nta mwizimya emund'ali na ntawo gwankamuhanza kwabona.*

16

Emihigo y'omurhima yo ebâ y'omuntu

- 1 Emihigo y'omurhima yo y'omuntu, n'okushuza kwo kwa Nyakasane.
- 2 Omu masù gw'omuntu enjira zâge zibâ nka zishinganine, ci kwone Nyakasane yehe ye hambaganya emirhima.
- 3 Oyabuze Nyakasane emikolo yâwe, emihigo yâwe yâyunjula obwo.
- 4 Nyakasane àjizire ngasi kantu erhi anamanyire ecirhumire, ciru n'enkola-maligo yâlemerwa olusiku luhanya.
- 5 Bishwêka omu masù ga Nyakasane, omurhima gw'akagayo, owa bene oyo barhâmusige ciru.
- 6 Olukogo lw'oburhabêsha bwo bulyûla ebyâha, okurhinya Nyakasane kwo omuntu ayâkamwo obubi.
- 7 Nyakasane akarhonya obworhere bw'omuntu, anamuliranye ciru n'abashombanyi bâge.
- 8 Ehinyi hy'omu budahemuka, hyo hikulu oku binji by'obungûnganya.
- 9 Omurhima gw'omuntu gwo gucishoga enjira, ci kwone Nyakasane ye seza amagulu g'omuntu omu njira?

Abami Nyamuzinda bagwâsa

- 10 Omu kanwa ka mwâmi mwo murhenga akanwa, nk'atwa olubanja akanwa kâge karhahalabuka.
- 11 Omunzani n'ensahani z'obushinganyanya: bya Nyakasane, ciru n'obuzirho bwa sùnzû: nabo mukolo gwâge.
- 12 Ecishologosa abami: kukola amaligo, bulyala obushinganyanya go makòndo g'entebe.
- 13 Kanwa ka bashinganyanya karhona ebwami, mwâmi asima oderha ebishinganine.
- 14 Oburhe bwa mwâmi, ntumwa ya lufû, murhimanya oburhûza.
- 15 Oyu obusu bwa mwâmi bwashékera erhi amâlama, n'olukogo lwâge kwo luyôrha nka nkuba ezinda nyuma.
- 16 Aha omuntu ankarhòla amasholo ankarhòla oburhimanya, n'aha omuntu ankabona amarhale ankabona obwirhônzi.
- 17 Enjira y'abashinganyanya kunali kuyâka abagoma, omuntu ocîrhega-rhega ye langa akalamo kâge.
- 18 Kagayo kashokolera okurhibuka, n'omuhîmbo gw'omuntu gwo gushokolera okuhûnguluka.
- 19 Aha omuntu ankashângira omunyago n'abagayana, ankacîbêra mugûnda omu banyînyi.
- 20 Oyumvirhiza hwinja ihano linamucize, n'ocîkubagira Nyakasane ali muny'iragi.
- 21 Ow'omurhima mwirhônzi ye baderha murhimanya, n'omutûdu omu binwa ye derha ebyayumvûbwa.
- 22 Obwirhônzi kuciza buciza nnabwo, isirhe ly'abahwinja bwo na buhane bwabo.
- 23 Murhima gwa mwirhonzi gurhuma aderha akanwa kashinganine, gwo gunarhuma aderha ebyayumvûbwa.
- 24 Iderha linja cigukulu ca bûci, linanune ekanwa licize n'omubiri.
- 25 Hali enjira eboneka nnungêdu, ebulizinda erhi ckuzimu yahêka.
- 26 Ishali ly'omukozi ye linakolera, bulyala iralâ akanwa kayumvirhe lyanamusêza.

Nyamuzinda ye Lugaba

- ²⁷ Omuntu wa busha busha anazûse obuhanya, akanwa kâge kabâkwo oguli nka muliro batwânyire.
²⁸ Ow'endyâlya ntambala anatula, n'ow'omwanzi kukoza anakoza aha ayinjibîne.
²⁹ Ow'ebihalârhi anarhebe owabo, amugeze omu njira erhali yo.
³⁰ Ozibire mpu lyo agerêreza obulyâlya, olumire amino, akozire amaligo
³¹ Okumera emvi, kuyambala ecimanè c'okukengwa, mwo ciboneka omu njira y'obushinganyanya.
³² Omuntu orhûza ye mukulu oku ntwâli, n'ohira omurhima omu nda, ye mukulu hali cirimisi wanyaga ebihugo.
³³ Omu mubungo gw'omwambalo bahira obuhanya, obuciranuzi buba bwa Nyamuzinda.

Proverbs 16

1 לְאָדָם מַעֲרֹכֵי־לֵב אֲמִיּהוּהָ מַעֲנֶה לְשׁוֹן:
2 כָּל־דַּרְכֵי־אִישׁ זֶךְ בְּעֵינָיו וְתֵכֵן רוּחֹת יְהוָה:
3 גַּל אֶל־יְהוָה מַעֲשֵׂיךָ וְיִכְנֹוּ מִחֲשָׁבְתֶיךָ:
4 כָּל פֶּעַל יְהוָה לְמַעֲנֶהוּ וְגַם־רָשָׁע לְיוֹם רָעָה:
5 תוֹעֲבַת יְהוָה כָּל־גְּבוּה־לֵב יֵד לֵיֵד לֹא יִנְקָה:
6 בְּחֶסֶד וְאֱמֶת יִכְפֹּר עֵינָו וּבִירְאֵת יְהוָה סוּר מֵרָע:
7 בְּרִצּוֹת יְהוָה דַּרְכֵי־אִישׁ גַּם־אֹיְבָיו יִשְׁלַם אֹתָו:
8 טוֹב־מַעַט בְּצַדִּיקָה מֵרַב תְּבוּאוֹת בְּלֹא מִשְׁפָּט:
9 לֵב אָדָם יִחְשָׁב דַּרְכָו וְיְהוָה יִכִּין צַעְדָו:
10 קָסָם וְעַל־שִׁפְתֵי־מֶלֶךְ בְּמַשׁ פֶּ מַעַל־פִּיו:
11 פֶּלֶס וּמֵאֲזַי מִשְׁפָּט לִיהוָה מַעֲשֵׂהוּ כָל־אֲבִי־כִסִּי:
12 תוֹעֲבַת מַלְכִים עֲשׂוֹת רָשָׁע כִּי בְצַדִּיקָה יִכּוֹן כֶּסֶף:
13 רָצוֹן מַלְכִים שִׁפְתֵי־צַדִּיק וְדָבָר יִשְׁרִים יֶאֱהָב:
14 חֲמַת־מֶלֶךְ מִלְּאֲכִי־מוֹת וְאִישׁ חָכָם יִכְפָּרְנָה:
15 בְּאוֹר־פְּנֵי־מֶלֶךְ חַיִּים אֲרֻצוּוּ כַעֲב מִלְקוֹשׁ:
16 קְנֵה־חֲכָמָה מֵה־טוֹב מִחֲרוֹץ וּקְנֹוֹת בִּינָה נִבְחַר מִכֶּסֶף:
17 מִסֵּלֵת יִשְׂרָיִם סוּר מֵרָע שְׁמֵר נַפְשׁוֹ נֶצֶר דַּרְכָו:
18 לִפְנֵי־שֹׁבֵר גָּאוֹן וּלְפָנָי כִּשְׁלוֹן גְּבוּה רֹחַ:
19 טוֹב שְׁפִל־רוּחַ אֶת־עֵינָיִם מִחֲלֶק שְׁלָל אֶת־גְּאִיִם:
20 מִשְׁכִּיל עַל־דָּבָר יִמְצֵא־טוֹב וּבוֹטֵחַ בִּיהוָה אֲשֶׁר־יוֹ:
21 לְחָכָם־לֵב יִקְרָא נְבוֹן וּמִתֵּק שִׁפְתָיִם יִסִּיף לִקְחָ:
22 מִקּוֹר חַיִּים שִׁכָּל בְּעֵלָיו וּמוֹסֵר אֲוִלִים אֲוִלֵת:
23 לֵב חָכָם יִשְׁכִּיל פִּיהוּ וְעַל־שִׁפְתָיו יִסִּיף לִקְחָ:
24 צוּף־דָּבֶשׁ אִמְרֵי־נֶעַם מִתּוֹק לְנֶפֶשׁ וּמִרְפָּא לְעַצְמָ:
25 יֵשׁ דָּרֶךְ יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי־אִישׁ אֲחֵרִיתָה דַּרְכֵי־מוֹת:
26 נֶפֶשׁ עֲמַל עֲמַלָה לֹא כִי־אֲכַף עֲלָיו פִּיהוּ:
27 אִישׁ בֵּל־יַעַל כִּרְה רָעָה וְעַל־שִׁפְתָיו כָּאֵשׁ צָרְבַת:
28 אִישׁ תְּהַפְּכוֹת יִשְׁלַח מִדָוִן אֲנִרְגָן מִפְּרִיד אֲלוֹף:
29 אִישׁ חָמָס יִפְתָּה רַעְיוֹ אֱוִלִיכֹו בְּדַרְךְ לֹא־טוֹב:
30 עֲצָה עֵינָיו לְחֲשָׁב תְּהַפְּכוֹת קִרְץ שִׁפְתָיו כָּלָה רָעָה:
31 עֲטָרַת תְּפִאֲרַת שִׁיבָה בְּדַרְךְ צַדִּיקָה תִּמְצָא:
32 טוֹב אֲרָךְ אֶפְיִם מִגְּבוּר וּמִשְׁלַל בְּרוּחֹו מִלְכָד עֵיר:
33 בְּחִיק וַיִּטַּל אֶת־הַגּוֹגֵל אֲמִיּהוּהָ כָל־מִשְׁפָּטוֹ:

Mahugûlo-bwiri

16, 1: Ciru omuntu ankahiga erhi na Nyakasanc onagwerhe akanwa kazinda, bulya hali amango ebalalire bilala: nnahyo afê erhi alwâle: Yk 4, 15.

16, 4: Lwo lusiku bayilagiriz'ecigaye, ebone oku Ow'Enyanya arharhabirwakwo. 16, 7: Omwira arhenge omu mushombanyi, ahinduke munywa-zimu nka kulya Paolo ahinduka 16, 14: Emigani eri aha: eyerekire abasengezi 16, 12-15; sinza 20, 2; 19, 12. 16, 15: Hali amango enkuba yakazagilonzibwa, omu mwezi gwa kali ikumi, ogwa kasharhu n'ogwa kani: nkuba ya kuyêza emburho, yo nkuba nzinda ekasîmwa bwenêne.

16, 33: Enshembe abantu bakazag'iyambala, zo banakazag'ikayêsha cigole, bamanye mpu zirya nshêmhe zo zibabwizire emyanzi n'obwo Nyakasane yenêne: sinza Ehj 1, 26.

Obwirhônzi

- ¹ Ecikâmbi c'omugati mûmu omuntu alya n'omurhûla, co cikulu aha nyumpa eyunjwire nyama z'enterekêro y'omu mbaka.
- ² Omushizi mwenge ye mukulu hali bene nnakâ basirhe, âyishishângira akashambala haguma nabo.
- ³ Omuliro gurhangula amarhale, n'ecibêye amasholo. emirhima yôhe Nyakasane oyirhangula.
- ⁴ Omuminya akanwa kabi ko ayumvirhiza, n'omurhebanyi kanwa kanywesi ayumvirhiza.
- ⁵ Oshekera omukenyi erhi Omulemi wâge agayisize, n'oshekera ohanyagîre, arhabula kuhanwa.
- ⁶ Ecimanè c'abashosi: bana b'abana babo, okukengwa kw'abana erhi ishe.
- ⁷ Iderha lirhakwanana musirhe, nalwo lulimi lunywesi, lurhahimwa kushuha omuluzi
- ⁸ Omu masù g'oyihâbirwe, entanda ebâ njuma ya citwiro cidârhi.
- ⁹ Obwikira ecibi c'owundi erhi bwira akomire, ci oja adcrha ccibi ca bene anashombanye aba ayinjibine.
- ¹⁰ Okukalihirwa kuyumvisa omwenge, n'eminyuli ikumi ebule buyumvisa idâga.
- ¹¹ Omubi arhalonza oburhali bugoma, ci muganda muminya banamurhumira.
- ¹² Aha omuntu ankashigâna omusirhe ogurusire. ankabugâna mpunga banyazire abana.
- ¹³ Ogalula obubi oku bwinja, obuhanya burhankarhenga aha mwâge.
- ¹⁴ Okuzusa olubanja kuba kufukulira amîshi, onacîzibuke lwo lurhacikula.
- ¹⁵ Okulika omugoma, n'okutumuzâ omwêru-kwêru, bibirhi Nyakasane ashomba ebyo.
- ¹⁶ Obugale omu nfune z'omuhwinja erhi bwa bici? Ka mpu agule mwo oburhimanya? Ci arhajira irhwe!
- ¹⁷ Mwîra wa muntu obâ amuzigire ngasi mango, kw'anabâ nka mwene wabo omuntu omu mbaka.
- ¹⁸ Ali muhwinja omuntu oshiga haguma n'owabo agalibâ ye cihana yene ncungura.
- ¹⁹ Okusîma akadali kuba kusîma empimbo, n'olengeza izu erhi kushâba alonza. ²⁰ Ow'omurhima mubi arhabêrwa, n'ow'akalimi kuhanyagala ahanyagala.

Obuhwinja burhabukwa

- ²¹ Oburha omuhwinja mutula aburhira, nta kushagaluka kw'ishe w'ecingolo-ngolo.
- ²² Omurhima gurhwângusire, bufumu nkana, murhima-ali mungo, anayumye omuntu orhuvuha.
- ²³ Endyâlya enalye bufûnda-fûnda, entânda y'okuhabula obushinganyanya, ²⁴ Entagengwa ebwa burhimanya eyerekeza amalanga, amasù g'omuhwinja gôhe, kuzimêra gazimêra enyuma ly'ebihugo.
- ²⁵ Omwana muhwinja mutula gw'ishe, gwo na mûngo gw'omuzire wàmuburhaga. ²⁶ Kurhaba kwinja okuhôngesa omushinganyanya, n'okushûrha abarhambo kuciri kubî kulusha.
- ²⁷ Omuntu ogera ebinwa byâge erhi amanyire, n'ow'omurhima mwirhônzi ye mwenge.
- ²⁸ Ciru n'omusirhe akahulika naye anabonekane nka mugula, orhabumbwire akanwa anabonekane nka mwenge.

Proverbs 17

- ¹ טוב פת חרבה ושלוחה גבה מבית מלא זבחי-ריב:
- ² עבד-משפיל ימשל בגבן מביש ובתוה אחים! חלק נחלה: ³ מרע מקשיב על-שפת-און שקר מזין על-לשון הוה: ⁴ לעג לרש חרף עשהו שמח לאיד לא ינקה: ⁵ עטרת זקנים בני בגים ותפארת בנים אבותם: ⁶ לא נאנה לנבל שפת-יתר אף פי-לנדיב שפת-שקר: ⁷ אבן-חן השמד בעיני בעליו אל-פל-אשר יפנה ישפיל: ⁸ מכסה-פסע מבקש אהבה ושנה בדבר מפריד אלוף: ⁹ תחת געה במבין מהלות כסיל מאה: ¹⁰ אר-מרי יבקש-רע ומלאך אכזרי ישלח-בו: ¹¹ פגוש דב שכול באיש ואל-כסיל באולתו: ¹² משיב רעה תחת טובה לא-תמיש רעה מביתו: ¹³ פוטר מים ראשית מדון ולפני ההתגלע הריב נטוש: ¹⁴ מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת והוה גם-שניהם: ¹⁵ למה יזה מחיר ביד-כסיל לקנות חכמה ולב-אין: ¹⁶

בְּכָל־עֵת אֶהֱבֶה הַרְעֵ וְאַחַח לְצַרָּה יוֹלֵד: ¹⁷
אָדָם חֹסֵר־לֵב תִּנְקַע קֶף עַרְבַּ לְעֶרְבָה לִפְנֵי רַעְיוֹ: ¹⁸
אֶהֱבֶה פֹשֵׁעַ אֶהֱבֶה מַצֵּה מַגְבִּיָּה פִתְחוֹ מִבְּקֶשׁ־שֹׁבֵר: ¹⁹
עֶקֶשׁ־לֵב לֹא יִמְצָא־טוֹב וְנִהְפֶּךָ בְּלִשׁוֹנוֹ יִפּוֹל בְּרַעְיוֹ: ²⁰
יִלְדֵּךְ כָּסִיל לְתוֹגָה לֹא יוֹלֵא־שְׂמֹחַ אָבִי נָבֵל: ²¹
לֵב שָׂמֵחַ יִיטֵב גֵּהֶה וְרוּחַ נִכְאָה תִיבֹשׁ־גֶרֶם: ²²
שִׁחַד מִחִיק רָשָׁע יִקַּח לְהַטּוֹת אַרְחוֹת מִשְׁפָּט: ²³
אֶת־פְּנֵי מַבִּין חֲכָמָה וְעֵינָי כָּסִיל בְּקִצְהָ־אֶרֶץ: ²⁴
כַּעֵס לֹא־בִי בֵן כָּסִיל וְלִמְמַר לִי־לִדְתוֹ: ²⁵
גַּם עֲנוֹשׁ לְצַדִּיק לֹא־טוֹב לְהַכּוֹת נְדִיבִים עַל־יִשְׂרָאֵל: ²⁶
חֹשֶׁךְ אֲמַרְיוֹ יוֹדַע דַּעַת יִקַּר רֹחַ אִישׁ תְּבוּנָה: ²⁷
גַּם אֲנִיל מִחֵרִישׁ חֲכָם יִחַשֵׁב אִטֵּם שִׁפְתָיו נָבוֹן: ²⁸

Mahugûlo-bwiri

p 17, 18: Sinza 6, 1; 22, 26: Abayahudi barhanzi erhi bâlonzagya okusêza akanwa nisi erhi mulagi, banahanane okuboko. Nka kula abana balagânana nabo banahânana omunwe gw'akâshâna- shânwe, bagali bwira owabatwira.

17, 22: Olira oku ntânya arhatwera.

18

Obuhwinja isirhe

- ¹ Owayîrha obwîra arhabula ngwarhiro, ngasi ihano erhi na libî.
- ² Omuhwinja arhadôsa mirhima, ci asîma bamanye ngasi kumuli emurhima.
- ³ Ah'obulyâlya bwâjire harhabula kagayo, owatûha kutumula arhanga.
- ⁴ Ebinwa by'omurhimanya, nyânja ya mogôge, nshôko ya buzine, lwîshi luyunjwire.
- ⁵ Kurhaba kwinja okuyumva endyâlya, n'okuyâgîsa omurhimanya omu kutwa olubanja,
- ⁶ Olulimi lw'ecinganyi lunacihêke ekagômbe, n'akanwa kaco kanatule entembala.
- ⁷ Ecinganyi kanwa kaco kaciyisa, n'olulimi lwaco, gubâ murhego guyôrha gucirhezire.
- ⁸ Ebinwa by'omwanzi gw'obunywesi, kwo biri nka bihimbi bya nyama nnûnu, binywengerera omu nda kuhika kuli nya-mulà.
- ⁹ Ngasi oyôlohera omukolo, ye muguma bone kashâba.
- ¹⁰ Izino Iya Nyakasane ye: Nkingi-nzibu. mwo omushinganyanya ayâkira barhanacimuhikekwo.
- ¹¹ Omugale ebirugu byâge lwo na lwakiro lwâge, oku bwâge mpu cogo cizibu cimuzônzire.
- ¹² Omurhima gw'omuntu nka gwasherera, kuhimba guruhanga, ci nka gwaja irenge kurhôha guruhanga.

Omurhima ye muntu

- ¹³ Oshuza arhanacyûmva, kuyêrekana ayêrekana obuhwinja bwamubonesa nshonyi;
- ¹⁴ Endwâla, omurhima gw'omuntu gwanayirembera, ci omurhima omuntu amârhiba, ndi wankaguzûsa?
- ¹⁵ Omurhima gw'omurhimanya gukûnda ihano, okurhwiri kw'abarhimanya kusîma kuyumve bwinja.
- ¹⁶ Nyalulêrha nta lûmvi arhigula, anahike ciru n'omu masû g'abakulu.
- ¹⁷ Orhangiderha aha ngombe ye bahâ n'olubanja, erhi owabo ayisha balushubiremwo.

Okuyirha n'okuciza, olulimi lukugwerhe

- ¹⁸ Kuyêsha cigole kutwa akadali; kwo kunafunga ba-ciri-misi.
- ¹⁹ Omuntu orhabirwe na mwene wabo, kw'ali nka lugo luyûbake buzibu. n'abîra kwo bali nka kahamikizo kazibu-zibu.
- ²⁰ Mukolo gwa kanwa wanda ayigurha, omuntu, mukolo gwa kanwa kâge ashêga.
- ²¹ Okuyirha n'okuciza, olulimi lukugwerhe, abalusîma bayûmva eci lubâmwo. ²² Owâbwine omukazi erhi hinja arhôzire, erhi ngalo ya Nyakasane abwine.
- ²³ Iderha ly'omugûnda, kusengera; omugale arhashuza n'oburhali bukali.
- ²⁴ Hali abîra bakenya omuntu, hali n'aba omuntu arhonya kulusha mwene wabo.

Proverbs 18

לְתָאָה וּבִקֵּשׁ נִפְרָד בְּכָל־תְּוֹשִׁיָּה יִתְגַּלֵּעַ: ¹
לֹא יִחְפֹּץ כָּסִיל בְּתִבּוּנָה כִּי אִם־בְּהִתְגַּלּוֹת לְבוֹ: ²

בבוא־רשע ³ בא גם־זוז ועם־קלון חרפה: ⁴ מים עמקים דברי פ־איש נחל נבע מקור חכמה: ⁵ שאת פני־רשע לא־טוב להטות צדיק במשפט: ⁶ שפתי כסיל יבאו בריב אפיו למהלמות יקרא: ⁷ פ־כסיל מחתה־לו אשפתינו מוקש נפשו: ⁸ דברי גרגן כמתלהמים אלהם ירדו חדרי־בטן: ⁹ גם מתרפה במלאכתו אִח הוא לבעל משחית: ¹⁰ מגדל־עז שם יהוה ב־רויץ צדיק ונשגב: ¹¹ הון עשיר קרית עזו וכחומה נשגבה במשפיתו: ¹² לפני־שבר יגבה לב־איש ולפני כבוד ענה: ¹³ משיב דבר בטרים ישמע אולת היא־לו וכלמה: ¹⁴ רוח־איש יכלכל מחלהו ורוח זכאה מי ישאנה: ¹⁵ לב גבון יקנה־דעת ואזן חכמים תבקש־דעת: ¹⁶ מתן אדם ירחיב לו ולפני גדלים ינחמו: ^{17 17} צדיק הראשון בריבו יבא רעהו וחקרו: ¹⁸ מדנים ישבית הגורל ובין עצומים יפריד: ¹⁹ אִח נפשע מקרית־עז ומדונים כבדים ארמון: ²⁰ מפרי פ־איש תשבע בטגו תבואת שפתינו ישבע: ²¹ מות וסוים ביד־לשון אלה־ביה יאכל פריה: ²² מצא אשה מצא טוב נפק רצון מיהוה: ²³ תחנננים ידבר־רש לעשיר יענה עזות: ²⁴ איש רעים להתרעע ויש אהב דבק מאח:

Mahugûlo-bwiri

18, 2: Omuhwinja ye muguma n'endaha: ekabereka erhi yanaberesire; «endaha erhabisha bubere».
 18, 8: Ebinwa bya «mpêmba nkubwire», birhabula bali miru g'okubiyûmva: Sinza 16, 28; 26, 20-22;
 n'obwo, olukabereka mahwe lurhanga, n'orhabirînda arhabirya.
 18, 18: «Hilwira babirhi muguma ohihêka, bahiyêshe cigole kwo aba burhanzi bâkag'itwa emmanja.

19

Dibi-dibi garhali magulu

- ¹ Omugûnda orhali mudahemuka ye mukulu, oku mugale w'omusirhe na wa kanwa kabî.
- ² Obushiru burhâgerereza burhali bwo, n'amagulu mabidu-mabidu ganahabuke. ³ Obuhwinja bw'omuntu bunamusherêgeze amajira, omurhima gwâge gubâge Nyakasane ye gutumuza.
- ⁴ Obugale buluza abîra, omukenyi yehe ciru n'omwira muguma anamuyâke.
- ⁵ Omuhamirizi w'obunywesi ârhakabula buhanwa, naye kanywesi yene ârhakafuma buhane.
- ⁶ Omuntu ohâna, banji bamusengera, ohâna boshi bamurhonya.
- ⁷ Erhi bene wabo omuntu wamâkena bamushomba boshi, kurhi abîra bâge boki bankabulaga bwamuyâka.
- ⁸ Owabwine ahika oku mûka, anacîtakire, n'omuntu okola n'oburhimanya ye bandana obucire.

Okurhuza kw'omugula

- ⁹ Omuhamirizi w'obunywesi arhabula buhanwa, naye kanywesi yene, kuhera ânahere.
- ¹⁰ Obwigusi burhakwanana musirhe, omujâ naye kushuhwa ashuhwa n'okurhegeka ba nnawabo.
- ¹¹ Oburhimanya bw'omulume bumanyirwa oku kurhûza kwâge, n'irenge lyâge lirhalibirira ebigalu-galu.
- ¹² Okukaliha kwa mwâmi kwo kuyôrha nka mululumo gwa ngoromora, okurhonya kwâge kwo kuyôrha nka lumè oku byasi.
- ¹³ Omwana muhwinja buhanya bw'ishe, omukazi w'embaka kw'ali nka mirhônnyi yarhoga oku nyumpa bur hahusa.
- ¹⁴ Enyumpa y'ebirugu, kashâmbala k'ishe wa muntu, ci omukazi mwirhônzi, ngalo ya Nyakasane.
- ¹⁵ Obwôlo njingo buvuna, murhima mwângu, arhafuma ishali.

Murhima mwinja omuntu asîmirwa

- ¹⁶ Olanga amarhegeko kucilânga acilânga yene, ci omuntu olekerera enjira yâge kufâ ajifâ.

- 17 Obabalira omukenyi erhi Nyakasanc abîsize, yene ye wâjuhe.
 18 Ohane mugala wâwe liciri duba, ci kwone orhacîhiraga oku ntuli y'okumuyirha.
 19 Omukali yene ocijira, okumulekerera kunali kuyushûla obuhanya bwâge.
 20 Oyumve ihano onaleke bakuhakanye, Iyo ozinda oli murhimanya.
 21 Emihigo y'omurhima gw'omuntu eluga, ci omuhigo gwa Nyakasane gwo guêra.
 22 Murhima mwinja omuntu asîmirwa, n'omukenyi ye mukulu aha munywesi.
 23 Okurhinya Nyakasane eba njira ya kalamo, ecimubâ co cinamubâ, n'omubâ arhaganya buligo.

Okuhanûla

- 24 Omwôlo analikire okuboko oku cishânjo, arhânakuhise ciru n'ekanwa.
 25 Shûrha ogayana, omuhwinja ayengehe, kalihira omwenge akûlemwo ihano.
 26 Okolera Ishe amaligo akanahulusa nnina, ali mwana muhanya na muhehêrere.
 27 Mwana wâni, olekage n'okuyumva amahano, akaba kuyâka walonza okuyâka ebinwa
 by'oburhimanya.
 28 Muhamiriza mubi oshekera abashamuka e kagombe, akanwa k'endyâlya kugulinjika kagulinjika
 amaligo.
 29 Akarhi kanali ka kuhana abagambana, n'empimbo zibâ zirinzi omugongo gw'abahwinja.

Proverbs 19

- 1 טוב־רש הולך בתמו מעקש לשפתיו והוא כסיל:
 2 גם בלא־דעת נפש לא־טוב ואץ ברגלים חוטא:
 3 אולת אדם תסלף דרכו ועל־הנה זעף לבו:
 4 הון יסיף רעים ודל מרעהו יפרד:
 5 עד שקרים לא ינקה ופיס כזב לא ימלט:
 6 רבים יחלו פני־נדיב וכל־הרע לאיש מתן:
 7 כל אחי־רשו שנאהו אף כי מרעהו רחוקו ממנו מרדף אַמרים לא המה:
 8 קנה־לב אהב נפשו שמר תבונה למצא־טוב:
 9 עד שקרים לא ינקה ופיס כזבים יאבד:
 10 לא־נאנה לכסיל תענוג אף כי־לעבדו משל בשרים:
 11 שקל אדם האריך אפו ותפארתו עבר על־פושע:
 12 נהם כפיר זעף מלך ונטל על־עשב רצונו:
 13 הות לאביו בן כסיל ודלף טרד מדיני אשה:
 14 בית ורון נחלת אבות זמינה אשה משכלת:
 15 עצלה תפיל תרדמה ונפש רמיה תרעב:
 16 שמר מצוה שמר נפשו בזה דרכיו יומת
 17 מלנה יהנה חונן דל וגמלו ישלם־לו:
 18 יסר בנה כי־יש תקוה ואל־המיתו אל־תשא נפשו:
 19 גרל חמה נשא ענש כי אם־תציל ועוד תוסף:
 20 שמע עצה וקבל מוסר למען תחכם באחרי־תך:
 21 רבות מחשבות בלב־איש ועצת יהנה היא תקום:
 22 תאנת אדם חסדו וטוב־רש מאיש כזב:
 23 יראת יהנה לחיים ושבע ליון בל־יפקד רע:
 24 טמן עצל ידו בצלחת גם־אל־פיהו לא ישיבנה:
 25 לץ תפה ופתי יערם והוכים לנבון בין דעת:
 26 משדד־אב יברים אם בן מביש ומחפיר:
 27 חדל־בני לשמע מוסר לשגות מאמרי־דעת:
 28 עד בל־יעל יליץ משפט ופי רשעים בלע־און:
 29 נכונו ללצים שפטים זמהלמות לגו כסילים:

Omwenge anayiike endalwe, obukali n'obwôlo

- ¹ Idivayi liyishi oku lishekera omulume, n'amamvu galuza akadugundu; ocirhegago nta burhimanya agwerhe.
- ² Okukaliha kwa mwâmi, kwo kuyôrha nka mululumo gwa ngoromora; omujira burhe anacîzûkize nyammanjà.
- ³ Buli bulume okuyogôlo embaka, muhwinja ocihîra muli zo.
- ⁴ Omwôlo arhahinga nk'abandi bâhinga, nka bakola basârûla ye murhanzi, ci lerhaga!
- ⁵ Ihano omu murhima gw'omuntu, kwo liri nka mugemero mulîri, mwo omwenge âgendidômera. Nta mwinja obula ishêmbo
- ⁶ Bantu banji baciderha binja, ci omwikubagirwa ndi wankamubona?
- ⁷ Omushinganyanya, ilabarha lyâge, lya mudahemuka; abana asiga, abasiga bany'iragi.
- ⁸ Mwami otamire aha kagombe mmanja âtwa, ajira amasû gayerûla ngasi hibi.
- ⁹ Ndi wamkaderha, erhi: «omurhima gwani gucire», ntayimbwâkwo câha»? ¹⁰ Obuzirho oku bwabo, omulengo oku gundi, bibirhi Nyakasanc arhakwirirwa ebyo.
- ¹¹ Amashârha gw'omwana murho, ganayêrekane erhi ebijiro byâge byâyishibâ bya bucese n'obushinganyanya. Birharhenga aharhali kanwa kinja
- ¹² Okurhwiri kuyumva, n'isu libona, byombi Nyakasane wâbijiraga.
- ¹³ Omanyè orharhonyagya iro wankanakena, ozibûke waluza ebiryo orhaluse.
- ¹⁴ «Birhali byo, birhali byo», gwârhi owâgula, kurhânahangè arhaja acishinga.
- ¹⁵ Banasime amasholo n'omwandu gw'amagerha, ci kwone ntaco cikwanana omuntu nka kanwa kamanyire emyanzi.

Bwirhonzi bulwa amatumu

- ¹⁶ Omunyâge ecirondo bulyala acîhanyirc ncungura oku w'ihanga, na kuli oyu orhamanyiri omuhûnekwoye ecikinja.
- ¹⁷ Omugati gw'obushuma guyishi oku gununira omuntu, erhi gucîbûmba akanwa gushube mushênnyi!
- ¹⁸ Omuhigo maliano ga bandi gaguzibuhya, n'amatumu bwirhônzi bugalwa.
- ¹⁹ Ow'akalimi anabase amahwe, orhahira okakômera oderha bwenêne. ²⁰ Oderha ishe na nnina buligo, ânazimirwe n'akamole omu ndunduli y'omwizimya.
- ²¹ Obugale burhangira duba n'okukula duba, bunazinde erhi burhacibona mugisho.

Okucikubagira Nyamuzinda

- ²² Orhaderhaga, erhi: nacîhòla», ocîkubagire Nyakasane yene âkulikûza.
- ²³ Nyakasane ashomba obuzirho oku bundi, omunzâni bagolongohize gurhahimwa kubiha.
- ²⁴ Nyakasane yene olangûla amagulu gw'omuntu enjira, kurhi omuntu ankaciderheraga mpu amanya bwinja enjira alimwo?
- ²⁵ Guli murhego oku muntu okuhamagaza erhi: «eyi eri nterekêro!» n'enyuma ly'eciragâne aciganyè. Omûka kamole kamoleka omurhima
- ²⁶ Omwâmi murhimanya kuyêrûla ayêrûla enkolamaligo, abulibarhogeza-kwo amaligo gabo.
- ²⁷ Omûka gw'omuntu kabâ kamole ka Nyakasane, kamoleka omuntu yeshi kuhika oku nyômvu y'omurhima.
- ²⁸ Obukenge n'obudahemukira mwâmi bo balanzi bamulanga; obukenge byo bikondo by'entebe yâge.
- ²⁹ Buzibu basimira abana b'emisole, n'abashosi mvi bakengerwa.
- ³⁰ Ebibande byajababa muko bwo bufumu buhasha obuminya, empimbo aha nsholo y'omurhima zihika.

Proverbs 20

- ¹ לַץ הָיִין הַמָּה שֶׁכֶר וְכַל-שִׁגְיָה בָּו לֹא יִחָקֵם:
- ² גֵּהֶם בְּכַפִּיר אֵימַת מֶלֶךְ מִתְעַבְּרוּ חוֹטָא נַפְשׁוֹ:
- ³ כְּבוֹד לְאִישׁ שִׁבְתַּת מַרְיָב וְכַל-אַוִּיל יִתְגַּלֵּעַ:
- ⁴ מִחֲרָף עֵצֶל לֹא-יִחַרֵּשׁ יִשְׂאֵל בְּקִצִּיר וְאִין:
- ⁵ מִיִּם עֲמֻקִּים עֵצָה כְּלַב-אִישׁ וְאִישׁ תְּבוּנָה יִדְלָנָה:

6 רב־אָדָם יִקְרָא אִישׁ חֶסֶדוֹ וְאִישׁ אֱמוּנָתוֹ מִי יִמְצָא:
 7 מִתְהַלֵּךְ בְּתַמּוֹ צְדִיק אֲשֶׁר־יִבְנֶה אַחֲרָיו:
 8 מֶלֶךְ יוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּי־דָוִד מִזְרָה בְּעֵינָיו כָּל־רָע:
 9 מִי־יֹאמֶר זָכַרְתִּי לְבִי טְהֻרָתִי מִחַטָּאתִי:
 10 אָבִן וְאָבִן אִיפֹה וְאִיפֹה תוֹעֵבֶת יְהוָה גַּם־שִׁנְיָהֶם:
 11 גַּם בְּמַעַלְלָיו יִתְנַקֵּר גֹּעַר אִם־זָר וְאִם־יִשְׂרָאֵלִי:
 12 אֲזֵן שָׁמַעַת וְעֵינַי רָאִהוּ יְהוָה עֲשֵׂה גַם־שִׁנְיָהֶם:
 13 אֶל־תִּאֲהָב שְׁנֵה פִן־תִּגְרֹשׁ פֶּקַח עֵינָיו שִׁבְעֵי־לֶחֶם:
 14 רַע רַע יֹאמֶר הַקּוֹנֵה וְאֵזֶל לֹא אֵז יִתְהַלֵּל:
 15 יֵשׁ זָהָב וְרַב־פְּנִינִים וְכָל־יְקָר שִׁפְתֵי־דַעַת:
 16 לִקְח־בְּגָדוֹ כִּי־עָרַב זָר וְבָעַד נְכָרִים חֲבָלָהוּ:
 17 עָרַב לְאִישׁ לֶחֶם שִׁקָּר וְאַחֲרָיו מִלֵּא־פִיָּהוּ חֶצְץ:
 18 מִחֲשָׁבוֹת בְּעַצָּה תִּזְוֹן וּבְתַחֲבִלּוֹת עֲשֵׂה מִלְחָמָה:
 19 גּוֹלָה־סוֹד הוֹלֵךְ רַכִּיל וּלְפָתָה שֹׁפְטִיו לֹא תִתְעַרֵּב:
 20 מְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ יִדְעָה לָרוֹ בְּאִישׁוֹן חֶשֶׁךְ:
 21 נִחְלָה מִבְּחִלַּת בְּרֹאשִׁיָּה וְאַחֲרֵיהֶּה לֹא תִבְרַךְ:
 22 אֶל־תֹּאמֶר אֲשַׁלְמָה־רַע קִנְיָה לִיהוָה וְיִשַׁע לָךְ:
 23 תוֹעֵבֶת יְהוָה אָבִן וְאָבִן וְאִמּוֹ מִרְמָה לֹא־טוֹב:
 24 מִיְהוָה מִצְעָדֵי־גִבּוֹר אָדָם מִה־יְבִין דְּרָכּוֹ:
 25 מוֹקֵשׁ אָדָם יִלַּע קֹדֶשׁ וְאֶחָד נְדָרִים לְבַקֵּר:
 26 מִזְרָה רְשָׁעִים מֶלֶךְ חֶסֶם וְיֹשֵׁב עֲלֵיהֶם אוֹפֵן:
 27 גַּר יְהוָה נִשְׁמַת אָדָם חָפֵשׁ כָּל־חֲדָרֵי־בָטָן:
 28 חֶסֶד וְאֵמֶת יִצְרוּ־מֶלֶךְ וְסָעַד בְּחֶסֶד כִּסְאוֹ:
 29 תִּפְאָרֶת בְּחוּרִים לֶחֶם וְהִדָּר זְקֵנִים שִׁיבָה:
 30 חֲבָרוֹת פִּצַּע תִּמְרִיק בְּרַע אִמְלוֹת חֲדָרֵי־בָטָן:

21

Okukola ebishingânine

- 1 Omurhima gwa mwâmi kwo guli omu nfune za Nyakasane nka mugezi gwa mîshi, emunda alonzize yo anaguhengulira.
- 2 Omu masù g'omuntu yene, enjira zâge zoshi zishinganine, ci Nyakasane yehe mirhima ahombaganya.
- 3 Okukola ebishinganine bikwanine omu masù ga Nyakasane, kwo kukulu aha nterekêro.
- 4 Okulolera abandi oku cirhugo kugayana, enkola-maligo erhakola agarhali maligo.
- 5 Omwîrhônzi murhima adôsa na kuyunguka ayunguka, ebya duba-duba cizombo binifulusa.
- 6 Obugale burhenga omu bunywesi cihemu, oku burhimanga kwo bunali bwa mihera yalonza olufù.
- 7 Obulala bw'enkola-maligo bwo bwânazihezè, bulyala zâlahire bwakola ebishinganine.

Rhinga bwinja bwonene bujirwa

- 8 Enjira y'enkola-maligo erhashongera, ebijiro by'entagengwa byohe bibâ bishongire.
- 9 Aha omuntu ankabera haguma n'omukazi w'embaka, ankacijira oku kanshôsho k'enyumpa.
- 10 Enkola-maligo erhalongeza bandi kalamo, aha bwâge owabo arhankababalirwa.
- 11 Bakahana omugâmbanyi, omunyi anabe murhimanya, n'omurhimanya bakamuhanûla anayengehe.
- 12 Omushinganyanya analolereza enyumpa y'endyâlya; abulindike enkola-maligo omu buhanya.
- 13 Ofuka amarhwiri mpu arhagiyumva izù ly'omukenyi, naye ânacyâme abule n'ecishuzize.
- 14 Ebihânwa bushâla-shâla binarhûze oburhe, n'ebihânwa bufunda-funda binarhûze obukali.
- 15 Oku mushinganyanya, okukola ebishinganine kulyâ ntânda, ci, oku nkola-maligo, kurhahimwa câbâ. Ow'amîru arhagala
- 16 Ocikûla omu njira y'obwîrhônzi omu ndêko y'abalinda-mboho afuduka akola ali.
- 17 Ow'amîru arhagala, ntakwo agale omuntu osîma amamvu n'amashushi.
- 18 Enkola-maligo yo ncungulâ y'entagengwa, n'endyâlya yo eba ncungulâ y'abashinganyanya.
- 19 Aba wankabêra nyumpa nguma n'omukazi w'embaka oyôrha arhûnzize, wankacîbêrera omu cihugo cirhabâmwo ndi.
- 20 Aba mw'omurhimanya habâ ebinja, habâ n'amavurha, omuhwinja yehe abishandâze.

²¹ Okulikira enjira y'obushinganyanya n'ey'olukogo, ye hika oku kalamo n'oku irenge.

²² Omurhimanya ànahime olugo lw'entwâli, anahôngole olwâkiro bacikubagira.

²³ Olanga akanwa n'olulimi lwâge, oku mutula acilanga.

Banyamakobwa bali banji

²⁴ Izîno ly'omuntu ogambana, onagayana: ye Nyamakobwa, ngasi ebi akola kagayo abikolamwo.

²⁵ Enyifinjo z'omwôlo kuyîrha ziyîrha, bulyala enfune zâge zirhaziga zakola.

²⁶ Enkola-maligo enalegerere yacifinja ebya bene, oku omushinganyanya ahâna ebyâge.

²⁷ Enterekèro enkola-maligo zirherekêra erhi na bishwêka, k'olânga lyohe bakazirherekêra n'omurhima gubizire amaligo.

²⁸ Ohamiriza obunywesi erhi muhera, ci omuntu orhangiyumvirhiza ye manyiderha.

²⁹ Endyâlya busu bukulu eciha, omushinganyanya yehe kulola aj'alola aha âgera.

³⁰ Nta burhimanya, nta bwirhônzi, na nt'ihano lyankacigererakwo Nyamubâho.

³¹ Olusiku lw 'okulwa, abantu biterusi barheganya, ci kwone Nyamuzinda ye boshi banasengera mpu abahimire.

Proverbs 21

¹ פְּלִגְי־מַיִם לִב־מֶלֶךְ בְּיַד־יְהוָה עַל־כָּל־אִשֶּׁר ² חָפֵץ יִטּוֹ: ³ כָּל־דֶּרֶךְ־אִישׁ יִשֶׁר בְּעֵינָיו וְתוֹכֵן לְבוֹת יְהוָה: ⁴ עֲשֵׂה אֲדָקָה וּמִשְׁפָּט נִבְחַר לִיהוָה מִזְבַּח: ⁵ רוּם־עֵינַיִם וְרַחֲב־לֵב נָרַשְׁעִים חֲטָאת: ⁶ מַחְשְׁבוֹת חָרוּץ אַרְךְ־לְמוֹתֵר וְכָל־אֶץ אַרְךְ־לְמַחְסוֹר: ⁷ פֶּעַל אוֹצְרוֹת בְּלִשׁוֹן שֶׁקֶר הֵבֵל נִדְף מִבְּקִשֵׁי־מוֹת: ⁸ שֵׁד־רָשָׁעִים יְגוּרָם כִּי מֵאֲנֹו לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט: ⁹ הַפְּכֹף דֶּרֶךְ אִישׁ וְזָר אִזָּךְ יִשֶׁר פֶּעֱלוֹ: ¹⁰ טוֹב לְשֹׁבֵת עַל־פְּנֵי־גַג מֵאִשֶׁת מְדַיִּים וּבֵית חָבֵר: ¹¹ נִפְשׁ רָשָׁע אוֹתֵה־רָע לֹא־יִחַן בְּעֵינָיו רַעִיו: ¹² בַּעֲנֹשׁ־לֵץ יִחְכַּם־פִּתִי וּבִהֲשִׁפִיל לְחֹכֵם יִקַּח־דַּעַת: ¹³ מִשְׁפִּיל צְדִיק לְבֵית רָשָׁע מִסֹּלֶף רָשָׁעִים לְרַע: ¹⁴ אֵטֶם אָזְנוֹ מִזְעָק־דָּל גַּם־הוּא יִקְרָא וְלֹא יַעֲנֶה: ¹⁵ מִתֵּן בְּסֹתֵר יִכְפֹּה־אָף וּשְׂחַד בְּחֹק חֲמָה עֲזָה: ¹⁶ שְׂמִתָּה לְצַדִּיק עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וּמִחֲתָה לְפֹעֲלֵי אָוֶן: ¹⁷ אָדָם תוֹעֵה מִדֶּרֶךְ הַשְּׁכָל בַּקֶּהֶל רְפָאִים יִנוּחַ: ¹⁸ אִישׁ מַחְסוֹר אֲהַב שְׂמִתָּה אֲהַב יֵיִן וְשִׁמּוֹן לֹא יַעֲשִׂיר: ¹⁹ כֹּפֵר לְצַדִּיק רָשָׁע וְתַחַת יִשְׂרָיִם בּוֹגֵד: ²⁰ טוֹב נִשְׁבֵּת בְּאַרְץ־מִדְבָּר מֵאִשֶׁת מְדוּנִים וְקַעֵס: ²¹ אוֹצָרָו נְחַמֵּד וְשִׁמּוֹן בְּנוֹה חֲכָם וְכֹסִיל אָדָם יִבְלַעֵנוּ: ²² רֹדֵף צְדָקָה וְחֹסֵד יִמְצָא חַיִּים צְדָקָה וְכָבוֹד: ²³ עֵיר גְּבֻרִים עָלָה חֲכָם אִירֵד עַז מִבְּטָחָה: ²⁴ שֹׁמֵר פִּיּוֹ וּלְשׁוֹנוֹ שֹׁמֵר מִצְרֹת נִפְשׁוֹ: ²⁵ יָד יְהִיר לֵץ שִׁמּוֹ עוֹשֶׂה בְּעִבְרַת זָדוֹן: ²⁶ תַּאֲנוֹת עֲצַל תִּמְתַּנּוּ כִּי־מֵאֲנֹו יִדְּיוֹ לַעֲשׂוֹת: ²⁷ כָּל־הַיּוֹם הַתַּאֲנוֹה תַּאֲנוֹה וְצַדִּיק אֵתוֹן וְלֹא יִחַשֶׁךְ: ²⁸ זָבַח רָשָׁעִים תוֹעֵבָה אֶף כִּי־בַזְמָה וּבִיאָנוּ: ²⁹ עַד־כְּזָבִים יֵאבֵד וְאִישׁ שׁוֹמֵעַ לְגִצְחַ יְדַבֵּר: ³⁰ הַעֵז אִישׁ רָשָׁע בְּפִגְיוֹ אִישֶׁר הוּא וְכִין דֶּרְכֵיו: ³¹ הַעֵז אִישׁ רָשָׁע בְּפִגְיוֹ אִישֶׁר הוּא וְכִין דֶּרְכֵיו: ³¹ אִין חֲכָמָה וְאִין תְּבוּנָה וְאִין לַעֲזָה לְגִגְד יְהוָה: פּוֹס מוֹכֵן לַיּוֹם מִלְחָמָה לְלִיהוָה הַתְּשׁוּעָה:

Mahugûlo-bwiri

21, 3: Ezi nyigirizo ziri hanji omu Ndagâno ya-Mira: Am 5, 22-24; Hoz 6, 6; Iz 7, 21-23.

21, 4: «Enshule erhaburha akarhali ka bushûnju». 21, 12: «Omushinganyanya» Nyamuzinda oyo!

21, 15: Omushambo arhakunda bamolekere amango ali abûndabûnnda, n'obw'orhajira iragi

arhahona câmolekera.

21, 17: Mavurha gw'omu nu'.inyu crhi ga kucishiga.

21, 18: Nnamahanga alanga ahashinganyanya, n'ahabi anahagalulire obuhi bwaho, omwina bähumbiraga omushinganyanya babe honene hwo banagurhogeramwo, ohw6ge barheganyize omushinganyanya, bonc- habunywc barhanacimanyiri.

21, 22: Ko bàdesire, mpu: aha wankahurha omuzibu. wankahurha omwenge.

21, 28: Anamany'idcrha bulya àrhanzir'idosa.

22

Okubâ n'izino linja

¹ Aha wankaluza ebirugu, wankajira izîno nkana, aha wakashegema amarhale n'amasholo, wankaja irenge.

² Omugale n'omugunda babuganine mw'oku: bombi Nyakasane wàbalemaga.

³ Omwenge akabona obuhanya anabuyâke, abahwinja bôhe mpu barharhaluka, bayandûle.

⁴ Oluhembo lw'obwirhohye n'okurhînya Nyakasane, bubâ irenge n'akalamo.

Ebikwânana izîno ly'omuntu

⁵ Mishûgi n'emirhego omu njira y'ababi, omuntu ocilanzire yehe kuyâka ayiyâka.

⁶ Oyigirize omwana wâwe enjira âgeramwo, âbâ akola mushosi erhi yo anacibâmwo.

⁷ Mugale orhegeka abakenyi, ohuna mpu bamuhoze, ye mujâ w'owamuhozagya.

⁸ Orhwêra amaligo buhanya ahaka, karhi ka burhe bwâge kamushurha.

⁹ Ayagirwe mâshi omuntu obâ lukogo, omuntu ohâ mukenyi oku cijumbu!

¹⁰ Ohuluse omugambanyi entambala ehwe; embaka n'ebijaci byanarhûla.

¹¹ Nyakasane arhonya emirhima ecîre, oyishiderha ye mwâmi arhonya.

¹² Masû ga Nyakasane galanga omurhimanya, ci kwone ebinwa by'endyâlya ye bibula-buza.

Ebibihya izîno

¹³ Omwôlo nk'aderha, mpu: «entale eri embuga», erhi: «banyirhira omu muhânda». ¹⁴ Akanwa k'abakazi b'embuga ebâ nyênga, oyu Nyakasane ashombire ye yirhogeramwo. ¹⁵ Obuhwinja buba bunanîre oku murhima gw'omwana, akarhi k'obuhane kanamulikûze kuli bwo. ¹⁶ Okurhindibuza omukenyi kubâ kumugaza, n'okushobôza omugale kubâ kumukenya.

III. Ebinwa by'abarhimanya

¹⁷ Binwa bya burhimanya, orhege ebinwa byâni okurhwiri, orhege omurhima ly'obimanya bwinja.

¹⁸ Bulyala wâyumva osîmire okubibikirira oku murhima gwâwe, n'okubona byoshi bikuli ngasi mango omu kanwa.

¹⁹ Kuderha nti okaziyoŕha ocikubagire Nyakasane, kwo kurhumire nalonza okukumanyisa ene enjira washimba.

²⁰ Ka ntabonaga nâkuyandikira bigabi makumi asharhu, bya mahano n'obulenga?

²¹ Kuderha, nti omanyè okunali, onahashishuza n'ebinwa bikwanine ngasi yeshi wakudôsa.

²² Orhanyagiraga omukenyi okubâ mukenyi, n'ohanyagire orhamulibulizagya aha lûmvi.

²³ Bulya Nyakasane ye basambira, n'abahaguzi, yêhe mûka abahêka.

²⁴ Orhayinjibanaga omuntu okunira bwenêne, orhakaz'îgigenda n'omuntu oba burhe duba.

²⁵ Wakanayîga enjira zâge. obone wamâfâ.

²⁶ Orhabaga wa muli balya bashurha omu nfunè, bacihâna cikinja oku myenda.

²⁷ Erhi wankaba orhagwerhi ebi wâjuha, banakunyonyôla n'encingo ogwishirakwo.

²⁸ Orhahira okahindula olubibi lwa mira, oku abashakuluza bâwe bätwaga.

²⁹ K'obwine omuntu mubidu omu kukola? ye wankakolera mwâmi oyo, arhakayôŕha akolera abantu kwone.

Proverbs 22

¹ נבחר שם מעשר רב מנסף אמצהב חן טוב:
² עשיר נרש נפגשו עשה כלם יהנה:
³ ערום ראה רעה וסתר אפתיים עברו ונענשו:

עֲקֹב עֲנוּהַ יִרְאֵת יְהוָה עֲשֵׂר וְכִבֹּד וְחַיִּים: ⁴
 אֲנִים פְּחִים בְּדָרְךָ עֲקֹשׁ שׁוֹמֵר נְפִשׁוֹ יִרְחַק מֵהֶם: ⁵
 חֲנֹךְ לְנֶעֱר עַל-פִּי דַרְכּוֹ גַם כִּי-זָקִין לֹא-יִסּוֹר מִמֶּנָּה: ⁶
 עֲשִׂיר בְּרָשִׁים יִמְשׁוּל וְעֶבֶד לֹאֵה לְאִישׁ מְלִיָּה: ⁷
 זֹרַע עֹלָה יִקְצֹר אָנוּ וְשִׁבֵט עֲבָרְתוֹ יִכְלֶה: ⁸
 טוֹב-עֵין הוּא יִבְרַךְ כִּי-נִתַּן מִלְחָמוֹ לְדָל: ⁹
 גִּרְשׁ לֵץ יִצֵּא מִדִּין וְיִשְׁבֹּת דִּין וְקָלוֹן: ¹⁰
 אֶהֱב טְהוֹר לֵב חֵן לְשִׁפְתָיו רַעְהוּ מִלֶּה: ¹¹
 עֵינֵי יְהוָה נִצְרוּ דַעַת וְיִסְלֹף דְּבַרְךָ בְּגֵד: ¹²
 אִמֵּר עֲצֵל אֲרִי בְחוּץ בְּתוֹךְ רְחִיבוֹת אֲרָצְח: ¹³
 שׁוֹחֵה עֲמֻקָּה פִּי זָרוֹת זַעֲוִם יְהוָה יְפֹל שָׁם: ¹⁴
 אֵלֶּת קִשְׁיָהּ בְּלִב-נֶעֱר שִׁבֵט מוֹסֵר יִרְחִיקָהּ מִמֶּנּוּ: ¹⁵
 עֲשֵׂק דָל לְהַרְבּוֹת לוֹ נִתַּן לְעֲשִׂיר אֲרִי-לְמַחְסוֹר: ¹⁶
 הֵט אֲזַנְךָ וְשִׁמְעֵה דְבַרְךָ חֲכָמִים וְלִבְךָ תִּשְׁעֵת לְדַעְתִּי: ¹⁷
 כִּי-נִגְעִים כִּי-תִשְׁמַרְם בְּבִטְנְךָ יִכְנֹו חֲדָו עַל-שִׁפְתֶיךָ: ¹⁸
 לְהַיּוֹת בִּיהוָה מִבְּטַחְךָ הוֹדַעְתִּיךָ הַיּוֹם אֲרִי-אֶתְהַ: ¹⁹
 הֲלֹא כְּתַבְתִּי לְךָ שְׁלֹשִׁים בְּמוֹעֶצֶת וְדַעַת: ²⁰
 לְהוֹדִיעַךָ קִשְׁטֵי אֲמָרִי אֶמֶת לְהַשִּׁיב אֲמָרִים אֶמֶת לְשִׁלְחֶיךָ: ²¹
 אֶל-תִּגְזַל-דָּל כִּי דֹל-הוּא וְאֶל-תִּדְכָא עֵינֵי בְּשִׁעַר: ²²
 כִּי-יְהוָה יִרְיֵב רִיבִם וְקִבַּע אֶת-קִבְעֵיהֶם גִּפְשׁ: ²³
 אֶל-תִּתְרַע אֶת-בְּעַל אֶף וְאֶת-אִישׁ חַמּוֹת לֹא תִבּוֹא: ²⁴
 פֶּן-תִּתְאַלֵּף אֲרִיסוֹתוֹ וְלִקְחֵת מוֹקֵשׁ לְנַפְשֶׁךָ: ²⁵
 אֶל-תִּהְיֶה בְּתַקְעֵי-כַף בְּעַרְבִים מִשְׁאוֹת: ²⁶
 אִם-אֵין-לְךָ לְשִׁלֵּם לְמָה יִקַּח מִשְׁכָּבְךָ מִתַּחְתֶּיךָ: ²⁷
 אֶל-תִּסַּג גְּבוּל עוֹלָם אֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבוֹתֶיךָ: ²⁸
 חַיִּית אִישׁוֹ מְהִיר בְּמִלְאֲכָתוֹ לְפָנֵי-מַלְכִים יִתְיַצֵּב בַּל-תִּיַצֵּב לְפָנֵי חֲשָׁקִים: ²⁹ פ

23

Omushigo gurhahaha ngasi mulume

- ¹ Nk'oli oku cîbo mweshi n'omukulu, onalole bwinja ehiri embere zawe.
- ² Akaba odambiha, ohire akêre aha mumiro gwawe.
- ³ Orhacifinjaga ebiryo byâge by'olununirizi, hyankanaba biryo bya kurhebana.

Omwonganwa

- ⁴ Orhacîrhamagya mpu walwira okuhirhira, oleke n'okuyungukira oku bandi.
- ⁵ Obuhirhi obukonolire amasû, orhabubwini. Bulyala kwo bujira ebyubi nk'ikozî, lyo liyakira oku nkuba.
- ⁶ Orhahira okalîra haguma n'omwonganwa, orhahira okacifinja ebiryo byâge;
- ⁷ Bulya ebi âgerereza emurhima gwâge, ye nyamuderha erhi: «mâshi lyaga onasûze», n'obwo omurhima gwâge gurhakulikwo.
- ⁸ Wâshala ehi wamâmira, obone wamaheza ebinwa binja wacikazag'iderha.

Amahano gw'obulezi

- ⁹ Irhondo orhahîraga okaderhera omu kurhwiri kw'ecingolo-ngolo, cankanagayaguza oburhimanya bw'ebinwa byâwe.
- ¹⁰ Orhahîraga okahindula olubibi lwa mira, orhayankaga n'amashwa g'enfûzi, bulyala Ogala-byoshi ye mwihôzi wabo, ye wânayanka olubanja lwabo akuyâgîrize.
- ¹¹ Omurhima gwâwe ogurhegêre, gurhegêre ihano, n'amarhwiri gâwe ogarhege ebinwa by'abalenga.
- ¹² Orhahîraga okabalira omwana mpu orhâmuhana, bulyala erhi wankamushûrha, akarhi karhâmuyirhe.
- ¹³ Orhahîraga okabalira omwana mpu orhâmuhana, bulyala erhi wankamushûrha, akarhi karhâmuyirhe.
- ¹⁴ Kâli ciru okamushûrha akarhi karhankamuyirha, kwakûla omûka gwâge ekuzimu.

Oburhimanya n'omurhima

- ¹⁵ Mwana, wâni, erhi wankanabâ ogwerhe omurhima gw'oburhimanya, nani ogwâni murhima gwanarhimûkwa.
- ¹⁶ Obulâ bundi omu ndâ bwanarhâmba, bubona akâwe kanwa kâderha ebishinganine. ¹⁷ Omurhima gwâwe gurhayagalagwa n'enkola-maligo, ci guyôrhe gurhînya Nyakasane ngasi

mango.

- ¹⁸ Bulyala irhondo ho liri, n'obulungalire bwâwe burhâfanânde.
- ¹⁹ Nkubwire mwana wâni, obe murhimanya, onayêrekeze omurhima gwâwe omu njira nnungêdu.
- ²⁰ Orhahîraga okakerekera ekarhî ka ba-cambali-nzoga, nisi erhi ekarhî k'àbaziga enyama,
- ²¹ bulyala abanywi bakulu n'ab'amîru banacikenye, n'obwôlo bunarhume omuntu ayambala obwikûnjê.
- ²² Okaziyûmva sho wâkuburhaga, orhanagayaga nyoko mpu akola mugikulu.
- ²³ Olonze okumanya okuli, ci orhabaga: «mpemba-nkubwire» ocihangane omanyè oburhimanya, ihano n'okumany'iyumva.
- ²⁴ Okubâ ishe w'omushinganyanya: kulya ntânda; okubâ ishe w'omurhimanya: busîme bunji.
- ²⁵ Orhangishagalusa sho, n'omuzire wâkuburhaga naye ashagaluka.
- ²⁶ Mwana wâni, yumva nkubwire; amasû gâwe gayêrekere amahano nâkuhâ:
- ²⁷ Omukazi w'ecirala: lushâyo; n'omukazi w'embuga, iriba Iya bunwa buhûnde!
- ²⁸ Bwifulikwe alinga nka cishûngu, na barhebwa banji ajira ekarhî k'abalume.

Obulalwe

- ²⁹ Ba «namahera», na ba «yajoowe» baba ba ndi?
Zibâ za ndi entambala?
ebâ ya ndi emirenge? Zibâ za ndi empimbo?
Gabâ ga ndi amasû g'ebirenge-renge?
- ³⁰ Bibâ bya bala barharhenga aha c'âmamvu, bibâ bya mudûmbi-orhashubûka.
- ³¹ Orhahîra okakonolera amamvu amasû: mpu ala nka gayinjihâ! Mpu alâ nka gabirira bwinja omu kabêhe, mpu ala oku gahona bunyi-bunyi!
- ³² Ganazînde erhi galumana nka njoka, gakômole nka njoka ya mpiri!
- ³³ Amasû gâwe gabone ebingeru-ngeru obwo, n'omurhima gwâwe guderhe eby'amahabwe;
- ³⁴ Nâwe obe nka muntu ogwishire omu nyanja emuhengere, erhi nka muntu ogwishire oku murhi.
- ³⁵ «Banshûsire na ntaho hânduma! «bambâmbwîre, ntanayumvirhe! «mangaci nazûka nshubihûna orhûndi!»

Proverbs 23

- ¹ כִּי־תִשָּׁב לְלֶחֶם אֶת־מוֹשֵׁל בֵּין תְּבִין אֶת־אֲשֶׁר לְפָנָיִךְ:
- ² וְשָׁמַתְּ שִׁכְוִן בְּלַעַךְ אִם־בְּעַל גֹּפֶשׁ אֶתָּה:
- ³ אֶל־תִּתְּאוּ לְמִטְעַמוֹתָיו וְהוּא לְחֶם כְּזָבִים:
- ⁴ אֶל־תִּיגַע לְהַעֲשִׂיר מִבִּינְתֶּךָ חֶדְלִי:
- ⁵ הֲתַעֲוֶה עֵינֶיךָ בּוֹ וְאִיגְנוּ כִי עָשָׂה יַעֲשֶׂה־לּוֹ כְּנֹפִים כְּנֹשֶׁר וְעַיִן הַשְּׂמִימִים: פ
- ⁶ אֶל־תִּלְחֹם אֶת־לֶחֶם רַע עַיִן וְאֶל־תִּתְּאוּ לְמִטְעַמֹּתָיו:
- ⁷ כִּי־וְכַמוֹ־שֹׁעַר בְּנִפְשׁוֹ כֹּן־הוּא אֶכְלֵ וְשִׁתֵּהּ יֹאמֶר לָךְ וְלָבוֹ בַל־עֲמָךְ:
- ⁸ פִּתְּךָ־אֶכְלֵת תִּקְיֹאנָה וְשִׁלְתֶּךָ דְּבַרְךָ הִנְעִימִים:
- ⁹ בְּאֲזְנֵי כֶּסֶל אֶל־תִּדְבֹר כִּי־יָבוֹז לְשִׁכְלֵ מְלִיךָ:
- ¹⁰ אֶל־תִּסַּג גְּבוּל עוֹלָם וּבִשְׂדֵי יְתוּמִים אֶל־תִּבְאָ:
- ¹¹ כִּי־גֹאֲלִם חֶזֶק הוּא־יְרִיב אֶת־רֵיבִם אֶתָּה:
- ¹² הַבִּיֵּאֵה לְמוֹסֵר לְבָרֶךְ וְאֶזְנֶךָ לְאִמְרֵי־דַעַת:
- ¹³ אֶל־תִּמְנַע מִנְּעָר מוֹסֵר כִּי־תִכְנֹן בְּשֹׁבֶט לֹא יְמוּת:
- ¹⁴ אֶתָּה בְּשֹׁבֶט תִּכְנֹן וְנִפְשׁוֹ מִשְׁאֹל תִּצְיֵל:
- ¹⁵ בְּנֵי אִם־חֶכֶם לְבָרֶךְ יִשְׁמַח לְבִי גַם־אֲנִי:
- ¹⁶ וְתַעֲלֶזְנָה כְּלִיֹּתִי בְּדַבַּר שְׁפִתֶיךָ מִיִּשְׂרָיִם:
- ¹⁷ אֶל־יִקְנֵא לְבָרֶךְ בְּחַטָּאִים כִּי אִם־בִּירְאֹת־הַזֶּה כָּל־הַיּוֹם:
- ¹⁸ כִּי אִם־יֵישׁ אַחֲרֵית וְתִקְוֹתֶךָ לֹא תִכְרַת:
- ¹⁹ שְׁמַע־אֶתָּה בְּנֵי וְחֶכֶם וְאֲשֶׁר בְּדַרְךָ לְבָרֶךְ:
- ²⁰ אֶל־תִּהְיֶה בְּסִבְאֵי־יַיִן בְּזַלְלֵי בְּשֶׁר לָמוֹ:
- ²¹ כִּי־סִבָּא וְזוּלַל יִגְרַשׁ וְקִרְעִים תִּלְבִּישׁ נוֹמָה:
- ²² שְׁמַע לְאֲבִיךָ זֶה יִלְדֶךָ וְאֶל־תִּבְזֹז כִּי־זָקְנָה אִמְּךָ:
- ²³ אֲמַת קָנָה וְאֶל־תִּמְכֹר חֻכְמָה וּמוֹסֵר וּבִינָה:
- ²⁴ גּוֹל יְגוּל אָבִי צְדִיק יוֹלֵד חֶכֶם וְיִשְׁמַח בּוֹ:
- ²⁵ יִשְׁמַח־אֲבִיךָ וְאִמְּךָ וְתִגְלֵל יוֹלֵדֶתְךָ:
- ²⁶ תִּגְהַ־בְּנֵי לְבָרֶךְ לִי וְעֵינֶיךָ דְרָכֵי תִרְצָנָה:

כִּי־שִׁוְתָה עִמָּקָה זֹנְגָה וּבְאֵר לְצָרָה נִכְרִיָּה: ²⁷
 אֲפ־הִיא כְּחֶתֶף תְּאָרֵב לְבוּגָדִים בְּאֶדְם תִּוּסֶף: ²⁸
 לְמִי אֹוִי לְמִי אֲבֹוִי לְמִי מְדוּנִים לְמִי שֵׁיחַ לְמִי פְּצָעִים חֲגָם לְמִי חֲקִלְלוֹת עֵינָיִם: ²⁹
 לְמֵאֲחֵרִים עַל־הַגֵּיִן לְבָאִים לְחֶקֶר מִמֶּסֶךְ: ³⁰
 אֶל־תֵּרָא יִי כִי יִתְאַדָּם כִּי־יִתֵּן בְּכִיס עֵינָו לְתִהְלֵךְ בְּמִישָׁרִים: ³¹
 אֲחֵרִיתוּ כְּנֶחֱשׁ יִשְׁךָ וְכִצְפָּעֵנִי יִפְרֹשׁ: ³²
 עֵינֶיךָ יִרְאוּ זְרוֹת וְלִבְךָ יִדְבֵּר תִּהְפֹּכֹת: ³³
 וְהִיִּית כְּשֶׁכֶב בְּלִב־יָם אִכְשֶׁכֶב בְּרֹאשׁ חֲבֵל: ³⁴
 הַפְּנִי בִל־חֲלִיתִי הַלְמוּנִי בִל־יַדְעֵתִי מִתִּי אֶקִּץ אֶוֹסִיף אֶבְקֹשְׁנוּ עוֹד: ³⁵

24

- ¹ Orhahîraga okayônganwa n'enkola-maligo, orhanalonzagya okuzikômera.
- ² Bulyala omurhima gwabo gurhagerêreza ebirhali bigalu-galu, n'akanwa kabo karhahâna erhali mihigo mibi.
- ³ Burhimanya omuntu ayûbakamwo enyumpa, bwirhônzi omuntu ahûmbamwo eciriba cayo;
- ⁴ Bushiru bubûmba enguli y'omuntu, bira binja-binja byoshi bija ecibuye.
- ⁵ Aha omuntu ankaluza emisi ankaluza oburhimanya, aha ankabâ ciri-misi, ankabâ mulenga.
- ⁶ Bulyala kuyêsha kwinja emirhima: kuhima ntambala, n'okubâ na bahanûzi banji kwo kuhimira omuntu.
- ⁷ Omuhwinja mpu oburhimanya buli enyanya bwenêne, arhanabumbûla kanwa aha ngombe.
- ⁸ Olonza okujira amabi, ye baderha cishûngu!
- ⁹ Omuhwinja arhalôrha ebirhali bibi, n'omugambanyi, abandi barhamubâkwo.
- ¹⁰ Akaba wârhîbire omurhima olusiku lw'amarhangulo, erhi obuzibu bwâwe bunali ntabwo.
- ¹¹ Ogalukire abâhêkwa ebwa lufû, ofûngire n'abadwirhwe nk'eyajibâgwa.
- ¹² Ka kwo wâyishiderha, erhi: kâli rhurhâli rhumanire? K'orhamanyiri oku Olyala olâba emirhima ntaco ahabire? K'orhamanyiri oku omulanzi olânga omurhima gwâwe, Oku arhahabiri bici? Ye wahêmba ngasi muguma nk'oku ânakozire.
- ¹³ Okazirya oku bûci mwana wâni, bulya bubâ bwinja, n'ebigukulu hy'obûci hirhahimwa kununa omu kanwa.
- ¹⁴ Ntyo kwo n'oburhimanya nabwo buli omu murhima gwawe, erhi wankabuhikakwo wanabona ensiku, n'obulangelire bwâwe burhâfânandè.
- ¹⁵ Orhahîraga okahira omurhego omu nyumpa y'omushinganya, orhanamushâbiraga enyumpa.
- ¹⁶ Bulyala kali nda omushinganyanya akulumba anashubizûka, ba-nyankola-maligo bohe kugwa bagwa omu buhanya.
- ¹⁷ Erhi omushombanyi wâwe anakulumba, orhacishîngaga; omurhima gwâwe gurhasîmaga mpu obwenge amâsârhalâ.
- ¹⁸ Nyakasane akanagaya omu kubona ntyo, obone arhacimurhûzirikwo mûngo.
- ¹⁹ Orhahîraga okalubira enkola-maligo, orhayagalagwa n'endyâlya,
- ²⁰ Bulya nta irhônzo ly'enkola-maligo: akamole k'endyâlya kuzima kanazima.
- ²¹ Mwana wâni, orhînye Nyakasane, orhînye na mwâmi, orhahîraga okajira oyu wogomera muli abwo bombi;
- ²² Bulya obubane bwabo burhalâliza, na bulya, ndi omanyire citumule cici bâyishikuhirakwo bombi?

IV. Ebindi binwa by'abarhimanya

Okugwasanya

- ²³ Ebi nabyo biri binwa bya barhimanya: Okulola ola ye ndi nka watwa olubanja, kurhabâ kwinja.
- ²⁴ Obwira omuminya mpu ali mushinganyanya, kuhehêrerwa ahehêrerwa n'amashanja, kugaywa anagaywa n'abandi.
- ²⁵ Ci kwone abatwa olubanja bwinja, banayumve basîmirc: mugisho banajâkwo.
- ²⁶ Omuntu wakushuze bwinja ^b, erhi hinûnugurho akuhizire oku kanwa.
- ²⁷ Orheganyize omukolo gwâwe embuga, oshubija aho ohînge ishwa lyâwe ^c, wabona oku watunga

^b24.26 Omuntu akakushuza bwinja, onayumve oku akusîmire; nâwe onamusîme, n'ehinûnu gurho nahyo buba bworhere bwa kulamusanya emw'Abayahudi.

enyumpa yâwe.
28 Orhahîra okayêmera duba obuhamirizi bwayâgiriza omulungu, orhanahîra okarheba omuntu
n'akâwe kanwa.

29 Orhaderhaga, erhi: nâ mukolera ebi ànkolire! erhi naha ngasi muguma nk'oku ànakozire»

Obwôlo

30 Nâgeraga aha kw'omwôlo, aba ishwa ly'ecingolo-ngolo,

31 Alâ oku lyoshi lyâli limeziremwo omushadu, lyoshi lyâliyumjwire mishûgi, n'olugurhu-gurhu
lw'amabuye erhi lwâhongosire.

32 Omu kubona ntyo nadôsa emirhima, okubona ebyo kwâmpà ezo nkengêro.

33 Mpu «wârhangibunga hitya, warhangibâ nka waheba olugohe oku lundi, warhengibâ nka wahira
okuboko oku kwabo, ocihêngeke;

34 Oku ecizômbo cahânda aha mwâwe nka mubalama, n'ecizômbo cakutulikakwo amatumu!»

Proverbs 24

1 אֶל-תִּקְנָא בְּאַנְשֵׁי רַעָה וְאַל-תִּתְּאוּ לְהִיּוֹת אִתְּם:
2 כִּי-שֵׂד יְהִיגָה לָבָם וְעַמְלֵל שִׁפְתֵיהֶם תִּדְבַּרְנָה:
3 בְּחִכְמָה יִבְנֶה בַּיִת וּבִתְבוּנָה יִתְכַנֵּן:
4 וּבְדַעַת חֲדָרִים יִמְלֵאוּ כָל-הוֹן וְנַעֲמִים:
5 גְּבַר-חֲכָם בַּעֲזוֹ וְאִישׁ-דָּעַת מֵאֲמֵץ-לֵחַ:
6 כִּי בְתִחְבְּלוֹת תַּעֲשֶׂה-לָּךְ מִלְחָמָה וּתְשׁוּעָה בְּרַב יוֹעֵץ:
7 רָאמוֹת לֵאמֹל חֲכָמוֹת בְּשַׁעַר לֹא יִפְתַּח-פִּיהוּ:
8 מִחֹשֶׁב לְהִרְעֵ לּוֹ בְּעַל-מִזְמוֹת יִקְרָאוּ:
9 זָמַת אֲוֵלֶת חֲטָאת וּתוֹעֵבַת לְאָדָם לֵץ:
10 הַתְּרַפִּית בַּיּוֹם צָרָה צָר כְּחֻקָּה:
11 הֲצַל לְקַחִים לְמֹות וּמַטִּים לְהַרְגֵ אִם-תִּחְשׁוּן:
12 כִּי-תֹאמַר הוֹי לֹא-יִדְעֵנוּ זֶה הֲלֹא-תִּכְנֶן לְבוֹתוֹ הוּא-יִבִּין וְנִצָּר וּנְפָשָׁךְ הוּא יִדַע וְהַשִּׁיב לְאָדָם כְּפַעֲלוֹ:
13 אֶכְלֵ-בִנְיָ דְבַשׁ כִּי-טוֹב וְנִפְתַּת מִתּוֹק עַל-חֻקְךָ:
14 כֵּן לִדְעָה חֲכָמָה לְנַפְשֶׁךָ אִם-מִצְאָת וְיֵשׁ אַחֲרֶיהָ וְתִקְוֹתֶיךָ לֹא תִכְרַת: פ
15 אֶל-תִּתְּאָרֵב רִשָׁע לִנְהַל צְדִיק אֶל-תִּשְׁדָּד רַבְּצוֹ:
16 כִּי שָׁבַעוּ יָפוּל צְדִיק וְקָם אִרְשָׁעִים יִכְשְׁלוּ בְרַעָה:
17 בְּנִפְלֵ אוֹיְבֶיךָ אֶל-תִּשְׁמַח וּבִכְשָׁלוֹ אֶל-יִגַּל לְבָרְךָ:
18 פֶּן-יִרְאֶה יְהוָה וְרַע בְּעֵינָיו וְהַשִּׁיב מֵעַלְיוֹ אָפוֹ:
19 אֶל-תִּתְּחַר בְּמַרְעִים אֶל-תִּקְנָא בְּרִשָׁעִים:
20 כִּי לֹא-תִהְיֶה אַחֲרֶיהָ לְרַע נֹר רִשָׁעִים יִדְעָה:
21 יִרְאֵ-אֶת-יְהוָה בְּנֵי וּמִלֵּךְ עִם-שׁוֹנִים אֶל-תִּתְּעַרֵב:
22 כִּי-פְתָאֵם יִקּוּם אִידָם וּפִיד שְׁנֵיהֶם מִי יוֹדַע: ס
23 גַּם-אֵלֶּה לְחַכְמִים הִכְרִי-פְנִים בְּמִשְׁפָּט בַל-טוֹב:
24 אֲמַרו לְרִשָׁע צְדִיק אֶתָּה יִקְבְּהוּ עִמִּים יִזְעַמְוּהוּ לְאֲמִים:
25 וְלַמוֹכִיחִים יִנְעָם וְעַלְיֵיהֶם תִּבְּאוּ בְרַכְתֵּ-טוֹב:
26 שִׁפְתֵיהֶם יִשָּׁק מִשִּׁיב דְּבָרִים נִכְחִים:
27 הֵכֵן בְּחוּץ מִלֵּאכְתָּךְ וְעַתְדָה בְּשִׂדְהָ לָךְ אֲחֹר וּבְנִית בֵּיתְךָ: פ
28 אֶל-תִּהְיֶה עַד-חֲגָם בְּרַעַךְ וְהַפְתִּית בְּשִׁפְתֶיךָ:
29 אֶל-תֹּאמַר כִּאֲשֶׁר עָשִׂה-לִּי כֵן אֶעֱשֶׂה-לּוֹ אֲשִׁיב לְאִישׁ כְּפַעֲלוֹ:
30 עַל-שִׂדְהָ אִישׁ-עֲצֵל עֲבַרְתִּי וְעַל-פָּרָם אָדָם חֲסַר-לֵב:
31 וְהִנֵּה עֹלָה כְּלוֹל קִמְשֵׁינִים כֶּסֶף פְּגִיו חֲרָלִים וְגִדְרֵ אֲבָנִיו נִהְרָסָה:
32 וְאַחֲזָה אֲנֹכִי אֲשִׁית לְבִי רְאִיתִי לְקַחְתִּי מוֹסָר:
33 מַעֲט שָׁנוֹת מַעֲט תְּנוּמוֹת מַעֲט חֲבִק יְדַים לִשְׁכָב:
34 וּבְאֶ-מִתְהַלֵּךְ רִישְׁךָ וּמְחַסְרֶיךָ כְּאִישׁ מִגֵּן: פ

V. Ecitabu ca kabirhi c' emigani yayandikagwa na Salomoni

- ¹ Lâba eyindi migani ya Salomoni, yàandikagwa na bambali ba Ezekiyasi, mwâmi w'eYudeya.
- ² Okufulika omwanzi, liba irenge lya Nyamuzinda, ci okusholera olubanja liba irenge lya mwâmi.
- ³ Amalunga go gabâ enyanya n'igulu lyo liba idako, omurhima gw'abami gwohe libâ ishâmba. Ebwami erhabêra orhali mwîrhônzi
- ⁴ Ecûma, ocibalazekwo amazi g'ecûma, wabona oku cayisha cirî-cirî;
- ⁵ Okûle endyâlya omu masù ga mwâmi wâbona oku entebe yâge yasêra omu bushinganyanya.
- ⁶ Orhahîraga okacihiramwo amakangarasa nk'oli omu masù ga mwâmi, orhanahîraga mpu wâjitalama halya h'abakulu-bakulu:
- ⁷ Bulya aha bankakuyôza omu burhwâli, bankakubwira mpu «ogere».
- Ebi amasù gâwe gâbwine, ⁸ orhabihêkaga duba-duba aha kagombe, bulya kurhi okolaga wajira obwo, erhi owinyu anakuyâgîriza?
- ⁹ Olongôle mweshi n'owinyu, ci kwone orhabasagya ihwe lya bene;
- ¹⁰ nnalyo akanakuyûmva obone amâkugaya, nâwe wene oheze olukêngwa.
- ¹¹ Akanwa kalîke amango mînja, irehe lya masholo oku mbale y'amarhale.
- ¹² Ehigondo hy'amasholo n'enjuma y'amasholo gacire, kwo binali nka kanwa k'omurhimanya wakalihira okurhwiri kwayumva.
- ¹³ Omurhumwa mûmva, kw'ali omu masù g'owamurhumaga nka mishi maholo-maholo amango bâsârûla, garhuliriz'omurhima.
- ¹⁴ Omuntu ohâna omulagi arhâjirè, kw'ali nka bitù n'empûsi erhakulikîrwi na nkuba.
- ¹⁵ Oburhûza bunarhume omurhambo agômba, olulimi lw'omuntu murhûza lunabeze akavuha.
- ¹⁶ Erhi wankashânga obûci, onalye oyigurhe, ci kwone omanyè wankacîhakabo, wankanagogwa.
- ¹⁷ Orhahîraga okakômera enyumpa y'omulûngu, akanarhama obone mwamâshombana. ¹⁸ Omuntu ohambâra omwalungwe, buli buhiri, ngôrho, mwampî mwôji.
- ¹⁹ Okucîkubagira endyâlya olusiku luhanya, kunashube lino libolo, kugulu kwâhegera.
- ²⁰ Okuhogola ensirha n'emboho eri, kuba kubulagira enkalishi oku cibânde, kuyimbira omurhima guli burhe.
- ²¹ Omushombanyi wâwe erhi ankashalika, onamushalûle, erhi ankagwarhwa n'enyôrha, onamuhe anywe.
- ²² Kuli kuliinda amakala oku irhwe lyâge, Nyakasane akugalulira.
- ²³ Hali empûsi elerha enkuba, olulimi luba mwanzi nalwo lunalerhere omuntu oburhe.
- ²⁴ Aba omuntu ankabêra nyumpa nguma n'omukazi mudârhi, ankayubaka oku kanshòsho k'enyumpa.
- ²⁵ Omwanzi mwinja gwarhenga emahanga, kwo guli nka mishi aba mumiro gw'omuntu oli nyôrha.
- ²⁶ Omushinganyanya oyôbohire enkola-maligo, ye muguma n'iriba lilabarhanyè nisi erhi nshôko bahemwîre.
- ²⁷ Okulya obiki bunji kurhabâ kwinja, okurhehwa n'ehinwa by'oluhohòlolo nakwo kurhabâ kwinja.
- ²⁸ Olugo lw'omwerûlè, lulya lurhalikwo cògo, lwo lugumâ n'omuntu orhajira murhima.

Proverbs 25

- ¹ גַּם-אַלֶּה מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה אֲשֶׁר הֶעֱתִיקוּ אַנְשֵׁי חֶזְקִיָּה מֶלֶךְ-יְהוּדָה:
- ² כָּבֵד אֱלֹהִים הִסְתֵּר דָּבָר וּכְבֹד מַלְאִים חָקַר דָּבָר:
- ³ שְׁמַיִם לְרוּחַ וְאָרֶץ לְעֵמֶק וְלֵב מַלְאִים אֵין חָקַר:
- ⁴ הֲגֵוֹ סִיגִים מִכֶּסֶף וַיֵּצֵא לְצַרְף כָּלִי:
- ⁵ הֲגֵוֹ רֶשַׁע לִפְנֵי-מֶלֶךְ וְיָזֹן בְּצִדֵק כֶּסֶף:
- ⁶ אֶל-תִּתְהַדֵּר לִפְנֵי-מֶלֶךְ וּבִמְקוֹם גְּדֹלִים אֶל-תַּעֲמֹד:
- ⁷ כִּי טוֹב אֶמְרֶלְךָ עֲלֵה הִנֵּה מִהַשְׁפִּילְךָ לִפְנֵי נָדִיב אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ:
- ⁸ אֶל-תִּצָּא לִרֵב מִהָרָץ מִהַתְּעַשֶׂה בְּאֶחָרֶיךָ בְּהַכְלִים אֶתְךָ רַעַךְ:
- ⁹ רִיבְךָ רֵיב אֶת-רַעֲךָ וְסוּד אַחֵר אֶל-תִּגְלֹ:
- ¹⁰ פֶּן-יִסְפְּדֶךָ שִׁמְעֵ אֶת-בִּתְּךָ לֹא תִשׁוּב:
- ¹¹ תִּפְּחִי זֶהָב בְּמִשְׁכָּיוֹת כֶּסֶף דָּבָר דָּבָר עַל-אֶפְרָיִם:
- ¹² גִּזְמֵ זֶהָב וְחִלִּי-כֶתֶם מוֹכִיחַ חֹכֶם עַל-אֶזֶן שֹׁמְעֹת:
- ¹³ כַּצִּנֹּת-שֵׁלֶגָה בְּיוֹם קִצְרֵי צִיִּר גִּאֲמֹן לִשְׁלֹחִיו וְנִפְשׁ אֲדֹנָיו יִשָּׁיב:
- ¹⁴ נְשִׂימִים וְרוּחַ וְגֹשֶׁם אֵין אִישׁ מִתְהַלֵּל בְּמִתְתֵּן-שִׁקְרָ:
- ¹⁵ בְּאָרֶץ אֲפִים יִפְתָּה קִצְרֵי וְלִשׁוֹן רֹכֵה תִשְׁבֵּר-גֶּרֶם:
- ¹⁶ דָּבַשׁ מִצֵּאת אֶלֶל דִּבְרֵי פֶן-תִּשְׁבַּעְנוּ וְהִקְאֵתוּ:

17 הַקֶּר רָגַלְךָ מִבַּיִת רַעֲךָ פֶּן־יִשְׁבְּעוּךָ וְשָׁנְאֶךָ:
 18 מִפִּי וְחָרַב וְחָץ שָׁנְאָן אִישׁ עִנְיָה בְרַעְיָהוּ עַד שִׁקְרָה:
 19 שֵׁן רָעָה וְרָגַל מוֹעֵדֶת מִבְּטַח בּוֹגֵד בַּיּוֹם צָרָה:
 20 מִעֵדָה בְּגֵדוֹ בַּיּוֹם קָרָה חֲמִץ עַל־גִּתְּךָ וְשֵׁר בְּשָׂרִים עַל לִבְרָעֶ: פ
 21 אִם־רָעַב שָׁנְאֶךָ הֶאֱכַלְהוּ לָחֶם וְאִם־צָמָא הִשְׁקָהוּ מַיִם:
 22 כִּי גִסְלִים אַתָּה חַתָּה עַל־רַאשׁוֹ וְיִהְיֶה יִשְׁלֵם־לָךְ:
 23 רְיֹחַ צָפוֹן תִּחְוֹלַל גְּשָׁם וּפְנִיָּם נִזְעַמִּים לְשׁוֹן קִתְּרָה:
 24 טוֹב שִׁבְתָּ עַל־פִּנְת־גֶּג מֵאֲשַׁת מְדוּנִים וּבַיִת חֶבֶר:
 25 מַיִם קָרִים עַל־גִּפְשׁ עֵפֶה וְשִׁמוּעָה טוֹבָה מֵאֲרֵץ מִרְקָה:
 26 מַעַן גִּרְפֵּשׁ וּמְקוֹר מִשְׁחַת צְדִיק מֵט לִפְנֵי־רִשָּׁע:
 27 אֲלָל דָּבַשׁ הַרְבֹּת לֹא־טוֹב וְחֶקֶר כְּבוֹדָם כְּבוֹד:
 28 עֵר פְּרוּצָה אֵין חוֹמָה אִישׁ אֲשֶׁר אֵין מַעְצָר לְרוּחוֹ:

26

Obuhwinja burhabukwa

- 1 Oku ecânda cishuhwa n'enkuba y'olubula erhi nkuba kwone, kwo n'omusirhe ashuhwa n'olukengwa.
- 2 Kula akafûnzi kaburuduka, na kulira ehiremberembe hiheneka, kwo n'enfûlago y'obumâma egênda ciru.
- 3 Nka kula bayîkira eciterusi akarhi, n'ecihêsi omukoba kwo banabikira abahwinja emihini.
- 4 Orhahîra okadumiza omusirhe oku isirhc lyâge, wakanabâ akâge nâwe.
- 5 Omusirhe omushuze nk'oku isirhc lyâge linali, akâmanya mpu ali murhimanya.
- 6 Kubula-bula na kucîwa amaboko, okurhuma omuganda w'ecingolo-ngolo.
- 7 Entege z'ow'akagulu zirhajira nsimiko, zo nguma n'omugani omu kwanwa k'ecingolo-ngolo.
- 8 Kunanîriza ibuye oku mujaleti, okuha ecingolo-ngolo irenge.
- 9 Omugani omu kanwa k'ecingolo-ngolo, ihaji lya kashugi-shugi omu nfune z'omulalwe.
- 10 Omulwi wâlasha ngasi muntu wacigerera, ye muguma n'omuntu oziga akolerwa n'ecingolo-ngolo.
- 11 Kulira akabwa kashubirira ebishaliza, kwo n'omuhwinja naye ashubirira obuhwinja bwâge.
- 12 K'okola oshanzire omuntu ôcibwine burhimanya? Omusirhe ye mukulu hali ye.
- 13 Omwôlo erhi engoromora eri emuhanda, «entale eri emuhanda!»
- 14 Omwôlo kwo ahinduluka aha ncîngo, kula olumvi luhinduluka omu mulirango.
- 15 Omwôlo anazinde alikira okuboko oku cishânjo, okukuyêrekeza ekanwa kumurhamye.
- 16 Omwôlo kw'amanya mpu ye murhimanya olushine, walusha bantu nda bashuza n'obwirhônzi.
- 17 Okucihira omu lubanja lwa bene, kubâ kugwarha amarhwiri g'akabwa.
- 18 Kwo ali ak'omusirhe walasha omuherho gulikwo emyampi êkolire, gulikwo n'empiru n'olufù,
- 19 omuntu orheba owabo, abuliderha, erhi: «byâli bihinza!»
- 20 Cibula ca nshâli cizimya omuliro entambala nayo enahwe nka nta rukozo-wâkoza.
- 21 Omuntu mukunizi kw'azûsa akadali kulira, amakala gazûsa omuliro, kulira bahira enshâli oku cîko.
- 22 Ebinwa by'omuntu w'omwânzi bubâ bununîrizi, buyandagalira omu nda kuhika oku nyômvu.
- 23 Buhomo oku nyûngu y'ibûmba, ko kanwa k'omuntu oganira n'olubohôlolo, n'obwo omurhima gwâge guli mubi.
- 24 Oshombana ajira oku arhebana n'ebinwa, n'obwo omurhima gwâge guyubarhîre obulyâlya;
- 25 ciru akaderha n'obwonjo, orhamuyêmêraga, bulyala omu murhima gwâge muli bigalu-galu nda.
- 26 Enshômbo hali amango ecihundikira obulenga, omu ndêko mwo eciyêrekanira.
- 27 Ohûmba omwîna anagugwemwo, ohirika ibuye linamugalukekwo.
- 28 Olulimi lunywesi lushômba okuli, akanwa kashigiriza kushâba kashâba.

Proverbs 26

1 כְּשִׁלְגוֹ בְקִיץ וְכַמְטַר בְּקַיִר כֵּן לֹא־נֵאֻה לְכֹסִיל כְּבוֹד:
 2 כַּצִּפּוֹר לְנֹד כְּדָרְזוֹר לְעוֹף כֵּן קָלִילֵת חָנָם לֹא תִבָּא:
 3 שׁוֹט לֹסֹס מִתַּג לְחַמּוֹר וְשִׁבְט לְגֹו כְּסִילִים:
 4 אֶל־תַּעַן כְּסִיל כְּאוֹלֵתוֹ פֶּן־תִּשְׁוֶה־לוֹ גַּם־אַתָּה:
 5 עִנְיָה כְּסִיל כְּאוֹלֵתוֹ פֶּן־יְהִי־הֵךְ בְּעֵינָיו:
 6 מִקְצָה רְגְלִים חֲמָס שְׂתֵה שְׁלֵחַ דְּבָרִים בְּיַד־כְּסִיל:
 7 דְּלִיּוֹ שְׂקִים מִפֶּסֶח וּמִשָּׁל בְּפִי כְּסִילִים:

8 כְּצִלּוֹ אֲבָן בְּמִרְגָּמָה כִּן-נֹתֵן לְכֹסִיל קְבוּדָה:
 9 חוֹם עָלָה בְּיַד-שָׁזוֹר אִמְשָׁל בְּפִי כֹסִילִים:
 10 רֵב מְחֹלְלֵ-לֵל וְשֹׁכֵר כְּסִיל וְשֹׁכֵר עֲבָרִים:
 11 כְּקֶלֶב שָׁב עַל-קֶאֱוֹ כְּסִיל שׁוֹנֵה בְּאֵזְלָתוֹ:
 12 רֵאִית אִישׁ חֲכָם בְּעִינָיו תִּקְוָה לְכֹסִיל מִמֶּנּוּ:
 13 אָמַר עֲצַל שָׁחַל בְּדֶרֶךְ אֲרִי בֵּין הַרְחָבוֹת:
 14 הִדְלֹת תִּסּוֹב עַל-צִירָה וְעֲצַל עַל-מִטָּתוֹ:
 15 טָמֵן עֲצַל יָדוֹ בַּצִּלְחַת נִלְאָה לְהַשִּׁיבָה אֶל-פִּיו:
 16 חֲכָם עֲצַל בְּעִינָיו מִשְׁבַּעַה מְשִׁיבֵי טַעַם:
 17 מִחֲזִיק בְּאֲזְנֵי-קֶלֶב עֹבֵר מִתְעַבֵּר עַל-רִיב לֹא-לוֹ:
 18 כִּמְתֹלְהֵלֶה הִיָּרָה זִקִּים חֲצִים וּמָוֶת:
 19 כִּן-אִישׁ רָמָה אֶת-רַעְוָהוּ וְאָמַר הֲלֹא-מִשְׁתַּק אֲנִי:
 20 בְּאֶפֶס עֲצִים תִּכְבֶּה-אֵשׁ וּבְאֵין נֶרְגָן יִשְׁתַּק מְדֹן:
 21 פֶּתֶם לְגִחְלִים וְעֲצִים לְאֵשׁ וְאִישׁ מְדוֹנִים לְחִרְרֵ-רִיב: פ
 22 דַּבְּרִי גִרְגָן כִּמְתֹלְהֵמִים אֲהִם יִרְדּוּ חֲדָרֵי-בָטָן:
 23 יִסְפָּף סִיגִים מִצִּפּוֹה עַל-תִּרְשׁ שְׁפֹתֵים דִּלְקִים וְלִב-רַע:
 24 בְּשֹׁפְתוֹ יִנְכַר שׁוֹנֵא וּבְקֶרְבוֹ יִשִּׁית מִרְמָה:
 25 כִּי-יִחַן קוֹלוֹ אֶל-תְּאֲמֹן-בּוֹ כִּי שָׁבַע תוֹעֲבוֹת בִּלְבָב:
 26 תִּכְסֶּה שָׁנְאָה בְּמִשְׁאֹן תִּגְלֶה רַעְתּוֹ בְּקֶהֶל:
 27 כִּרְהֵ-שָׁחַת בָּהּ יִפֹּל וְגִלְלֵ אֲבָן אֲלָיו תִּשׁוֹב:
 28 לְשׁוֹן-שֹׁקֵר יִשְׁנֵא דַגְּיוֹ וְיִפֶּה חֵלֶק יַעֲשֶׂה מִדְּחָה:

27

- 1 Orhacikubagiraga omulegerege gw'irhondo, bulya orhamanyiri bici byarhenga mw'ogu gw'ene.
- 2 Wundi wâkukûnga ci arhali kanwa kâwe wene, muntu wârhenga kuli ci arhali wene.
- 3 Ibuye lizidoha n'omushenyi kwo na kwo, ci omûngo omusirhe alerhera omuntu gucilushire.
- 4 Omutula gubâ muminya, n'obukali gubâ muhûsi, omûngo gw'owamânyagwa gwohe ndi wankagulîndira?
- 5 Aha wankasîmwa n'orhaderha, wankakalihirwa n'owakubwîrira.
- 6 Omwîra anakulubira obone n'oku alubire, ci omwânzi anakuhôbera erhi anakuhigîre.
- 7 Mumiro guyigusire anagalule obûci, mumiro gushalisire ananunirwe n'ebilulu.
- 8 Omuntu ogenda-genda ahike kulî n'ecihugo àburhagwamwo, kwo ali nka akanyunyi kayâbukira kuli n'olwogo lwako.
- 9 Amavurha gabaya bwinja kushagalusa gashagalusa omurhima, nakwo okujira omwîra nkana kunabômbeze omurhima.
- 10 Orhahîra okalekêrera omwîra wâwe nisi erhi omwîra wa sho, orhahîra okaja aha mwa bene winyu olusiku oli burhe. Mwîra oli hofi, ye mukulu hali mucu wa muntu oli kuli.
- 11 Mwana wâni, hinduka murhimanya lyo oshagalusa omurhima gwâni, lyo mmanya oku nashuza ngasi abangayisize.
- 12 Omwenge akabona obuhanya anacîfulike, omuhwinja yehe mpu abugeraho aciyandulire!
- 13 Omunyâge ecirôndo, bulyala acihânyire ncungulâ oku w'ihanga, na kuli oyu orhamanyiri omuhûnekwoye ecikinja.
- 14 Omuntu wagisha owabo n'izu linene sêzi-sêzi^d, abandi banamugânjire omu balozi!
- 15 Omukazi w'embaka ye muguma na kula obona emirhônny, era mirhônny ehona oku nyumpa burhahusa olusiku lw'omudûmbi.
- 16 Ogwerhe owa bene oyo erhi mpûsi agwerhe, n'okuboko kwâge kulyo mavurha kufumbasire.
- 17 Cûma cirhyaza ecûma, muntu oyengehya owabo.
- 18 Olanga emizeti ye nayirya amalehe. olanga nnawabo ye naja irenge.
- 19 Kulira obusu burhashusha bwabo, kwo n'emirhima y'abantu erhashushana.
- 20 Wa-nyênga na Wa-kuzimu, abo bombi barhîgurha. kwo n'amasû gw'omuntu garhîgurha.
- 21 Hali ecibeye c'amarhale hali n'eca amasholo: Omuntu yene okwanine ayirukire ayumva ebinwa by'okulimîrhiza.
- 22 Omusirhe ciru wankamushakulira omu cishakulo; isirhe lyâge lirhankamurhengakwo.
- 23 Omanyebintu byâwe bwinja, abusò bwâwe obushîbirire;

^d27.14 Abayahudi bâli hanzibwe okulamusanya n'omuntu arhacijira omusengero gw'esêzi: sinza Ebibliya y'e Yeruzalemu.

- ²⁴ bulyala obugale burhabâ bw'ensiku n'amango. obuhirhi burhasigirwa iburha n'erindi.
²⁵ Oba wamâkolôla, n'oburheme bwamavûnda. wamânasingula ebyasi by'oku ntondo,
²⁶ obe n'abana-buzi ly'obona eci wâyambala, obe na bihebe nka binga wakatwamwo olubanja lwamashwa gâwe;
²⁷ obe na marha manji ga mpene, bibe bijumbu kuli we, oku ba aha mwâwe na kuli bambali-kazi bâwe.

Proverbs 27

- ¹ אֶל־תִּתְהַלֵּל בְּיוֹם מָחָר כִּי לֹא־תִדְעַ מַה־יִלְד יוֹם:
² יִהְיֶה זֶר וְלֹא־פִיךָ נִכְרִי וְאֶל־שִׁפְתֶיךָ:
³ כְּבָד־אָבִן וְנֹטֵל הַחֹזֶל וְכַעַס אֲוִיל כְּכַד מִשְׁנִיָּהֶם:
⁴ אֲכַזְרִיּוֹת חֲמָה וְשִׁטְף אָף וּמִי יַעֲמֵד לִפְנֵי קִנְיָהּ:
⁵ טוֹבָה תוֹכַחַת מִגְלָה מֵאֲהַבָּה מִסְתַּרְתּוֹ:
⁶ גִּאֲמָנִים פִּצְעֵי אוֹהֵב וְנִעְתָרוֹת נִשְׁקוֹת שׂוֹנֵא:
⁷ גִּפְשׁ שְׁבַעַה תְּבוּס גִּפְת וְגִפְשׁ רָעָה כְּל־מֵר מִתּוֹק:
⁸ כִּצְפוֹר נוֹדְדֵת מִן־קִנְיָהּ כִּן־אִישׁ נוֹדֵד מִמִּקְוָמוֹ:
⁹ שִׁמֹן וְקִטְרֵת יִשְׁמַח־לֵב וּמִתֵּק רֵעֵהוּ מֵעֲצַת־גִּפְשׁ:
¹⁰ רָעַף וְרַעַה אֲבִיךָ אֶל־תַּעֲזֹב וּבֵית אֲחִיךָ אֶל־תִּבּוֹא בְּיוֹם אֵיךָ טוֹב שְׂכָן קָרוֹב מֵאֵחַ רְחוֹק:
¹¹ חֶכֶם בְּנִי וְשִׁמַּח לְבִי וְאִשְׁיֵבָה חֶרְפִי דְבָר:
¹² עָרוֹם רָאָה רַעַה נֹסֵתֵר פְּתָאִים עֲבָרוּ נִעְנָשׁוּ:
¹³ קַח־בְּגָדוֹ כִּי־עָרַב זֶר וּבְעֵד נִכְרִיָּה חֲבָלָהוּ:
¹⁴ מִבְּרָךְ רַעֲהוּ בְּקוֹל גְּדוֹל בְּכֶקֶר הַשִּׁכִּים קֶלְלָה תִחֲשֹׁב לוֹ:
¹⁵ דִּלְךָ טוֹרֵד בְּיוֹם סִגְרִיר וְאִשְׁתׁ מְדוֹנִים נִשְׁתַּהוּ:
¹⁶ צַפְנִיָּה צִפְנ־רוּחַ וְשִׁמֹן יִמְיָנוּ יִקְרָא:
¹⁷ בְּרָזַל בְּבִרְזֵל יִסַּד וְאִישׁ יִסַּד פְּנֵי־רַעְהוּ:
¹⁸ נֶצֶר תִּאֲנֶה יֵאָכֵל פְּרִיָּה וְשִׁמֵר אֲדָנָיו יִכְבֵּד:
¹⁹ גְּמִים הַפְּנִים לַפְּנִים כִּן לִב־הָאָדָם לָאָדָם:
²⁰ שִׂאֹזֶל וְאַבְדָּה לֹא תִשְׁבַּעְנָה וְעֵינֵי הָאָדָם לֹא תִשְׁבַּעְנָה:
²¹ מִצְרָף לַפֶּסֶף וְכוֹר לְזָהָב וְאִישׁ לִפִּי מִהֲלָלוֹ:
²² אִם תִּכְתּוֹשׁ־אֶת־הָאֵוִיל בְּמִכְתָּשׁ בְּתוֹךְ הַרִיפּוֹת בְּעֵלֵי לֹא־תִסּוֹר מֵעֲלִיו אֲוִלָתוֹ: פ
²³ יָדַע תִּדְעַ פְּנֵי צֹאנֶךָ שִׁית לְבָבְךָ לַעֲדָרִים:
²⁴ כִּי לֹא לַעֲוֹלָם חֶסֶן וְאִם־יָזַר לְדוֹר דוֹר:
²⁵ גָּלָה חֲצִיר וְנִרְאָה־דָשָׁא וְנֶאֱסָפוּ עֲשׂוֹת הָרִים:
²⁶ כְּבִשִׁים לְלִבּוֹשֶׁךָ וּמְחִיר שִׁדָּה עֲתוּדִים:
²⁷ וְדִי חֵלֵב עֲזִים לְלַחֲמֶךָ לְלַחֵם בֵּיתְךָ וְחַיִּים לְנַעֲרוֹתֶיךָ:

28

- ¹ Omuminya anayâke na ntaye omulibisirekwo; omushinganyanya yehe kwo abâ adekerire nka mwana wa ntale.
² Bubi bwa ba-ciri-misi butula entamhala, omurhimanya ayifûnge.
³ Omuminya wâlibuza omuhanya, ye muguma n'enkuba yâshereza emyaka, olônze eciribwa, ocibule!
⁴ Omuntu okulekerera irhegeko: kuyinjibana enkola-maligo, ci omuntu oshimba irhegeko, arhabona oku nkola-maligo.
⁵ Enkola-maligo zirhumva hishinganine, abalonza Nyakasane bohe byoshi bayumva.
⁶ Owabâ ali mukenyi nka anali mudahemuka, ye mukulu oku muntu w'enjira z'ebinzongo-nzongo ciru akabâ mugale.
⁷ Oshimba irhegeko ye mwana mwenge, okômera enkonola-masû anabonese bene ishe nshonyi.
⁸ Omuntu ogala n'eby'obungûnganya n'oyungukira oku bandi, analundikire abâyishibigabira abakenyi.
⁹ Omuntu ocifuka amarhwiri mpu bankanamukengêza amarhegeko omusengero gwâge gurhahika.
¹⁰ Omuntu ohabulira obushinganyanya omu njira mbi, arhakabula bugwa omu mwina ahûmbaga yene.
¹¹ Omugale kwo aderha mpu ali murhimanya, n'obwo omugûnda w'amakengu anamuyenje anamugwase.
¹² Abashinganyanya bakayaza ntaye orhasima, endyâlya zikaja eruhy abagula banayôngoloke muguma-muguma.
¹³ Omuntu ofulika amabi gâge kuyabirwa anayabirwa, ci omuntu ocîshobeka akanagaleka kubabaliirwa anababaliirwa,

- ¹⁴ Iragi lyâge omuntu oyôrha akomekire, ci kwone omuntu w'omurhima muzibu nk'ibuyc, kuhanyagala anahanyagala.
- ¹⁵ Kw'ali nka ntale yalûmba, nka ciryaniy ciri ishali, omuntu obihira olubaga.
- ¹⁶ Omuluzi akabula bwâge bwenge ly'anyagana, oshômba eby'obuhagwe ye rihya ensiku.
- ¹⁷ Oyu balibirhakwo mpu ayîsire omuntu, ânalinde ahika aha nshinda erhi kuyâka ayâka, orhahîra okamuhumakwo.
- ¹⁸ Omuntu ojira obwôrhere bushinganine ârhakabâ kurhi, ci omuntu odûngira eyi n'eyi: arhabula olunda arhogîre!
- ¹⁹ Omuntu ohinga ishwa lyâge ye nabona ecijumbu ayikula, n'olibirha oku mpûsi ye yîgurha ecizômbô.
- ²⁰ Orhabêsha ye banabûmba mugisho, olonza okugala duba arhabula butumula.
- ²¹ Kurhaba kwinja okujira akanânâ, ci kwone ehihimbi hy'ecijumbu hinarhume omuntu alyâlyanya.
- ²² Owa amâgene anabishwire, ahabe oku olusiku lw'ecizômbô luciri nyuma.
- ²³ Okalihira omuntu anazinde erhi arhona, kulusha ow'akalimi kalimîrhiza.
- ²⁴ Ozimba ishe na nnina mpu «cirhali câha» erhi alingiyinjibana ebishambo.
- ²⁵ Mwonganwa otula entambala, oyêgemera Nyakasane arhakabona itâka.
- ²⁶ Ocikubagira obwenge bwâge yenene erhi muhwinja, omuntu ogenda acîrhônzire arhabâ kurhi.
- ²⁷ Omuntu oha abakenyi arhashalika, ci kwone ogenda azibire erhi mujâcire.
- ²⁸ Endyâlya zikayimuka, abantu banacîfulike ci kwone zikaherêrekerera, abashinganyanya banaluge.

Proverbs 28

- ¹ גַּס וְאִין־רֹדֵף רָשָׁע וְצַדִּיקִים כִּכְפִיר יִבְטֹחַ:
- ² בְּפֶשַׁע אַרְץ רָבִים שָׁרִיהַ וּבְאֲדָם מִבֵּין אֲדַע כֵּן יִאָרֶה:
- ³ גָּבַר רֶשַׁע וְעִשְׂקָה דְלִים מִטֵּר סֹחֵף וְאִין לֶחֶם:
- ⁴ עֲזָבִי תוֹרָה יְהַלְלוּ רָשָׁע וְשִׁמְרֵי תוֹרָה יִתְגַּרוּ בָּם:
- ⁵ אֲנָשֵׁי־רָע לֹא־יִבְיִנוּ מִשְׁפָּט וּמִבְקֹשֵׁי יְהוָה יִבְיִנוּ כָּל:
- ⁶ טוֹב־רֶשַׁע הוֹלֵךְ בְּתַמּוֹ מַעֲקֹשׁ דְּרָכָיו וְהוּא עֹשֵׂי־:
- ⁷ נֹצֵר תוֹרָה בֵּן מִבֵּין וְרָעָה זֹולֵלִים יִכְלִים אָבִיו:
- ⁸ מִרְבֵּה הוֹנוֹ בְּגִשְׁף וּבְתַרְבִּית לְחוֹנֵן דְלִים יִקְבְּצֵנוּ:
- ⁹ מִסֵּי־רָע אֲזָנוּ מִשְׁמַע תוֹרָה גַּם־תִּפְלֹתָו תוֹעֵבָה:
- ¹⁰ מִשְׁגָּה יִשְׂרָיִם בְּדַרְךָ רָע בְּשִׁחֻתוֹ הוּא־יִפֹּל וְתַמִּימִים יִנְחֹלוּ־טוֹב:
- ¹¹ חֶכֶם בְּעֵינָיו אִישׁ עֹשֵׂי־וְדַל מִבֵּין יִחְקֹרְנוּ:
- ¹² בְּעֹלֵץ צַדִּיקִים רַבָּה תִּפְאָרְתוֹ וּבָקוּם יִשְׁעִים יִחַפֵּשׂ אָדָם:
- ¹³ מִכְסֵה פֶשַׁעֵיו לֹא יִצְלִחַ וּמִוֹדָה וְעֲזָב יִרְחָם:
- ¹⁴ אֲשֶׁר־יִאֲדָם מִפְּחַד תַּמִּיד וּמִקְשָׁה לֵבּוֹ יִפֹּל בְּרָעָה:
- ¹⁵ אֲרִי־גֵהֶם וְדָב שׁוֹקֵק מִשָּׁל רָשָׁע עַל עַם־דָּל:
- ¹⁶ נִגִּיד חֶסֶד תְּבוֹנוֹת וְרַב מַעֲשָׂקוֹת שִׁנְאֵי כִצַּע יִאָרֶה יְמִים:
- ¹⁷ אָדָם עֹשֵׂה בְדַם־גֹּפֶשׁ עַד־כּוֹר לִנְסֵי אֶל־יִתְמָכוּ־בוֹ:
- ¹⁸ הוֹלֵךְ תַּמִּים יוֹשֵׁעַ וְנִעְקָשׁ דְּרָכָיו יִפֹּל בְּאֲחַת:
- ¹⁹ עֶבֶד אָדָם יִשְׁבַּע־לֶחֶם וּמְרֹדֵף רִלְקִים יִשְׁבַּע־רִישׁ:
- ²⁰ אִישׁ אֲמוּנוֹת רַב־בְּרָכוֹת וְאֵץ לְהַעֲשִׂי־רֵא יִנְקָה:
- ²¹ הַכֹּר־פְּנִים לֹא־טוֹב וְעַל־פֶּת־לֶחֶם יִפְשַׁע־גָּבַר:
- ²² נִבְהַל לְהוֹן אִישׁ גַּע עֵין וְלֹא־יִדַּע כִּי־חֶסֶד יִבְאֵנוּ:
- ²³ מוֹכִיחַ אָדָם אַחֲרֵי חַן יִמְצָא מִמַּחְלִיק לְשׁוֹן:
- ²⁴ גוֹזְלוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ וְאִמְרֵי אֵין־פֶּשַׁע חֶבֶר הוּא לֹאִישׁ מִשְׁחִית:
- ²⁵ רַחֲב־גֹּפֶשׁ יִגְרָה מְדוֹן וּבוֹטֵחַ עַל־יְהוָה יִדָּשֵׁן:
- ²⁶ בוֹטֵחַ בְּלִבּוֹ הוּא כְּסִיל וְהוֹלֵךְ בְּחִכְמָה הוּא יִמְלֹט:
- ²⁷ נוֹתֵן לְרֶשַׁע אֵין מַחְסוֹר וּמַעֲלִים עֵינָיו רַב־מַאֲרוֹת:
- ²⁸ בָּקוּם רָשָׁעִים יִסְתֵּר אָדָם וּבְאֲבָדָם יִרְבוּ צַדִּיקִים:

29

- ¹ Omuntu oyumva bamukalihira acikenyegule, kukenyuka anakenyuka burhalûnga.
- ² Nka barhimanya barhegeka, olugaga lunayumve lusîmire, nka ndyâlya ziri oku ntebe, olubaga kulaka lulaka.
- ³ Omuntu orhonya oburhimanya ye simîsa ishe, orhonya abakazi b'ebishungu, kusherêza anasherêza e birugu byâge.

- ⁴ Bushinganyanya mwâmi ayôlolosamwo ecihugo, ow'obuhagwe yehe kusherêza acisherêza.
- ⁵ Olimîrhiza owundi, erhi murhego mulabarhe amufulisire.
- ⁶ Endyâlya enalambagire erhi enali ntege, omushinganyanya yehe âgenda ashagalusire.
- ⁷ Omushinganyanya anakaziyumva olubanja lw'abakenyi, endyâlya erhishi-luyumvirhiza.
- ⁸ Abagambanyi banayôce ekà, ci abagula bohe aha bali kufûnga bafûnga entambala. ⁹ Omugula wajisa omusirhe kadali, anakaliha erhi ashese ci erhi anayâzire.
- ¹⁰ Ebishungu birhabona oku mushinganyanya, abashinganyanya bôhe kugendêrera bagendêrera obuzîne bwâge.
- ¹¹ Muhwinja oziga omutula gwamurhaluka^e, omurhimanya yêhe anagurhûlirize.
- ¹² Omurhambo okâyumvirhiza ngasi binwa bya bunywesi, abambali boshi oku banali barhabonekemwo orhali mubi.
- ¹³ Omugûnda n'omugale babuganine muli oku: bombi Nyakasane obamolekera mûshi.
- ¹⁴ Omwâmi otwira abagûnda olubanja n'abushinganyanya. entebe yâge kusera yânayôrhe esêra.
- ¹⁵ Okushûrhwa n'okukalihirwa binahe omuntu oburhimanya omwana balekêrera ye bonesa nnina nshonyi.
- ¹⁶ Nka nkola-maligo ziri oku ntebe ly'obubi buluga, ci kwone abashinganyanya banayishibona oku zahunguluka.
- ¹⁷ Okazihanûla mugala wâwe, wâbona oku acikushagalusa, anarhume omurhima gwâwe gwarhimûkwa.
- ¹⁸ Nka nta mulêbi, olubaga lunabe nka kulya balunika, yêhe w'iragi omuntu oshimba irhegeko.
- ¹⁹ Omujà arhadundwa na binwa, anabe abiyumvirhe arhânabishimbè.
- ²⁰ K'obwine ola muntu ohamira oku binwa? omusirhe ye mukulu hali ye.
- ²¹ Orhogoza omujà ociri murho, erhi akula anamukulire.
- ²² Omuntu oluba duba ntambala atula; n'omukali arhahwa arhâlogorha!
- ²³ Okugayana kunarhume omuntu ashuba nyamakobwa, n'omuntu acirhohya ye naja irenge.
- ²⁴ Kunali kulukira haguma n'ecishambo, na kucîhanyagaza, okuyumva bakûngulira oyu burhalikwo, okanahulika.
- ²⁵ Oyôboha abantu arhimangigwa omu murhego, ocîkubagira Nyakasane agwerhe ah'agwerhe.
- ²⁶ Banji balwira okurhona emunda omurhambo ali, ci kwone Nyakasane yene ohà omuntu olubanja.
- ²⁷ Abashinganyanya barhakwirirwa nkola-maligo, n'enkola-maligo erhabona oku muntu mushinganyanya.

Proverbs 29

- ¹ אִישׁ תְּוֹכַחֹת מִקְּשֵׁה-עֲרָף פֶּתַע אֲשֶׁבֶר וְאִין מִרְפָּא:
- ² בְּרִבּוֹת צְדִיקִים יִשְׂמַח הָעָם וּבִמְשָׁל רָשָׁע יִאֲנָח עָם:
- ³ אִישׁ-אֶהָב חֶכְמָה יִשְׂמַח אֲבִיו וְרַעֲהוּ זִוּנוֹת יִאֲבֹד-הוֹן:
- ⁴ מֶלֶךְ בְּמִשְׁפֹּט יַעֲמִיד אֲרָץ וְאִישׁ תְּרוּמוֹת יִהְרֹסָנָה:
- ⁵ גָּבֵר מִחֲלִיק עַל-רַעֲהוּ רָשָׁת פּוֹרֵשׁ עַל-פְּעֻמּוֹ:
- ⁶ בְּרָשָׁע אִישׁ רָע מוֹקֵשׁ אֲצִדִיק יָרוּן וְשֹׂמֵחַ:
- ⁷ יָדַע צְדִיק דָּיִן דְּלִים רָשָׁע לֹא-יָבִין דַּעַת:
- ⁸ אֲנָשִׁי לְצֹן יִפְיחוּ קִרְיָה לְחֻכְמִים יִשְׂיבוּ אָף:
- ⁹ אִישׁ-חֶלֶם גִּשְׁפֹּט אֶת-אִישׁ אֲוִיל וְרָגַז אִשְׁחָק וְאִין גְּחַת:
- ¹⁰ אֲנָשִׁי דָמִים יִשְׁנְאוּ-תָם וְיִשְׂרִים יִבְקֹשׁוּ נַפְשׁוֹ:
- ¹¹ כָּל-רוּחוֹ יוֹצִיא כֶסֶל לְחֶלֶם בְּאַחֲזֹר יִשְׁבְּחָנָה:
- ¹² מִשָּׁל מִקְּשִׁיב עַל-דְּבַר-שֹׁקֵר כָּל-מִשְׁרָתוֹ רָשָׁעִים:
- ¹³ רָשׁ וְאִישׁ תִּכְכִּים נִפְגְּשׁוּ מְאִיר-עֵינָיו שְׂבִיחָם יִהְיֶה:
- ¹⁴ מֶלֶךְ שׁוֹפֵט בְּאַמְת דְּלִים כֶּסֶף לְעַד יָכוֹן:
- ¹⁵ שֹׁבֵט וְתוֹכַחַת יִתֵּן חֶכְמָה וְנָעַר מִשְׁלַח מִכִּישׁ אָמוֹ:
- ¹⁶ בְּרִבּוֹת רָשָׁעִים יִרְבֶּה-פֶּשַׁע אֲצִדִיקִים בְּמִפְלְתָם יִרְאוּ:
- ¹⁷ יִסֵּר בְּנֵה וַיִּנְחַר וַיִּתֵּן מַעֲדָנִים לְנִפְשׁוֹ: פ
- ¹⁸ בְּאִין רָזוֹן יִפְרַע עָם וְשֹׁמֵר תּוֹרָה אֲשָׁרָהוּ:
- ¹⁹ בְּדַבְרִים לֹא-יִסֵּר עֲבָד כִּי-יָבִין וְאִין מַעֲנָה:
- ²⁰ חֲזִית אִישׁ אָץ בְּדַבְרָיו תִּקְוָה לְכֶסֶל מִמֶּנּוּ:

^e29.11 Omutula gunarhaluke omuntu, nka kula amamvu gazônga omuntu. Kwo n'oburhe nabo bunaderheza omuntu ebigalu-galu.

מִפְּנֵי מַנְעַר עֲבָדוֹ אִחֲרֵיתוֹ יְהִי מְנוּן: ²¹
 אִישׁ־אֶף יִגְרֶה מְדוֹן וְבַעַל חֵמָה רַב־פָּשַׁע: ²²
 גִּאֲוֹת אָדָם תִּשְׁפִּילְנָו וְשֹׁפֵל־דָּוִם יִתְמַךְ כְּבֹד: ²³
 חֹזֶק עַם־גָּב שׁוֹנֵא נִפְשׁוֹ אֱלֹהִים לֹא יִגִּיד: ²⁴
 חֲרָדַת אָדָם יִתֵּן מוֹקֵשׁ וּבֹטֵחַ בִּיהִנֶּה יִשְׁגָּב: ²⁵
 רַבִּים מְבַקְשִׁים פְּנֵי־מוֹשֶׁל אֲמִיהֶנָּה מִשְׁפַּט־אִישׁ: ²⁶
 תוֹעֵבַת צְדִיקִים אִישׁ עֹלֵל וְתוֹעֵבַת רָשָׁע יִשְׂרָדְרָךְ: ²⁷ פ

30

VI. Ebinwa bya Aguri

¹ Ebinwa bya Aguri, mwene Yâkehe w'è Masi.
 Alaga ebinwa oyo muntu^f àrhumiraga Itiyeli, kuli Itiyeli bona Ukala.
² Nta muhwinja akâni omu bantu, ntajira makengu ga muntu,
³ Oburhimanya ntabuyigaga, n'obumanye bw'abimâna⁹
⁴ Ndi okola osôkîre emalunga anabuligaluka?
 ndi okola ofûmbasire empûsi omu nfune zâge?
 ndi okola obohire amîshi omu cirôndo câge?
 ndi wâtwaga embibi z'igulu zoshi? K'oyishi izîno lyâge?
 K'oyishi izîno ly'omugala?
⁵ Ngasi luderho lwa Nyamuzinda lubâ lucesibwe n'omuliro;
 abâ mpenzi y'oyegemire muli ye.
⁶ Akanwa kâge orhahîra okakahebakwo akândi,
 wankanatumula bakujire munywesi.

Omusengero

⁷ Bibirhi nkusêngîre, orhabinyimaga, obinshobôze ntacifâ:
⁸ Oncînge oku bunywesi n'oku bulênzi,
 orhampâga bukenyi orhampâga na bugale,
 ci ondeke nani ndye oku mugati^h.
⁹ Kuderha nti nakayigurha obone namâkuhaba,
 obone nkola naderha nti: Nyamuzinda ye ndi oyo!
 nisi erhi nshalike obone nkola nazimba,
 obone namahemukira izîno lya Nyamubâho.
¹⁰ Orhahîraga okashobeka omujâ emunda nnabamwabo ali,
 ankanakuhehêrera ohanyagale.

VII. Emigani erimwo emibalè

Enyumpa mbi ziri inni, n'ebirhayumvikana ho biri

¹¹ Hali obûko, oku bàjacira ishe, kwo na nnina barhamukênziri.
¹² Hali obûko bumanya mpu buli bwa bêru-kwêru, n'obwo izinga lyabo libananîrekwo.
¹³ Hali obûko bulolera abandi oku cikanyi, n'ebisike biyunjwire kagayo.
¹⁴ Hali obûko bujira engôrho mpu mîno, n'orhwere mpu myangânga,
 rhwo bashanyangulamwo abagûnda,
 babarhenze hano igulu, banasigise abakenyi ababo bantu.

Hali binni birhîgurha

¹⁵ Omushûndwe gujira banyere babirhi: bo ba lêrha! lêrha!

^f30.1 30, 1: Ebinwa by'ecihabraniya biri aha, abalenga barhabiyûmva kuguma boshi.

⁹30.3 30, 3: Kwo kuderha obumanye omwimâna yene ayigîriza. Bukenge burhumire bamuderha nka hanji. ntabuyishi.

^h30.8 Omu Vulgata: «casinga ompe eci nalya»,

Hali bisharhu birhîgurha na binni birhaderha mpu: «lekaga»!

¹⁶ Okuzimu, endâ y'engûmba, idaho lirhigurha mîshi,
n'omuliro gurhaderha mpu: lekaga!

¹⁷ Amasû omuntu akengulamwo ishe, âgagayira nnina wa muntu obugikulu,
bihûngu by'oku lwishi byâgarhulè, bigukuma byâgashege!

¹⁸ Hali bisharhu nyumva bintalusire, na binni ntishi:

¹⁹ enjira ya lubaka emalunga,
enjira y'enjoka oku mbyâ,
enjira y'obwarho omu karhi k'enyanya,
enjira y'omulume omu mwanahyâ¹,

²⁰ Enjira y'omukazi w'ecishûngu yoshi eyo:
anaba amâlya ahôrhole nakanwa, erhi:
«nta bubi nâjizire».

²¹ Hali bisharhu bigeza igulu mw'omusisi: na binni birhalindwa:

²² omujâ wamâhinduka mwâmi,
n'omusirhe wamagala,
²³ Omunyere bâkazagibênga wamâheruka,
n'omuja-nyere wamâyîmûla nn'omu-mwabo!

Ebinyinyi nabyo hiba binni

²⁴ Hano igulu habâ binyinyi binni: cikwone barhimanya omu barhimanya.

²⁵ Obunyegere, lubâ lubaga lwa butya-butya, ci kwone buyishi oku bahaka enguli canda.

²⁶ Ebishegeshe, ebâ ngabo ya mbula-misi, ci kwone biyishiyûbaka omu mabâle.

²⁷ Enzige, zirhajira murhambo, ci kwone bwinja zihinda.

²⁸ Omusherebera, nfunè egugwarha, cikwone omu bwâmi guyâlukiza¹.

Abayishikânânda

²⁹ Hali basharhu bayishicûka, na banni bayishikânânda.

³⁰ Wa-ntale, ntwâli omu by'erubala, arhayôboha bici!

³¹ Nyaluhazè wakânânda omu karhi k'engoko,
n'ecihebe cayâbula obuso,
na mwâmi omu ngabo yâge.

³² Erhi wankahabuka okakaliha, n'erhi wakabâ wâcijire emurhima,
onahire enfune oku kanwa!

³³ Bulyala, amarha, omuntu akagatûnda, ganarhengemwo amakâfè;
izulu, omuntu akalisinaga bwenêne, linarhengemwo omuko,
n'oburhe, okubunanîriza kunarhengemwo entambala.

Proverbs 30

דבריו אגור בן-יִקֵּה הַמְּשֵׂא נֶאֱמַר הַגִּבּוֹר לְאִיתֵי־אֵל לְאִיתֵי־אֵל וְאָכַל:¹

כִּי בָעַר אֲנֹכִי מֵאִישׁ וְלֹא-בִינַת אָדָם לִי:²

וְלֹא-לְמַדְתִּי חִכְמָה וְדַעַת קִדְשִׁים אֲדַע:³

מִי עָלֶה-שְׁמַיִם וְיֵרֵד מִי אֶסְפֶּה-רוּחַ בְּחַפְזוֹ מִי צָרַר-מַיִם בְּשִׁמְלֵה מִי הִקְיִים כָּל-אֶפְסוּי-אָרֶץ⁴

מִה-שָׁמַיִם וּמִה-שָׁם-בָּנוּ כִּי תִדְעַ:

כָּל-אֲמֹרֹת אֶלֹהִים צְרוּפָה מִגֵּן הוּא לְחֹסִים בּוֹ:⁵

אֶל-תְּוֹסֵף עַל-דְּבָרָיו פְּרִי-יֹכִים בְּךָ וְנִכְזַבְתָּ:⁶

שֵׁתִים שְׁאֵלְתִי מֵאֵתֶּךָ אֶל-תִּמְנַע מִמֶּנִּי בְּטָרֶם אֲמוֹת:⁷

שְׂוֹאוֹ וְדַבְרֵי-כֶזֶב הִרְחִק מִמֶּנִּי רָאשׁ וְעֹשֶׂר אֶל-תִּתֵּן-לִי הִטְרִיפוּנִי לְחֵם חֶקִי:⁸

כִּן אֲשַׁבְּעוּ וְכַחֲשִׁיתִי וְאִמַּרְתִּי מִי יִהְיֶה וְכִן-אֲנַרְשׁ וְגִבַּרְתִּי וְתִפְשִׁיתִי שֵׁם אֱלֹהִי:⁹

^{30.19} Omu mwana-hya: mukazi wa muhya, arhali kuhaba obulyo hw'okumuhima, ci ihwe ly'ukuba izimi n'okuburha!

^{30.28} Nka kula baderha eno mwirhu Bushi, mpu: omuntu anashombe nyalugaka babul'iyalukiza nyumpa nguma.

אל-תלשן עבד אל-אדנו פן-יקללך ואשמת: ¹⁰
 דור אביו יקלל ואת-אמו לא יברך: ¹¹
 דור טהור בעיניו ומצאתו לא רחץ: ¹²
 דור מה-רמו עיניו ופעפועיו ינשא: ¹³
 דורו חרבות שניו ומאכלות מתלעתיו לאכל עניים מארץ ואביונים מאדם: פ ¹⁴
 לעלוקהו שתי בנות הבו הב שלוש הנה לא תשבענה ארבע לא-אמרו הון: ¹⁵
 שאול ועצר רחם ארץ לא-שבעה מים לאש לא-אמרה הון: ¹⁶
 עיון תלעג לאב ותבוז ליקהת-אם יקרוה ערבי-גחל ויאכלוה בני-גנשר: פ ¹⁷
 שלשה המה נפלאו ממני וארבע לא ידעתים: ¹⁸
 דרך הנשרו בשמים דרך נחש עלי צור דרך-אניה בלב-ים ודרך גבר בעלמה: ¹⁹
 כן דרך אשה מנאפת אכלה ומחתה פיה ואמרה לא-פעלתי און: פ ²⁰
 תחת שלוש רגזה ארץ ותחת ארבע לא-תוכל שאת: ²¹
 תחת-עבד כי ימלוך ונגבל כי ישבע-לחם: ²²
 תחת שנואה כי תבעל וישפחה כי-תירש גברתה: פ ²³
 ארבעה הם קטני-ארץ והמה חכמים מחכמים: ²⁴
 הנמלים עם לא-עזו וינינו בקיץ לחמם: ²⁵
 שפנים עם לא-עצו וישימו בסלע ביתם: ²⁶
 מלך אין לארבה ויצא חצץ פלו: ²⁷
 שממית בידים תתפש והיא בהיקלי מלך: פ ²⁸
 שלשה המה מיטיבי אעד וארבעה מיטיבי לקת: ²⁹
 ליש גבור בבהמה ולא-ישוב מפני-קל: ³⁰
 זרזיר מתניס או-תיש ומלך אלקום עמו: ³¹
 אם-נבלת בהתנשא ואם-זמות יד לפרה: ³²
 כי מיץ חלב יוציא חמאה ומיץ-ארץ יוציא דם ומיץ אפים יוציא ריב: פ ³³

VIII. Ebinwa bya Lemuweli

- ¹ Ebinwa bya Lemuweli mwâmi w'e Masa, nnina wàmubwirizagyabyo.
- ² Mâshi mwana wâni, mâshi k'omu ndâ! Mâshi busîngo busînga omuliro!
- ³ Irhondo orhahîraga okarhega abakazi emisi yâwe, orhahîraga okacirhega ba-kaheza-k'abâmi.
- ⁴ Kurhahimwa kushuha abâmi, Lemuweli, kurhahimwa okushuha abâmi okucirhega amamvu, ciru n'oku baluzi okurhonya enzoga kurhabâ kwo!
- ⁵ Kuderha mpu okunywa kwankanabayibagiza olushika bätwaga bône, obone bamâlenganya abarhindibuzîbwe.
- ⁶ Amamvu makali onagahe omuhera, idivayi onalihe ogwerhwe n'omutula,
- ⁷ anywe, ayibagire obuhanya bumulikwo; anywe arhacikengêraga bulya bulagîrire bwâge.
- ⁸ Okazibumbûla akanwa oderhere akaduma, oderhere n'enfûzi;
- ⁹ Okazibumbûla akanwa otwe olubanja bwinja; omukenyi n'àbarhindibuzîbwe, okazibatwira olubanja.

IX. Irengye ly'omukazi nkana

- ¹⁰ Omukazi nkana ndi wankamubona? agwerhe ecitwiro cilushire ec'amagerha^k.
- ¹¹ Omurhima gw'iba ye guba gucikubagire, na ntakwo abule buyunguka omugwerhe.
- ¹² Ensiku zoshi z'obuzîne bwâge, kuciza amuciza, ci arhamulibuza.
- ¹³ Anaje aho alonze obwôya bw'ecibuzi n'ecîtâni, ahirekwo n'obulenga bw'amaboko gâge.
- ¹⁴ Kw'abâ nka bwarho bwa murhunzi, bwo buged'ishundira kuli
- ¹⁵ Azuka buciri budufu, ayîkuze ab'aha kê, agabire n'abambalikazi omukolo.
- ¹⁶ Akalonza ishwa analibone; bunguke bw'omu maboko gâge arhweresamwo emizabibu.
- ¹⁷ Omushângi buzibu agukobeka, n'emisi ya amaboko gâge kukolesa ayikolêsa.
- ¹⁸ Anakaziba ayumvirhe oku obushanja bwâge buli bwinja, na budufu akamole kêge karhazima^l.

^k31.10 Er'irengye ly'omukazi nkana (murhim'ali ekà) luli lwiganyo lw'oburhimanya bw'omuntu
^l31.18 Anayumve asimire omukolo gwâge bulya gumubêrire. Okuderha; mpu: «itara lyâge lirhazima budufu, arhali mpu oku ciko

- ¹⁹ Okuboko anakulîkire oku bushanja, n'eminwe yâge ebûngule omugozi.
²⁰ Anabumbûlirc omukenyi enfune, alambûlire n'omugûnda okuboko.
²¹ Arhayôbohera enyumpa yâge oku nkuba y'olubula, bulyala ab'omu mwâge boshi, nta wa mushângi muguma.
²² Amalengeti gâge yene ogaluka, omushângi gwâge gw'akaduku n'ecitâni.
²³ Aha ngombe iba agwerheho olukengwa, ho atamala aha karhî k'abagula b'ecihugo.
²⁴ Nyâmà wani anakaziluka emishângi y'ecitâni aguza, n'omukaba agugulize omurhunzi.
²⁵ Obuzibu n'olukengwa gwo mwambalo gwâge^m, âsheka ene, asheke n'irhondo.
²⁶ Anakazibumbûla akanwa n'oburhimanya, n'oku lulimi lwâge kanwa ka butûdu kakubâ.
²⁷ Arhahabiri enjira zirhenga omu mwâge n'ezimujaⁿ, arhanalya mugati gwa bwôlo.
²⁸ Abagala bayimanzire, mpu baderhe oku ali muny'iragi, iba naye anakazimukûnga.
²⁹ Abakazi bâkozire ebinja bali banji, ci kwone w'oyo ocibalushire boshi.
³⁰ Iranga kurhebana lirhebana, n'obwinja buba bwa busha, omukazi orhînya Nyakasane ye kwanine okukêngwa^o.
³¹ Mumuhe oku binja by'omu mukolo gwâge n'aha ngombe, emirimo yâge ederhe irenge lyâge.

Proverbs 31

- ¹ דְּבַרֵי לְמוֹאֵל מֶלֶךְ מִשָּׂא אִשְׁרָיִם: אִמּוֹ:
² מֵה־בָּרִי וּמֵה־בֶּרֶטְנֵי אִמָּה בֶּרֶךְ־דָּרְרִי:
³ אֶל־תִּתֵּן לְנָשִׁים חֵילָה וְדַרְכֵיךָ לְמַחֲוֹת מְלָכִין:
⁴ אֶל לְמַלְכֵי־סוֹם לְמוֹאֵל אֶל לְמַלְכֵי־שֶׁתוֹ: יִין אֶלְרוֹזִים אוֹ שֶׁכָּר:
⁵ פֶּן־יִשְׁתָּה וְיִשְׁכַּח מִחֻקֵּי יְיָ: כֹּל־בְּנֵי־עֵבִי:
⁶ תִּגְוֹ־שֶׁכָּר לְאוֹבֵד יִין לְמָרִי גֹפֶשׁ:
⁷ יִשְׁתָּה וְיִשְׁכַּח רִישׁוֹ וְעֵמְלוֹ לֹא יִזְכֶּר־עוֹד:
⁸ פֶּתַח־פִּיךָ לְאֵלִים אֶל־דִּין כֹּל־בְּנֵי חַלּוֹף:
⁹ פֶּתַח־פִּיךָ שִׁפְט־צֶדֶק אֲדִין עֵבִי וְאֲבִיוֹן: פ
¹⁰ אֲשֶׁת־חַיִל מִי יִמְצָא וְרַחֵק מִפְּנֵי־מִכְרָה:
¹¹ בָּטַח בָּהּ לֵב בְּעֵלְיָהּ אֲשֶׁלֶל לֹא יִחְסֹר:
¹² גָּמְלָתָהּ טוֹב וְלֹא־רָע כֹּל יָמֵי חַיֶּיהָ:
¹³ דָּרָשָׁה צִמּוֹר וּפְשִׁתִּים וְתַעֲשֶׂשׂ בְּחֹפֶץ כֶּפֶיָהּ:
¹⁴ הִי־תֵהָ קַאֲנִיּוֹת סוֹחֵר מִמְרֹחֵק תִּבְיֵא לְחֻמָּה:
¹⁵ וְתִקְוָהּ בְּעוֹד לַיְלָה וְתִתֵּן טֶרֶף לְבֵיתָהּ אֲחִיק לְנַעֲרֹתֶיהָ:
¹⁶ זָמְמָה שִׂדָּה וְתִקְוָהּ מִפְּרִי כֶּפֶיָהּ נֹטַע כָּרֶם:
¹⁷ חֲגָרָה בְּעוֹז מִתְנַיָּה וְתִאֲמָץ זְרַעוֹתֶיהָ:
¹⁸ טָעַמָּה כִּי־טוֹב סוֹחֵרָה לֹא־יִכְבֶּה בְּלֵיל גֹּרָה:
¹⁹ יָדֶיהָ שִׁלְחָה בְּפִישׁוֹר אֲכַפִּיָּה תִמְכּוּ פֶלֶךְ:
²⁰ גִּפְּהָ פָרָשָׁה לְעֵבִי יִדְּיָה שִׁלְחָה לְאֲבִיוֹן:
²¹ לֹא־תִירָא לְבֵיתָהּ מִשָּׁלֵג כִּי כֹל־בֵּיתָהּ לִבְשׁ שָׁנִים:
²² מִרְבָּדִים עֲשִׂתָהּ לָהּ שֵׁשׁ וְאַרְגָּמָן לְבוּשָׁה:
²³ נוֹדַע בְּשַׁעֲרֵים בְּעֵלְיָהּ בִּשְׁבָתָהּ עִם־זִקְנֵי־אֶרֶץ:
²⁴ סִדִּין עֲשִׂתָהּ וְתִמְכֹּר וְחָגוֹר נִתְּנָה לְכַנְעֵנִי:
²⁵ עַז־וְהִדָּר לְבוּשָׁה וְתִשְׁחֹק לְיוֹם אַחֲרוֹן:
²⁶ פִּיהָ פֶּתַחַה בְּחֻכְמָה וְתוֹרַת־חָסֵד עַל־לְשׁוֹנָה:
²⁷ צֹפִיָּה הִלְיָכוֹת בֵּיתָהּ וְלֶחֶם לְעֵלְיוֹת לֹא תֹאכַל:
²⁸ קָמוּ בְּנֵיהָ וְיִאֲשְׁרוּהָ בְּעֵלְיָהּ וְיִהְלָלֶהָ:
²⁹ רַבּוֹת בְּנוֹת עָשׂוּ חַיִל אֲתָת עָלִית עַל־כָּל־נָה:
³⁰ שֶׁקָּר הָסוֹן וְהִבֵּל הִי־פִי אִשָּׁה יִרְאֵת־הָיָה הִיא תִתְהַלָּל:
³¹ תִּגְוֹ־לָהּ מִפְּרִי יָדֶיהָ וְיִהְלָלוּהָ בְּשַׁעֲרֵים מַעֲשֵׂיהָ:

alâla, nanga, ci mpu enyumpa yâge ecikenzire, bulya mira emwa Ahayahudi, enyumpa ecikenzire erhazimagamwo muliro, muliro gw'oku itara, n'okuzima kwago erhi mishîbo, kandi erhi bundi buhanya (sinza Ayu 18, 6).

^m31.25 Arhaganya buligo, arhanabulânga.

ⁿ31.27 Ayôsire ali masû ali na mushîbirizi, bakayigula olumvi aha mwâge arhahaba!

^o31.30 Ahâla «Septante», erhi LXX, kandi erhi Ebibliya y'omu cigereki, ko ahahindwire, mpu: «omukazi murhimanya» ye waja irenge; okurhinya Nyamuzinda ko kwankakakûngwa. «Ye murhimanya». Lola Mig 8, 22; Burh 8, 2.